ORTAÖĞRETİM

DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ

12

ORTAÖĞRETİM

DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ

12

YAZARLAR

Feramuz YILMAZ

H. İsmail DOĞAN

Sümeyye ÖZKAN

Yusuf ÖZTÜRK

EDİTÖR

H. İsmail DOĞAN

DİL UZMANI

Yusuf KOÇYİĞİT

GRAFİK TASARIM

Ferhat SAYGINER

İSTİKLÂL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl.
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
Medeniyyet dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın;
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.

Ruhumun senden İlâhî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar -ki şehadetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerîhamdan İlâhî, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-ı mücerret gibi yerden na'şım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl;
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyyet;
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl!

Mehmet Âkif ERSOY

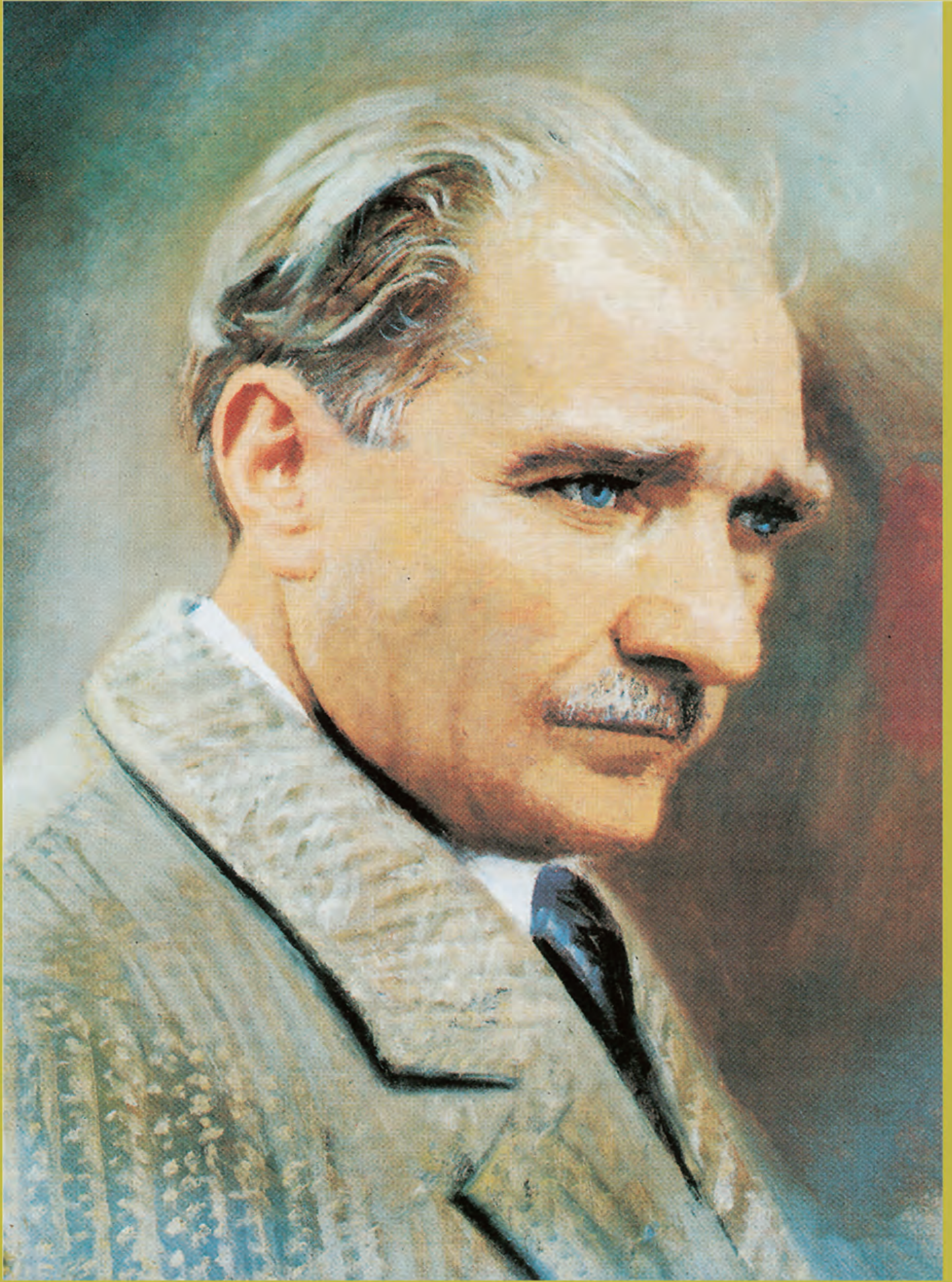
GENÇLİĞE HİTABE

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek dâhilî ve hâricî bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok namüsait bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dâhilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlîlerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr u zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

Mustafa Kemal ATATÜRK

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

İÇİNDEKİLER

ORGANİZASYON ŞEMASI
(Üniteler - Sorular - Sözlük - Kaynakça)

Ünite kapağı

Ünite numarası

Ünite ile ilgili karekod

Ünite adı

Kazanımlar

Kavramlar

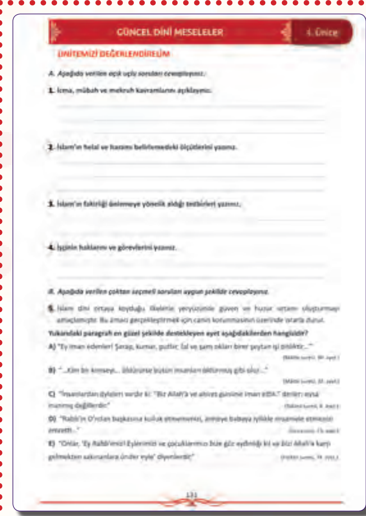
Ünite hazırlık soruları

Motivasyon sorusu

Etkinlik kutusu

Ünite metni

Değerlendirme soruları:
(Açık uçlu, Çoktan seçmeli, Boşluk doldurma, PİSA türü)

Sözlük
Kitabınızda geçen belli başlı kavramların anlamlarına buradan kolayca ulaşabilirsiniz.

Kaynakça
Kitabınız hazırlanırken faydalanılan belli başlı kaynakların listesi

ORGANİZASYON ŞEMASI
(Etkinlik Kutuları - Kısaltmalar - Karekod)

BİLGİ KUTUSU

YAZALIM

DERS DIŞI ETKİNLİK

NOT EDELİM

BİLİYOR MUSUNUZ?

Bu kutucuklarda, işlenen konunun daha iyi kavranması ve akılda kalabilmesi için aktarılan bilgiler ışığında yapabileceğiniz etkinlikler bulunmaktadır.

YORUMLAYALIM

PAYLAŞALIM

DEĞERLENDİRELİM

BULALIM

TARTIŞALIM

Bu kutucuklarda, konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacak bilişsel ve duyuşsal etkinlikler bulunmaktadır.

KISALTMALAR

AÜİFD: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b. : Bin (oğlu) ifadesinin kısaltması
bk. : Bakınız
C : Cilt
c.c. : Celle celaluhu
çev. : Çeviren
CÜİFD: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı
DÖGM: Din Öğretimi Genel Müdürlüğü
ed. : Editör
Hz. : Hazreti
haz. : Hazırlayan
MEB : Millî Eğitim Bakanlığı
MÖ : Milattan önce
MS : Milattan sonra
MÜİF: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
ö. : Ölümü
s. : Sayfa
s.a.v. : Sallallahu aleyhi ve sellem
r.a. : Radıyallahu anh
TDK : Türk Dil Kurumu
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
thk. : Tahkik eden
ty. : Tarih yok
vb. : Ve benzeri
Yay. : Yayınları

Kitabınızında bulunan karekodları okutarak kitabınızın EBA'da bulunan PDF'sine, ünitelere ve işlenen konu ile ilgili materyallere ulaşabilirsiniz.

1. ÜNİTE

İSLAM VE BİLİM

Bu ünitede,

1. **İlim öğrenmeyi teşvik eden ayet ve hadisleri öğreneceğiz.**
2. **İslam medeniyetinde bilim ve düşüncenin gelişimini öğreneceğiz.**
3. **İslam medeniyetinde öne çıkan eğitim ve bilim kurumlarını tanıyacağız.**
4. **Geçmişten günümüze Müslümanların, bilim alanında öncü çalışmalarının neler olduğunu ve Batı'ya etkilerini öğreneceğiz.**
5. **Fâtır suresi 27-28. ayetlerden mesajlar çıkaracağız.**

ANAHTAR KAVRAMLAR

- ☑ ilim
- ☑ bilim
- ☑ âlim
- ☑ bilgin

ÜNİTEMİZE HAZIRLANALIM

1. İlim ve bilim kavramlarını araştırınız.
2. Bilimsel anlamda geçmişte doğru kabul edilen ancak bugün yanlış olarak görülen bilimsel bilgilere örnekler bulunuz.
3. İlim öğrenmeyi teşvik eden bir ayet ve bir hadis bularak defterinize yazınız.
4. Orta Çağ'ın Avrupa'da "Karanlık Çağ", İslam coğrafyasında "Altın Çağ" olarak ifade edilmesinin sebeplerini araştırınız.

1. DİN VE BİLİM İLİŞKİSİ

Müslüman bilginleri astronomiyle ilgilenmeye yönelten sebepler neler olabilir?

Din, Yüce Allah tarafından insanlara peygamberler aracılığıyla bildirilen kurallar bütününe denir. Dinin kaynağı her şeyi yaratan, yaşatan ve her an kontrolü altında tutan Allah'tır. (c.c.)*

Allah (c.c.), sonsuz ilim ve kudreti ile yarattığı kâinatta kusursuz bir sistem kurmuştur. Her varlık, bu sistemin işleyişi içerisinde mevcudiyetini sürdürür. Yüce Allah'ın kader kavramı çerçevesinde koyduğu ve yönettiği bu sisteme "âdetullah" veya "sünnetullah" denir. Nitekim Kur'an'da **"Allah'ın, öteden beri süregelen kanunu budur. Allah'ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın."**[1] buyrularak bu gerçeğe dikkat çekilmektedir.

Bilim, Allah (c.c.) tarafından kâinata konulan ve işletilen sistemin akıl, deney ve gözlem metodu ile araştırılması ve bu sistem içindeki sebep sonuç ilişkilerinin keşfedilerek sistematik bir biçimde insanlığın hizmetine sunulmasıdır. Düşünen ve sorgulayan bir varlık olan insan, Hz. Âdem'den (a.s.)** beri tabiat olaylarının nasıl meydana geldiğini, içinde yaşadığı gezegenle diğer gezegen ve yıldızlar arasında nasıl bir ilişki olduğunu merak etmiştir. Bu merak, insanlığı araştırmaya sevk etmiş ve insanoğlu yaptığı keşiflerle bilimin doğuşuna zemin hazırlamıştır.

12.1.1. Deney, bilimsel bilgiye ulaşma yollarından biridir.

* "Celle Celâlühû" ifadesinin kısaltılmış şeklidir. "Şanı yüce olan" anlamına gelir.
** "Aleyhi's-selam" ifadesinin kısaltmasıdır. "Allah'ın selamı onun üzerine olsun." demektir.
1 Fetih suresi, 23. ayet.

Bilim, düzenli ve metodolojik yöntemlerle elde edilen bilgilerden oluşur. Bu bilgiler de Yüce Allah'ın yarattığı ve adına da sünnetullah dediği muhteşem sistem hakkında elde edilen bilgilerdir. İslam dinine göre, kâinatı yaratan ve kâinattaki her türlü sistemi kuran Allah Teâlâ olduğuna göre bilimsel bilgilerin, bu ilahi sistemle uyumlu olması gerekir.

12.1.2. İnsanoğlu yaşadığı evreni merak etmiş ve araştırmıştır.

Bilim bir taraftan sürekli ilerlerken diğer taraftan da geçmişte bilimsel olarak kabul edilmiş bazı bilgilerin de geçersizliğini ortaya koymaktadır. Örneğin, 1930 yılında keşfedilen ve Güneş sisteminin dokuzuncu gezegeni olarak kabul edilen Plüton, gözlem tekniklerinin gelişmesi ile birlikte 2006 yılında Uluslararası Astronomi Birliği tarafından gezegen olamayacak kadar küçük olması nedeniyle gezegenler listesinden çıkartılmıştır. Dolayısıyla bilimsel gelişme olarak kabul edilen birtakım çalışmaların zamanla değişmesi söz konusu olabilmektedir.[2]

YORUMLAYALIM

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde (Göbeklitepe) 1995 yılında başlayan arkeolojik kazılar, bilim insanlarının uygarlığın kökeni üzerindeki düşüncelerini değiştirdi. Bu kazılar, insanlık tarihinin baştan yazılmasını gerekli kılacak kadar büyük önem taşımaktadır. Dekoratif yontulmuş taşları ve T biçimli sütunlarıyla 12 bin yıllık dairesel yapılar, Tarım Devrimi'nden ve hatta çanak çömlek yapımının icadından bile daha eskidir. Bu kadar eskiye dayandıkları için de tarımın uygarlığa yol açtığı fikri altüst olmuştur.

(http://www.nationalgeographic.com.tr/makale/kesfet/dunyanin-en-eski-tapinagi-gobekli-tepe-yenileniyor/2716)

Yukarıdaki bilgi notunu, bilimsel bilginin değişebilirliği açısından yorumlayınız.

2 Alparslan Açıkgenç, İslam Medeniyetinde Bilgi ve Bilim, s. 11.

12.1.3. Kur'an-ı Kerim ilim öğrenmeyi ve araştırmayı teşvik eder.

İnsan, bilim sayesinde hem içinde yaşadığı kâinatı anlama hem de elde ettiği bu bilgileri tekniğe dönüştürerek hayatını kolaylaştırma çabası içindedir. İslam dini ise insanın bu çabasına ışık tutarak hayata yön verir. İnsanın “anlama” gayretini destekler. Kâinatın içindeki fiziksel ve biyolojik yasaları yaratan Yüce Allah’tır. İslam dininin, insanın bu anlama gayretine karşı olması ve Kur'an ayetlerinin de bilimle çelişmesi düşünülemez. Eğer din ile bilim arasında çelişki olduğuna dair bir emare varsa, ortada izah edilememiş birtakım hususlar vardır. Dinin bilime engel olduğu veya bilimle çeliştiği tartışmalarının temelinde, Orta Çağ Hıristiyanlık inançları ve kilise baskısı vardır.[3] İslam dininde akıl ve vahiy arasında bir çelişkinin yaşanılması düşünülemez. Çünkü Allah Teâlâ birçok ayetinde insanlara akıllarını kullanmalarını ve araştırmalarını emretmektedir. Bu konuyla ilgili bir ayette, yaratılan varlıklardan hareketle Allah'ın (c.c.) varlığına ulaşmak ve aklı kullanma hususunda şöyle buyrulmaktadır: **"Yeryüzünde birbirine komşu kıtalar, üzüm bağları, ekinler, bir kökten ve çeşitli köklerden dallanmış hurma ağaçları vardır. Bunların hepsi bir su ile sulanır. (Böyle iken) yemişlerinde onların bir kısmını bir kısmına üstün kılarız. İşte bunlarda akıllarını kullanan bir toplum için ibretler vardır."**[4]

Kur’an’a göre, ilim sahipleri ilimlerinde derinleştikçe Allah’ın (c.c.) varlığı ve kudretini daha iyi anlarlar ve Yüce Yaratıcı'dan hakkıyla korkan gerçek müminler olurlar.[5] Dolayısıyla İslam dinine göre bilim; Allah’ı (c.c.) ve kanunlarını tanımanın, olgun bir mümin olmanın yanında insanlığın hizmetine vesile olmalıdır. Örneğin insanların veya canlıların topyekün öldürülmesine veya bir türün yok edilmesine sebebiyet verecek bilimsel bir çalışmayı, İslam’ın kabul etmesi mümkün değildir.

İnsanın yaratılışının bir gayesi olduğu gibi insan hayatındaki her şeyin de bir gayesi vardır. Yine bu bağlamda ilim öğrenmenin de bir amacı olmalıdır. Bilimsel çalışmalar insanı Allah’a (c.c.) yaklaştıran bir faaliyet olmalıdır. Bilimsel çalışmalar, kişiyi Rabb'ine yaklaştırmıyor, Allah’ın (c.c.) büyüklüğü karşısında kendi acziyetini hissettirmiyor ve insanlığın yararına bir durum oluşturmuyorsa Allah (c.c.) katında değersizdir.

BİLİYOR MUSUNUZ?

Allah'ın (c.c.) insanlık için göndermiş olduğu iki büyük nimet olan akl-ı selim ve vahyin birbiri ile çelişmesi imkânsızdır.

3 Alparslan Açıkgenç, İslam Medeniyetinde Bilgi ve Bilim, s. 11.
4 Ra'd suresi, 4. ayet. Ayrıca bk. Yûsuf suresi, 109. ayet; Enbiyâ suresi, 10. ayet; Kasas suresi, 60. ayet.
5 bk. Fâtır suresi, 28. ayet.

TARTIŞALIM

2. Dünya Savaşı'nda ABD tarafından atom bombası atılması sebebiyle Japonya'nın Hiroşima şehrinde 140 bin ve Nagasaki şehrinde 70 binden fazla insan ölmüştür.

Hz. Muhammed (s.a.v.)* şöyle dua ederdi: *"Allah'ım! Huşu duymayan kalpten, kabul edilmeyen duadan, doymayan nefisten ve fayda vermeyen ilimden sana sığınırım. Bu dört şeyden sana sığınırım."*

(Müslim, Zikir, 73; Nesâî, İstiâze, 65.)

Yukarıdaki açıklamaları dikkate alarak bilimin amacının ne olması gerektiği hususunu arkadaşlarınızla tartışınız.

İslam Dininde Akıl ve Bilime Verilen Önem

Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sünnetinde aklın kullanılması[6] ve bilimsel çalışmaların yapılması teşvik edilmektedir. Kur'an'da akıl kelimesi ile ilgili beş yüze yakın ayet geçmektedir. Çoğunluğu fiil kalıbında gelen bu ayetlerde insanlar aklı kullanmaya teşvik edilmiş ve aklı kullanmayanlar yerilmiştir. Kur'an'da aklın fiil hâlinde daha çok kullanılması, bu kelimenin dinamik ve uygulama alanına sahip olduğunu gösterir.[7] Konuyla ilgili ayetler incelendiğinde; insanların, hayvanların ve evrendeki her şeyin yaratılışı hakkında düşünmenin öneminin vurgulandığı görülmektedir. İnsanlara ilk mesajını **"Oku"**[8] emri ile veren Allah (c.c.), ardından **"Kalemle yazmayı öğretti."**[9] ayetiyle bilimsel çalışmaların başlangıcı olan okuma ve yazmanın önemini vurgulamıştır. Diğer taraftan insanları düşünmeye teşvik etmektedir. Bu konuyla ilgili bir ayeti kerimede şöyle buyrulmaktadır: **"Şüphesiz, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, insanlara yarar sağlayacak şeylerle denizde seyreden gemilerde, Allah'ın gökyüzünden indirip kendisiyle ölmüş toprağı dirilttiği yağmurda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve gökle yer arasındaki emre amade bulutları evirip çevirmesinde elbette düşünen bir topluluk için deliller vardır."**[10]

12.1.4. Akıl sahipleri için göklerin ve yerin yaratılışında ibretler vardır.

* "Sallallahu aleyhi ve sellem" ifadesinin kısaltılmış şeklidir. "Allah'ın selamı, rahmeti, bereketi Hz. Muhammed'in üzerine olsun." anlamındadır.
6 bk. Hud suresi, 51. ayet; Yusuf suresi, 109. ayet; Nahl suresi, 67. ayet.
7 Mehmet Baktır, İslam Düşüncesinde Akıl, s. 22.
8 bk. Alak suresi, 1. ayet.
9 Alak suresi, 4. ayet.
10 Bakara suresi, 164. ayet.

İslam dininde bilgiye, bilime ve özellikle ilim adamlarına değer verilerek ilim teşvik edilir. Kur'an-ı Kerim'de **"...De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Şüphesiz, ancak akıl sahipleri bunu hakkıyla düşünür."**[11] buyrularak ilim sahiplerinin Allah katındaki değeri vurgulanır.

Kur'an insan-Allah ve insan-insan ilişkilerine dair geniş açıklamalarda bulunmuş, kesin kanun ve prensipler getirmiştir. İnsanın eşya ve kâinatla olan münasebetlerinde ise, genel prensipler getirerek, eşyanın mahiyet ve kanunlarının araştırılmasını insan zekâsı ve aklına bırakmıştır.[12] Dolayısıyla İslam inancında akıl işlevsel bir role sahiptir.

İlim öğrenmeyi birçok hadisinde teşvik eden Hz. Peygamber (s.a.v.) bu konuyla ilgili şöyle buyurur: *"Kim ilim için yola çıkarsa Allah ona cennete giden yolu kolaylaştırır. Melekler, hoşnutluklarından dolayı ilim talebesine kanatlarını serer. Sudaki balıklara varıncaya kadar yer ve gök ehli âlim kişinin bağışlanması için Allah'a yakarır. Âlimin âbide (ibadet edene) üstünlüğü, (parlaklık, görünürlük ve güzellik bakımından) ayın diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir. Kuşkusuz âlimler, peygamberlerin vârisleridir. Peygamberler miras olarak ne altın ne de gümüş bırakmışlardır, onların bıraktıkları yegâne miras ilimdir. Dolayısıyla kim onu alırsa büyük bir pay almış olur."*[13] Bir başka hadiste *"İnsan ölünce üç şey dışında ameli kesilir: Sadaka-i câriye (faydası kesintisiz sürüp giden sadaka), kendisinden faydalanılan ilim ve kendisine dua eden hayırlı evlat."*[14] buyrularak faydası devam eden bir ilim bırakan insanların öldükten sonra bile sevap kazanmaya devam edecekleri vurgulanmaktadır. Bu durum İslam'ın ilme verdiği değeri ortaya koyması bakımından son derece anlamlıdır.

YAZALIM

Kur'an-ı Kerim'de aklı kullanmakla ilgili ayet bularak aşağıdaki boşluğa yazınız.

....

....

....

....

Aklı kullanmak ve ilim öğrenmekle ilgili hadis bularak aşağıdaki boşluğa yazınız.

....

....

....

....

Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ilim adamlarına ve ilimle meşgul olanlara değer verdiğini şu örnekle açıklamak mümkündür: Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün mescitte iki gruba rastladı ve bu iki grup hakkında şunları söyledi: *"İkisi de hayır üzeredir ama biri diğerinden daha üstündür. Bir*

11 Zümer suresi, 9. ayet.
12 Celal Kırca, Kur'an ve Fen Bilimleri, s. 35-36.
13 Tirmizî, İlim, 19.
14 Müslim, Vasiyye, 14.

kısmı Allah'a dua ediyor ve O'ndan bir şey istiyor. Allah onlara ister verir, isterse vermez. Diğerleri ise dini anlamaya ve ilim öğrenmeye çalışıyor ve bilmeyene öğretiyor. Bunlar daha üstündür." Daha sonra, *"Şüphe yok ki, ben de bir öğretmen olarak gönderildim."* diyerek ilim öğrenenlerin yanlarına oturmuş[15] ve tercihini ilim peşinde olanlardan yana kullanmıştır.

Vahiy Allah'tan (c.c.) bir bilgi iletim tarzı olmasına karşılık, akıl kulun kendi kendine bir bilgi edinim tarzıdır. Vahye ve taşıdığı bilgilerin doğruluğuna iman etmenin ve aklı kullanmanın farz olduğu göz önünde tutulduğu takdirde vahiy-akıl ilişkisi daha net anlaşılacaktır.[16]

BİLGİ KUTUSU

Kur'an'ın akla yüklediği önemli bir takım işlevsel görevlerden bazıları:

1. İbret almak (itibâr) (Nur Suresi, 44.ayet)

2. Akıl yürütmek (nazar) (Nahl Suresi, 66. ayet)

3. Derinliğine düşünmek (tedebbür, tefekkür) (Mü'minun Suresi, 68. ayet)

4. İnce bir kavrayışa sahip olmak (tefakkuh) (Âl-i İmran Suresi,191. ayet)

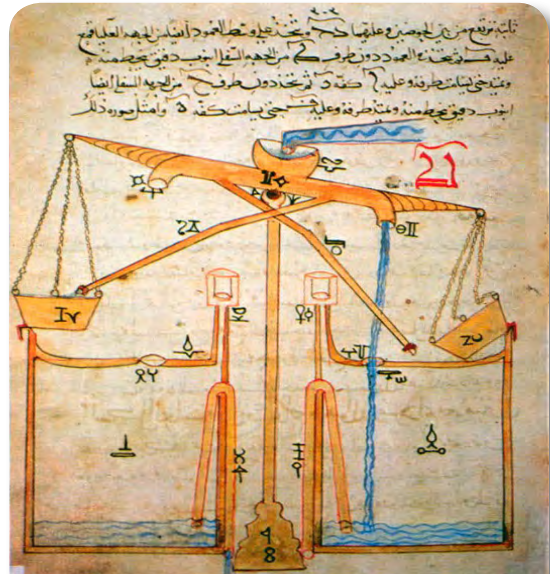
5. Düşünüp anlamak (tezekkür) (Bakara Suresi, 269. ayet)

2. İSLAM MEDENİYETİNDE BİLİM VE DÜŞÜNCENİN GELİŞİMİ

Bir medeniyeti oluşturan unsurlar nelerdir?

Medeniyet, en genel anlamda, insanların bir nesilden diğerine aktardıkları siyasal, sosyal, ekonomik faaliyetler, kurumlar, değerler ve kavramların hepsidir.[17] İslam medeniyetinin temelinde bilgi (ilim) kavramının olduğu görülür. Bilimsel bir sürecin sonucunda oluştuğu için İslam medeniyetini "bilimsel medeniyet" olarak nitelendirebiliriz.[18]

610 yılında Hz. Muhammed'e (s.a.v.) inen ilk vahiyle birlikte başlayan İslam dininin yayılma süreci hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir. Daha Hz. Peygamber hayatta iken İslam dini bütün Arabistan yarımadasında kabul edilmiş ve Müslümanlar dönemin güçlü imparatorluklarıyla rekabet edecek duruma gelmiştir. Daha sonra gelen Hulefa-i Raşidin (Dört Halife) Dönemi'nde ise İslam, Orta Asya ve Anadolu topraklarına kadar ulaşmıştır. Avrupa için karanlık bir dönem olan Orta Çağ'da Müslümanlar ilmî çalışmaları ile bilime yön vermişlerdir. Hatta Osmanlı İmparatorluğu ile dünyanın en büyük ve en güçlü medeniyetlerinden birini kurmuşlardır.

12.1.5. el-Cezeri'nin icat ettiği iki şamandıralı fıskiye

İslam medeniyetinde bilimsel süreci başlatan ilmî çalışmalar öncelikle vahiyle oluşmaya başla-

15 Dârimî, Mukaddime, 32.
16 A. Yüksel Özemre, Din, İlim ve Medeniyet (Düşünceler), s. 9.
17 İbrahim Sarıçam-Seyfettin Erşahin, İslam Medeniyeti Tarihi, s. 1.
18 Alparslan Açıkgenç, İslam Medeniyetinde Bilgi ve Bilim, s. 33.

mıştır.[19] Kur'an ve sünnetin ilme, bilgiye ve öğrenmeye teşvik eden buyrukları, Müslümanların başta dinî ilimler olmak üzere insanlığın faydasına olan her türlü bilgiye yönelmelerine vesile oldu. İslam bilim tarihinde öncelikle dinin iki ana kaynağı olan Kur'an ve sünnetin anlaşılması ve yorumlanmasına odaklanmış bir ilmî faaliyetin oluştuğu görülmektedir. Bu kapsamda hadis, tefsir, fıkıh ve kelam gibi ilim dalları oluşmuştur. Daha sonra ise fen bilimleri ve sosyal bilimler üzerinden bilim ve düşünce gelişmiştir.

İnanan insan açısından ilmin en önemli sorularından biri şudur: "Allah gökleri ve yeri nasıl yönetmektedir?" Buna bağlı bir diğer soru da şudur: "İnsan zihni acaba Allah'ın gökleri ve yeri nasıl yönettiğini kavrayabilir mi?" Bu soruların cevapları Kur'an'da şöyle verilmektedir: **"Onlar göklerin ve yerin yönetimi üzerinde ve Allah'ın yarattığı şeyler üzerinde düşünmediler mi...?"**[20] **"Allah O'dur ki, yedi göğü ve yerden de onun mislini yarattı. Emir bunlar arasından indirilir ki, Allah'ın her şeye gücü yeter olduğunu ve Allah'ın kesin olarak her şeyi bir ilim ile kuşatmış olduğunu bilesiniz."**[21]

12.1.6. (...ve kul rabbi zidnî ilmen.) "... Rabb'im ilmimi artır de..." Tâhâ : 114

Yukarıdaki ilk ayette insanlar, göklerin ve yerin yönetimine dikkat çekilmektedir, yani göklerin ve yerin hangi kanun ve prensiplere bağlı olarak gerçekleştiği üzerinde insanlar sistematik düşünmeye sevk edilmektedir. İşte İslam uygarlığının klasik döneminde Müslümanlar, bu motivasyonlarla kendilerini ve içinde yaşadıkları uzayı anlamaya yönelmişlerdir. Matematik, mantık, fizik, kimya, astronomi, botanik gibi bilimlerle ve felsefeyle uğraşmalarının temelindeki motivasyon budur. İslam'da ilme, öğrenmeye ve düşünmeye verilen önem, aslında insana verilen önemin bir göstergesidir.[22]

Vahiy merkezli başlayan İslam bilim ve düşüncesinin önemli aşamalarından biri felsefenin İslam dünyasına girmesidir. Felsefenin İslam dünyasına girmesi tercüme faaliyetlerinin bir sonucudur. İlk tercüme çalışmaları Emeviler Dönemi'nde başlamış, 750 yılından 900 yılına kadar sürmüştür. Bu dönemde Sanskritçe, Pehlevice, Yunanca ve Süryaniceden eserler tercüme edilmiştir. Bu amaçla Abbasi Halifesi Me'mun, Bağdat'ta kütüphane, akademi ve tercüme bürosundan oluşan beytü'l-hikme adı verilen bir müessese kurdu. Beytü'l-hikme'deki mütercimlerin başında Arapça ve tıp ilimlerinde otorite olan Huneyn b. İshak adlı bir hekim vardı.[23] İslam dünyasında başlayan tercüme faaliyetleri salt bir nakil olmayıp felsefenin, İslam düşüncesi ile yeniden hayat bulup hikmete dönüşmesidir.

Müslüman bilim adamları öncelikle, Batı'da Roma ve Doğu'da Çin olmak üzere, diğer devletlerde geliştirilen bilim ve teknolojinin yanlış ve tutarsız noktalarını çıkartarak almış, kendilerine fayda sağlayacak duruma getirmişlerdir. İlk adım niteliğindeki çalışmalarının ardından, elde ettikleri bilgileri değerlendirip yorumlayarak bilim ve teknolojiye katkıda bulunmaya başlamışlardır. Hicri beşinci yüzyılın ikinci yarısında dönemin İslam bilim adamları

19 Alparslan Açıkgenç, Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni, C 5, s. 19.
20 A'râf suresi, 185. ayet.
21 Talâk suresi, 12. ayet.
22 Şakir Kocabaş, "İslam ve Bilim", Divan, sayı 1, s. 71-72.
23 bk. Corci Zeydan, İslam Uygarlıkları Tarihi, C 2, s. 82,186.

buluş ve keşifleriyle, Batı'daki Rönesans ve Reform hareketlerine öncülük etmişlerdir. Rönesans'ın başlamasının ve yeni bir çağın açılmasının kıvılcımını çakmışlardır.[24]

Müslümanlar tercüme faaliyetlerinin yanında matematik, astronomi, haritacılık, coğrafya, fizik, kimya, tıp, zooloji, botanik, biyoloji ve benzeri bilim dallarında ilerlediler. Bilime yeni buluşlar ile katkı sunmaya başladılar. Felsefi eserlerin Arapçaya çevrilmesiyle birlikte, felsefe ve diğer bilimler de İslam dünyasına girmiş oldu. Bu sayede, önceleri İslami ilimler için kullanılan "**ulûm**" terimine bütün ilimler girmeye başladı.

Müslümanlar arasında ilim dalları o kadar çeşitlenmiştir ki bu ilim dallarının tasnifini yapmak üzere eserler yazılmaya başlanmıştır. Birbirinden farklı olarak çok sayıda sınıflandırma yapan âlimler arasında en önemlileri Fârâbî, Gazzâlî, Taşköprizade ve Kâtip Çelebi'dir.

950 yılında vefat eden Fârâbî'nin, dönemindeki bilim dallarını tasnifi şu şekildedir:

Fârâbî'nin bilimler sınıflandırmasından[25] anlaşılacağı üzere, Müslümanlar 10. yüzyılda tüm bilim dallarında eserler vermiş ve teknoloji ile iç içe olmuşlardır. İslam dünyasında 7. yüzyılda başlayan ilim ve düşünce gelişimi 10. yüzyılda tam manasıyla zirveye ulaşmıştır. Daha sonra dünya bilimine yön verecek konuma gelmiş, yaklaşık 500 yıl bilim ve düşünce tarihinde egemenliğini sürdürmüştür.[26]

İslam düşünce tarihi incelendiğinde bilim ve felsefe alanında 12. yüzyıla kadar Müslümanların, klasik bilimlerin her alanında (matematik, fizik, astronomi, kimya, biyoloji ve tıp) geniş çapta ve çok yönlü bir araştırma çabası içinde olduğunu görüyoruz. Müslümanlar bu süre içinde bir yandan Eski Yunan ve Hintli düşünürlerin eserlerini dikkatle incelerken diğer yandan da bunlardan tamamen farklı yaklaşım ve metotlar geliştirmişlerdir.[27]

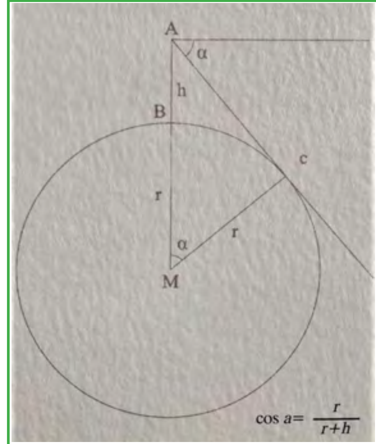
İslam dünyasındaki bilimsel gelişmeler, etrafındaki diğer kültür ve medeniyetleri de etkilemiştir. Özellikle Batı medeniyeti Endülüs Emeviler'inin bilimsel birikiminden çokça istifade etmiştir. Hatta Batı'nın Fârâbî, İbn-i Rüşt gibi İslam düşünürleri olmaksızın Eflatun, Sokrat gibi Antik düşünürlerle bağ kurması mümkün değildir. Sonuç olarak Batı medeniyeti ve bugünkü modern bilim ve teknolojinin temelleri ile gelişimini, İslam bilim ve medeniyetine borçludur.

24 Hacı Mahmut Hatun, Dünyaya Yön Veren Müslüman Bilim Adamları, s.6.
25 Mehmet Bayrakdar, İslam'da Bilim ve Teknoloji Tarihi, s. 46-48.
26 Alparslan Açıkgenç, İslam Medeniyetinde Bilgi ve Bilim, s. 67-106.
27 Şakir Kocabaş, İslam ve Bilim, İstanbul: Divan, sayı 1, 1996, s. 69.

BİLİYOR MUSUNUZ?

Yapılan araştırmalar, Yahya b. Ebu Mansur'un (ö. 830) Güneş ve Ay tutulmalarının zamanını belirlemede, yaklaşma (approximation) yöntemini kullandığını göstermektedir. Çağdaşı Muḥammed b. Musa el-Hârizmi'nin eserlerinde de pratik astronomi alanındaki yeniliklerin ipuçları görülmektedir. Astronom ve matematikçi Sind b. Ali'nin Halife el-Meʾmūn'un Bizans'a yaptığı bir sefer sırasında, verdiği emirle gerçekleştirdiği bir meridyen derecesi ölçümünde yeni bir yöntem kullanmıştır. Sind b. Ali, deniz seviyesinden yüksekte bulunan bir kıyıda, Güneş'in batışını ölçmüş ve bu ölçüme dayanarak Dünya'nın yarıçapını trigonometrik olarak hesaplamıştır.

(Fuat Sezgin, İslam'da Bilim ve Teknik, C 2, s. 5.)

Dünya yarıçapının Sind b. Ali tarafından hesaplanma yöntemi.

OKUMA PARÇASI

İSLAM BİLİM VE TEKNOLOJİ TARİHİ MÜZESİ

Elli yılı aşkın bir süredir, araştırmalar yaparak hayatını İslam bilim ve teknoloji tarihine adayan İslam bilim tarihçisi Prof. Dr. Fuat Sezgin tarafından hazırlanan ve 24 Mayıs 2008 yılında açılan müze 3500 m^2 'yi kapsayan sergi alanı ve toplam 570 adet alet, cihaz kopyaları, maket ve model koleksiyonu ile alanında Türkiye'de ilk, Frankfurt'tan sonra dünyada ikinci örnek teşkil eden müzedir.

12.1.7. İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi'nden bir görüntü/İstanbul

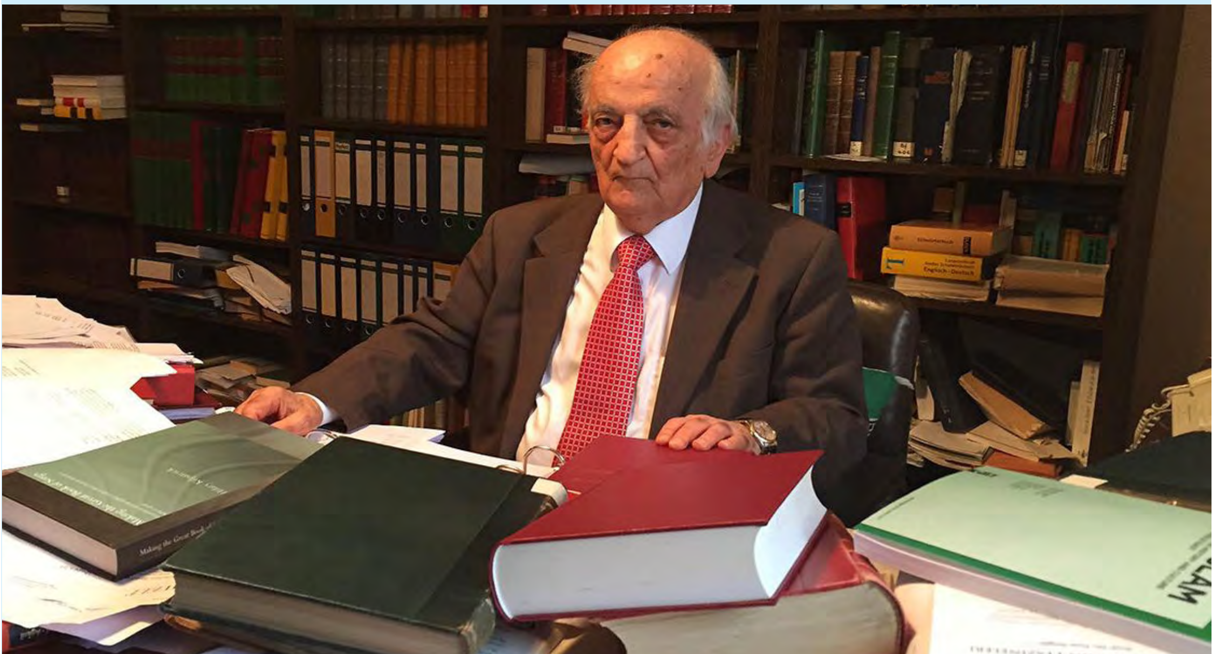
Müze iki kattan oluşmaktadır. Üst katta; müze ile ilgili çeşitli görsellerin izlenebildiği sinevizyon salonu, astronomi, saat teknolojisi, denizcilik, savaş teknolojisi ve tıp bölümü bulunmaktadır. Alt katta ise, madenler, fizik, matematik, geometri, şehircilik ile mimari, optik, kimya ve son olarak da coğrafya ile ilgili harita ve çeşitli harita çizimlerinin sergilendiği bölüm bulunmaktadır. Sergi salonlarının tamamında, İslam bilim adamlarının ortaya koydukları eserlerin model ve maketleri sergilenmektedir.

12.1.8. İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi'nden bir görüntü/İstanbul

Müzenin bahçe kısmında ise, üzerinde Halife Me'mun'un 9. yüzyılda yaptırdığı dünya haritasının kopyası olan yerküre ile İbn-i Sina'nın el-Kanun fi't-Tıbb kitabında bahsedilen, tıbbi bitkilerden yirmi altısının bulunduğu İbn-i Sina Botanik Bahçesi yer almaktadır. Müze teşhir salonlarında, El-İdrisi'nin, Halife Me'mun'un haritasını temel alarak çizdiği dünya haritasının kopyası, Takiyeddin'in 1559 yılında yaptığı mekanik saati, el-Cezeri'nin kitabından fil saati ve hacamatı, Ebu Said Es-Siczi'nin Planetaryum'u, Abdurrahman eş- Sufi'nin gök küresi, Hıdr el-Hucendi'nin usturlabı, 12. yüzyılda Abdurrahman el-Hazini tarafından yapılan su ve ağırlık prensibine göre çalışan dakika terazisi, İbn-i Sina'nın el-Kanun fi't Tıp kitabı gibi, daha birçok önemli bilim adamlarının, İslam Medeniyetinin 9. ve 16. yüzyıllar arasındaki yaratıcılık döneminde gerçekleştirdiği bazı icatların kopyalarının örneklerini görmek mümkündür.

(http://www.ibttm.gov.tr/TR,84340/İslam-bilim-ve-teknoloji-tarihi-muzesi.html)'den düzenlenerek alınmıştır.
(Erişim Tarihi: 03.09.2018)

12.1.9. Prof. Dr. Fuat SEZGİN (1934-2018)

3. İSLAM MEDENİYETİNDE ÖNE ÇIKAN EĞİTİM KURUMLARI

Mescit-Cami

Arapça 'cem' kökünden türeyen, "toplayan, bir araya getiren" anlamındaki câmi' kelimesi, başlangıçta sadece cuma namazı kılınan büyük mescitler için kullanılmıştır. Daha sonra içinde cuma namazı kılınan ve hatibin hutbe okuması için minber bulunan mescitler cami; minberi bulunmayan yani cuma namazı kılınmayan küçük mabetler ise sadece mescit olarak anılır olmuştur.[28]

İslam kültür ve medeniyetinin yayılmasında çok önemli rolü olan camilerin eğitim ve öğretim tarihi ile de yakından ilgisi vardır. İslam'ın ilk devirlerinden itibaren mescitlerde ders halkaları oluşturulmuş ve bu durum günümüze kadar devam etmiştir. Hatta bu manada, Müslümanların ilk eğitim ve öğretim kurumu camidir denebilir.[29]

12.1.10. Selimiye Camii/Edirne

Hz. Muhammed (s.a.v.) İslam'ın ilk yıllarından itibaren Mekke'nin oldukça zor şartlarına rağmen eğitim öğretim faaliyetlerini yürütmüştür. Bu dönemde Müslümanlar için Erkam'ın (r.a.)* evi (daru'l-erkam) eğitim verilen ilk mekân olmuştur.

ARAŞTIRALIM

Yaşadığınız şehirde inşa edilmiş en eski caminin hangisi olduğunu ve hangi dönemde yaptırıldığını araştırınız.

* r.a. Radiyallahu anh (Allah ondan razı olsun) ifadesinin kısaltmasıdır.
28 Ahmet Önkal; Nebi Bozkurt, "Cami" TDV İslam Ansiklopedisi, C 7, s. 45.
29 Ziya Kazıcı, İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi, s. 333-334.

Müslümanların hicret ile baskı ortamından kurtulmaları sonrasında, Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'de ilk icraat olarak bir mescit inşa etmiştir. Mescid-i Nebi (Peygamber Mescidi) adı verilen bu mescite bitişik olarak yapılan ve "suffe" denilen bölümlerde eğitim öğretim faaliyetleri sürdürülmüştür. Suffe, İslam medeniyetinin ilk eğitim kurumu olup buralarda ikamet eden gençler ilim tahsili ile ilgilenmişlerdir.

12.1.11. Allah'ın (c.c.) en güzel isimlerinden biri de her şeyi bilen anlamında el-Alîm'dir

İslamiyet'in ilk dönemlerinde eğitim öğretim, daha çok cami merkezli olarak yapılmaktaydı. Buralarda Kur'an-ı Kerim, tefsir, hadis, fıkıh, siyer gibi ilimler okutulmakta ve bu dersler "ders halkası" şeklinde yürütülmekteydi.

İslam dünyasında cami merkezli olarak başlayan eğitim öğretim faaliyetleri daha sonra medrese, daru'l-hadis, daru'l-kurra gibi kurumlarla devam etmiştir. Ancak camiler ve mescitler her zaman önemini korumuştur.

Osmanlılar Dönemi'nde camiler mahallenin idare merkezi gibi görev ifa etmiştir. Mahallelerin odak noktasını camiler oluşturmuş, evler ve diğer eklentiler caminin etrafında kurulmuştur. Bu hâliyle camiler bir külliye şeklinde olup sadece ibadet edilen mekânlar olmayıp eğitim öğretim faaliyetleri ve etrafında kurulan müesseseler ile âdeta bir cazibe merkezi olmuştur.[30]

Mektep

Mektepler, bugünkü anlamda ilkokul seviyesinde okuma yazma eğitimlerinin verildiği okullardır. İslam tarihi incelendiğinde günümüzdekine benzer bir okuldan bahsetmek mümkün olmamakla beraber Hicret'ten sonra bir mektep müessesesinin varlığından bahsedilebilir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.), on Müslüman çocuğa okuma yazma öğretmeleri karşılığında Bedir Savaşı esirlerini serbest bıraktığı bilinmektedir. Buradan hareketle bir veya birkaç sınıflı bir okulun oluşturulduğu ortaya çıkmaktadır. Vahiy kâtiplerinden Zeyd b. Sabit de (r.a.) bu okulun öğrencilerindendir.

12.1.12. Çinili Sıbyan Mektebi/İstanbul

Hulefa-i Raşidin Devri'nde ve özellikle Hz. Ömer (r.a.) zamanında bu tür okullar yaygınlaşmıştır. Hz. Ömer Dönemi'nde mektepler kurularak muallimlere maaş bağlanmıştır. Emevi ve Abbasi Dönemi'nde mekteplerin sayıları artmıştır.

30 Ziya Kazıcı, İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi, s. 336.

İlk dönemlerde müstakil binalar yerine camilerin eklentisi şeklinde tesis edilen mekteplerin, eğitim tarihi açısından erken sayılacak bir dönemde çok ileri birtakım metotlar geliştirdiği görülmektedir. Çocuklar mektepte okuma yazma öğrendikten ve Kur'an'ı hatmettikten sonra daha ileri seviye derslerine mescitlerde devam ederlerdi. Bu eğitim kurumlarında öğrencilere zekâ ve kabiliyetlerine göre ders verilir, öğrencileri henüz tahsil hayatının başında iken bıkkınlığa ve ümitsizliğe düşürmemeye gayret gösterilirdi. Başarılı olan öğrencilere caddelerde geçiş yaptırılır ve çeşitli hediyelerle öğrenciler ödüllendirilirdi.[31]

BİLİYOR MUSUNUZ?

Osmanlılarda geleneksel olarak dört yıl dört ay dört gün veya beş yıl beş ay beş gün gibi kalıplaşmış rakamlarla belirlenen öğrenim hayatı vardı. Eğitime başlama yaşına ulaşmış çocukların mektebe gitmeleri dolayısıyla düzenlenen törenlere "âmin alayı, bed'i besmele cemiyeti, mektep cemiyeti, dua cemiyeti" gibi adlar verilmiş, bu törenler sırasında okunan ilahiler güfte mecmualarında "mektep ilahisi" ismiyle kaydedilmiştir. Tören sonunda belli bir eda veya makamla okunan duaya da "mektep gülbangı" denilir.

(Mustafa Uzun, Mektep İlahisi ve Gülbangı, TDV İslam Ansiklopedisi, C 29, s. 10.)

Medrese

Medreseler geçmişte yükseköğretim faaliyetlerinin yapıldığı yerlerdir. Bugünkü anlamda fakültelere karşılık gelen eğitim kurumlarıdır. İslam'ın ilk asırlarında eğitim öğretim faaliyetleri daha çok âlimlerin denetiminde mescit ve camilerde yürütülürdü. Hicri 3. asır ile 5. asır arasında başta Horasan ve Maveraünnehir olmak üzere İslam dünyasının ilim merkezlerinde medreseler kurulmaya başlandı. Ancak bugünkü anlamda sistematik yapılar olan medreseler Selçuklular zamanında kurulmuştur. İslam dünyasında sistematik medreselerin kurucusu olarak Nizamülmülk kabul edilmiştir.[32]

12.1.13. Semerkant Medreseleri

31 Nebi Bozkurt, "Mektep", TDV İslam Ansiklopedisi, C 29, s. 5-6.
32 Corci Zeydan, İslam Uygarlıkları Tarihi, C 2, s. 180.

Türklerin İslamiyet'i kabul ettikten sonra İslam bilim tarihine katkıları büyük olmuştur. Büyük Selçuklu hükümdarı Alparslan'ın emriyle veziri Nizâmülmülk tarafından 1067 yılında Bağdat'ta kurulan medrese, İslam dünyasındaki ilk büyük medresedir. Nizamiye Medresesinde İslamî ilimlerle birlikte edebiyat, matematik, felsefe gibi dersler de okutulmuş ve ileri düzeyde sistematik olarak yükseköğretim faaliyetleri yapılmıştır. Zamanla İslam coğrafyasında Nizamiye Medreselerini örnek alan birçok medrese açılmış olup medreselerin önemi gittikçe artmıştır. Basra, Belh, Nişabur, İsfahan, Herat ve Musul medreselerinin yanında Konya'da Karatay Medresesi, Sırçalı Medrese ve Sivas'ta Gök Medrese, Çifte Minareli Medrese açılan medreselerden sadece birkaçıdır. Medreselerin bulunduğu diğer şehirler Kurtuba, Bağdat, Horasan, Maveraünnehir, Semerkant, Buhara, Mısır, Konya, Kayseri, Erzurum, Edirne, Elâzığ'dır.[33] Bu dönemde eğitim öğretim faaliyetleri o kadar ileri düzeye erişmiştir ki Endülüs Emevi Devleti'nde açılan Kurtuba Medresesi gibi birçok medresede Müslüman talebelerin yanında gayrimüslim öğrenciler de eğitim görmüştür.[34]

Medreseler Osmanlı Devleti Dönemi'nde gelişerek varlıklarını sürdürmüştür. Fatih Sultan Mehmet ve Kanuni Sultan Süleyman Dönemlerinde İstanbul'da açılan Sahn-ı Seman ve Süleymaniye medreseleri bunların en önemlileridir. Bu medreslerde dinî ilimlerin yanı sıra sosyal bilimler ile fen bilimleri alanında ileri seviyede eğitimler verilmiştir.

Hicri 6. yüzyılda İslam memleketlerini dolaşan ünlü Endülüs ediplerinden İbn Cübeyr seyahatnamesinde Şam'da yirmi, Bağdat'ta otuz adet medrese gördüğünü kaydetmiştir. Endülüs'te ise başta Kurtuba (Cordoba), İşbiliye (Sevilla), Tuleytula (Toledo), Gırnata (Granada), Malaka (Malaga) olmak üzere birçok şehirde medreselerin açıldığını, sadece Gırnata'da bulunan medreselerin on yedisi büyük, yüz yirmisi küçük olmak üzere toplam yüz otuz yediye ulaştığını bildirmektedir.[35]

12.1.14. Sahn-ı Seman Medreseleri/İstanbul

Daru'l-kurra

Daru'l-kurra; Kur'an öğretilen ve hafız yetiştirilen mekteplerin, kıraat eğitimi yapılan medrese veya bölümlerin genel adıdır. Bir başka ifadeyle daru'l-kurra, Kur'an-ı Kerim okuma ilmini uzmanlık derecesinde öğreten okullara verilen isimdir.[36]

33 MEB Dinî Terimler Sözlüğü, s. 228.
34 Nebi Bozkurt, "Medrese", TDV İslam Ansiklopedisi, C 28, s. 323-327.
35 Corci Zeydan, İslam Uygarlıkları Tarihi, C 2, s. 182.
36 MEB Dinî Terimler Sözlüğü, s. 75.

İslam tarihinde hafızlık eğitimine ilk dönemlerden itibaren büyük önem verilmiş ve daha sonraki dönemlerde hafızlık eğitimi daru'l-kurra adıyla kurumsallaşmıştır. Daru'l-kurralar mescitler dışında Kur'an okunan ve öğretilen yerler olarak daha Hz. Peygamber Devri'nde kullanılmaya başlanmıştır. İlk dört asırda yüksek seviyede Kur'an dersleri yalnız camilerde verilmekteydi. Daha sonra mescitlerde ibadet huzurunu bozacağı düşüncesiyle küçük çocuklara "küttâb" adı verilen mekteplerde Kur'an öğretilmeye başlandı. Selçuklular, kıraat ilminin okutulduğu medreseleri genellikle "daru'l-huffâz" şeklinde adlandırmışlardır. Bu adlandırma Osmanlılar Dönemi'ne kısmen uzanmakla birlikte, Kur'an ihtisas medreselerine Osmanlılar daha çok daru'l-kurra demişlerdir.

BİLGİ KUTUSU

"Türkiye genelinde şu an itibarıyla 126 bin 500 kadar belgeli hafızımız var."

(https://www.diyanet.gov.tr/21.02.2018)

Evliya Çelebi'nin naklettiğine göre şehirlerdeki selatin camileri ve büyük camilerin tamamında daru'l-kurralar mevcuttur.[37] Yine Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere göre Amasya'da dokuz tane daru'l-kurra vardı. Bunlardan sadece Sultan Bayezid Daru'l-kurrasında üç yüzden fazla hafız bulunuyordu. Yine Edirne hakkında bilgi verirken bu şehirde de birçok daru'l-kurra bulunduğunu ve hafızlık yapıldığını söyleyen Evliya Çelebi, buralarda çeşitli seviyelerde kıraat dersleri görüldüğünü belirtir. Dârül-kurralar İstanbul'da bütün büyük camilerin bünyesinde yer aldığı gibi müstakil binalarda da açılmıştır. Evliya Çelebi bu dönemde İstanbul'da üç bini kadın olmak üzere dokuz bin hafız bulunduğunu kaydetmektedir.[38]

12.1.15. Osman Hamdi Bey'in "Kur'an Tilaveti" isimli resmi. (temsili)

Daru'l-hadis

Daru'l-hadis, hadis ilimlerinin öğretildiği ve hadis ilimlerinde uzmanların yetiştirildiği yükseköğretim kurumlarıdır.[39]

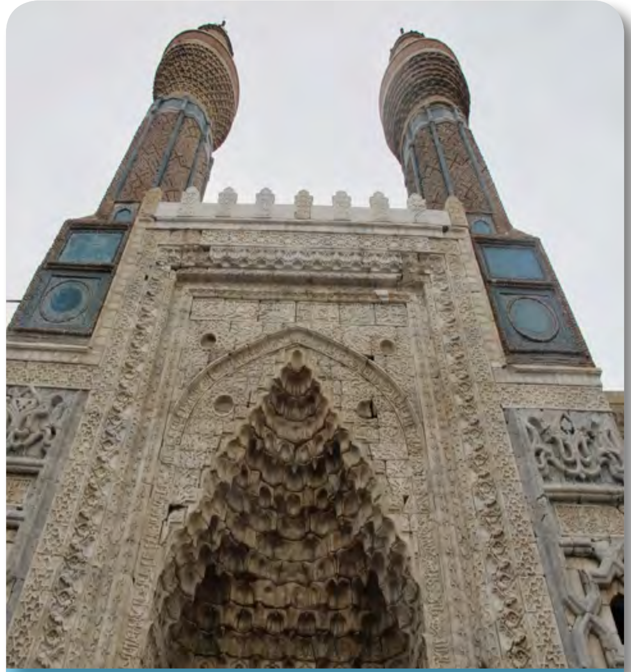
Hadis dersleri önceleri mescitlerde o şehrin hadisçileri (muhaddis) tarafından verilirdi. Bu mescitler aynı zamanda ilmî seyahatleri dolayısıyla şehre gelen meşhur muhaddislerin hadis derslerine de tahsis edilirdi. Ders halkalarının ve onlara iştirak eden öğrencilerin çoğalması sebebiyle

12.1.16. Taş Mescit (Cemaleddin Ferruh Daru'l-hadisi)/Çankırı

37 Evliya Çelebi, Seyahatname, C 1, s. 148.
38 Nebi Bozkurt, "Daru'l-kurrâ", TDV İslam Ansiklopedisi, C 8, s. 543-545.
39 MEB Dinî Terimler Sözlüğü, s. 75.

camiler dışında yeni müesseselere ihtiyaç duyuldu. Nişabur'da daru'l-hadis adıyla hadis medreseleri kurulmuştur. Ancak müstakil bir öğretim müessesesi olarak daru'l-hadisler ilk defa Şam'da inşa edilmiştir. Kurucusu olan Atabeg Nureddin Zengi'ye (ö.1211) nispetle "Daru'l-hadisi'n-Nuriyye" diye adlandırılmıştır. Daha sonra Mısır, Kudüs ve Suriye'de daru'l-hadis medreseleri kurulmaya devam etmiştir.[40]

12.1.17. Gök Medrese (Daru'l-hadis)/Sivas

İslam dünyasında yayılmaya başlayan daru'l-hadis medreseleri, Anadolu Selçuklu Devleti zamanında da hızlı bir şekilde inşa edilmeye başlandı. Anadolu'da ilk olarak inşa edilen Çankırı Daru'l-hadis'i olmuştur. Anadolu Selçuklu Devleti Dönemi'nde inşa edilen ikinci daru'l-hadis Sivas Gök Medrese Daru'l-hadisidir.[41] Daha sonra Konya'da İnce Minareli Medrese, Erzurum Ahmediye Medreseleri yapılmıştır. Osmanlılar zamanında ilk olarak İznik'te yapılan daru'l-hadis kurumları; Bursa, İstanbul, Tokat, Amasya ve diğer illerle devam etmiştir. Bu kurumlar, halkın eğitilmesinde, birlik ve beraberliğin sağlanmasında önemli hizmetler vermiştir.[42]

Beytü'l-hikme

Beytü'l-hikme, İslam medeniyetinde yüksek seviyede ilmî araştırmalar ve tercüme faaliyetlerinin yapıldığı eğitim kurumlarıdır.[43] Fiili anlamda beytü'l-hikmenin kurucusu Abbasi halifesi Me'mun olmakla birlikte fikir ve ilk teşebbüs örneği Mansur zamanına kadar gider.[44]

Yunanca eserlerin Arapçaya tercüme edilmesi ile ilgili ilk geniş çaplı çalışmalar beytü'l-hikmede gerçekleştirildi. Beytü'l-hikme zamanla Orta Çağ'ın ilimler akademisi kimliğine kavuştu. Burada her türlü dinî ilimler, sosyal bilimler ve fen bilimleri okutuluyordu. Fıkıhtan felsefeye, matematikten astronomiye kadar farklı dersler vardı. Bu bilim kuruluşunun bir rasathanesi, bir de büyük kütüphanesi vardı. Beytü'l-hikmede Aristo, Eflatun, Hipokrat, Öklit, Arşimet ve Calinus gibi önde gelen Yunan düşünürlerin yanında Farslı ve Hintli yazarların kitapları da Arapçaya tercüme edilmiştir.[45]

Gerek Abbasi Devleti içindeki kilise okullarından, gerekse komşu ülkelerden ve Kıbrıs'tan getirtilen kitaplarla beytü'l-hikme Orta Çağ'ın en zengin kütüphanesi ve yoğun ilmî araştırmaların merkezi hâline geldi. İlk dönemlerde bir tercüme bürosu ve bir kütüphane olarak kurulan beytü'l-hikme giderek fiziki ve fonksiyonel açıdan genişlemiş, özellikle pozitif ilimlerin

40 Nebi Bozkurt, "Daru'l-hadis", TDV İslam Ansiklopedisi, C 8, s. 527-529.
41 bk. Sami Şahin, "Sivas Gök Medrese (Sahibiye Medresesi) ve Kitabelerindeki Rivayetlerin Hadis Değeri", CÜİF Dergisi, C X/1, s. 145-163.
42 Ali Yardım, "Anadolu Selçukluları ve Osmanlılar'da Daru'l-hadis", TDV İslam Ansiklopedisi, C 8, s. 529-532.
43 İsmail Yakıt; Necdet Durak, İslam'da Bilim Tarihi, s. 69.
44 Mahmut Kaya, "Beytü'l-hikme", TDV İslam Ansiklopedisi, C 6, s. 89.
45 Corci Zeydan, İslam Uygarlıkları Tarihi, C 2, s. 92-101.

araştırıldığı bir merkez ve bir eğitim kurumu hâline gelmiştir. İslam ilim dünyasına, beş yüz yıldan fazla kaynaklık eden bu merkez, 1258'de Moğollar tarafından yakılıp yıkılmıştır.[46]

Kütüphane

Müslümanların kitaba olan sevgi ve saygıları, yazılı eser alanında İslam medeniyetinin önemli yer tutmasını sağlamıştır. Ancak kütüphanenin kurulabilmesi için kitabın çok olması gerekir.[47] Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında yazılı eserlerin çok az olması nedeniyle bir kütüphaneden bahsetmek mümkün değildir. İslam âleminde ilk kütüphaneler, Kur'an-ı Kerim ve hadis ağırlıklı olarak Emeviler Dönemi'nde birer okul olarak da görev yapan mescitlerde ortaya çıkmıştır. Özellikle papirüs yanında kâğıdın yazı malzemesi olarak kullanılmaya başlanması ve Harun Reşid tarafından 794'te Bağdat'ta bir kâğıt fabrikası kurdurulmasının, kütüphanelerin zenginleşmesine olumlu tesirleri olmuştur.

Endülüs Emevileri kitaba büyük değer verirdi. 3. Abdurrahman Dönemi'nde dünyanın en zengin kütüphaneleri Endülüs'te bulunuyordu. Endülüs Emevileri zamanında Kurtuba'da (Cordoba) yetmiş kütüphane bulunmaktaydı.[48]

Büyük Selçuklu hükümdarı Alparslan'ın veziri Nizâmülmülk'ün 1067'de Bağdat'ta kurduğu medrese ve kütüphane diğer medrese ve kütüphanelere öncülük etmiştir. Büyük Selçuklular Devri'nde Nîşâbur, Merv, İsfahan, Hemedan, Herat, Sava, Rey, Belh, Basra, Musul ve Buhara gibi şehirlerde kurulan medreselerin çoğunda kütüphane mevcuttur. Çeşitli vakıf kayıtlarından Selçuklu sultanlarının ve emirlerinin özel kütüphaneleri olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde bir ilim ve irfan merkezi hâline gelen Konya'da Türkiye Selçuklu Devleti'nin ilk kütüphanesi inşa edilmiştir.

BİLİYOR MUSUNUZ?

Endülüs Müslümanları zamanında İspanya'da kurulan en önemli kütüphane Kurtuba'daki saray kütüphanesiydi. Burası özellikle 2. Hakem Devri'nde gelişerek Orta Çağ İslam dünyasının en büyük kütüphanelerinden biri hâline geldi. Kaynaklar, burada 400 bin eserin mevcut olduğunu, bu kitapların kırk dört cilt tutan ve sadece eser adlarından oluşan bir kataloğunun bulunduğunu bildirmektedir.

(İsmail E. Erünsal, "Kütüphane", TDV İslam Ansiklopedisi, C 27, s. 12.)

12.1.18. Beyazıt Kütüphanesi/İstanbul

46 Mahmut Kaya, "Beytü'l-hikme", TDV İslam Ansiklopedisi, C 6, s. 89.
47 İbrahim Sarıçam-Seyfettin Erşahin, İslam Medeniyeti Tarihi, s. 184.
48 M. Ali Budak, *"Batı Kaynaklarına Göre Endülüs Medeniyetinin Eğitim ve Bazı Bilim Alanlarında Avrupa'ya Katkıları",* Süleyman Demirel Üniversitesi Sos. Bil. Dergisi, 2016/1, sy.23, s. 166.

Osmanlıların daha çok gazaya odaklanmaları dolayısıyla Kuruluş Dönemi'nde büyük kütüphanelerden bahseden kayıtlar yoktur. Bunun yerine cami ve mescitlerde bölümler oluşturulmuştur. Fatih Dönemi ile birlikte büyük kütüphanelerin de kurulmaya başlandığı görülmektedir. 2. Bayezid, Topkapı Sarayı'nda Fatih'in kurdurduğu kütüphaneyi, kendisine hediye edilen ve adına yazılan kitaplarla daha da zenginleştirdi. Saraydaki özel kitaplığında bulunan kitapların ilk ve son sayfalarını mühürleyen hükümdar, bazılarının üzerine resmî kaydı koymuştur. İlerleyen dönemlerde her medresede bir kütüphanenin kurulduğu görülmektedir.[49]

BİLGİ KUTUSU

Kütüphane adı	Cilt sayısı
Bağdat'ta Beytü'l-hikme	100 bin
Bağdat'ta Sahur Kütüphanesi	10 bin
Kurtuba'da Hakem'in Kütüphanesi	400 bin
Kahire Saray Kütüphaneleri	1 milyon
Kahire'de Darü'l-hikme Kütüphanesi	100 bin
Trablusşam Kütüphanesi	3 milyon
Maraga Kütüphanesi	400 bin

(Corci Zeydan, İslam Uygarlıkları Tarihi, C 2, s. 198.)

Rasathane

Rasathane, astronomik gözlemler yapmaya yarayan özel bina ve evlere denir. Orta Çağ boyunca benzerine rastlanmayacak ölçüde sürekli ve sistemli rasathaneler, ilk olarak İslam dünyasında ortaya çıkmıştır.[50]

Tam teşekküllü olmasa da İslam dünyasında ilk rasathane 828 yılında Bağdat'ta kurulan Şemmâsiye Rasathanesi'dir. Burada ünlü matematikçi Hârizmî görev yapmıştır. Yine 1023 yılında İbn Sina için Hemedan şehrinde rasathane kurulmuştur. Ayrıca Melikşah'ın yaptırdığı, Ömer Hayyâm dâhil birçok bilim adamının görev aldığı rasathaneler bu bilim yuvalarının ilk örneklerindendir.[51]

İslam tarihinde tam teşkilatlı ilk büyük rasathane Merâga Rasathanesi'dir. 1259 yılında İlhanlı Hükümdarı Hülâgû tarafından Merâga'da yaptırılan bu rasathane hükümdarın ikametine tahsis edilmiş köşkün yanında, cami, zengin bir kütüphane ve çeşitli hizmet binalarıyla külliye hâlindedir. İçinde, geniş çaplı gözlem aletleri bulunan rasathanenin yöneticiliğini Nasîrüddîn Tûsî üstlenmiş, onunla birlikte astronom ve matematikçiler de çalışmıştır. Yeni gözlemler yapmak için kurulan rasathanedeki gözlem ve hesap faaliyetleri on iki yıl devam etmiş ve 1271 yılında yıldızların hareketlerinin hesaplanması ile ilgili önemli başarılar elde edilmiştir. İlmî çalışmalar yapan âlimler, içindeki gözlem aletlerinin büyüklüğü ve hassaslığı, yapılan gözlemlerin dakikliği, Merâga Rasathanesini İslam medeniyetinde en önemli gelişmelerin

49 İsmail E. Erünsal, "Kütüphane", TDV İslam Ansiklopedisi, C 27, s. 11-32.
50 İbrahim Sarıçam; Seyfettin Erşahin, İslam Medeniyeti Tarihi, s.167.
51 Mehmet Bayrakdar, İslam'da Bilim ve Teknoloji Tarihi, s. 152.

kaydedildiği rasathane konumuna getirmiştir. 1575 yılında 3. Murad'ın ve Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa'nın desteğiyle İstanbul'da inşaatına başlanıp iki yılda tamamlanan rasathane İslam medeniyetinin son büyük rasathanesi sayılmaktadır.

8. yüzyıldan 16. yüzyıla kadar İslam dünyasında rasathaneler sayesinde astronomi ve matematik alanlarında yapılan çalışmalar, hiç şüphesiz modern astronomi ve matematiğin alt yapısını hazırlamıştır.[52]

12.1.19. İsmail Fakirullah Türbesi ve Rasathanesi/Siirt

Şifahane

Şifahane İslam dünyasında klasik hastanelerin genel adı olup bîmâristan adıyla da bilinir. Bîmâr hasta anlamına gelen bir kelimedir. Başlangıç döneminde bîmâristan adıyla anılan hastanelerin Selçuklular'da daru'ş-şifa veya daru'l-afiye ismiyle anıldıkları görülmektedir. Osmanlılar zamanında ise daru'ş-şifa ile birlikte daha çok daru's-sıhha, şifahane, bîmârhane ve tımarhane kelimeleri kullanılmıştır.

İlk İslam şifahanesi Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından, Hendek Gazvesi sırasında yaralanan Sa'd b. Muaz (r.a.) ve diğer yaralılar için seyyar savaş hastanesi olarak kurulmuştur. Savaşta tıbbî hizmet veren hanımlardan birisi olan Rüfeyde el-Ensariyye (r.a.) ilk seyyar sahra hastanesini kurmuştur. Doktor olduğu bilinen bu hanımın yaralıları tedavi ettiği çadır, "Rüfeyde'nin çadırı" diye biliniyordu.[53]

12.1.20. Divriği Ulu Cami ve Darü'ş-şifası/Sivas

52 Salim Aydüz, "Rasathane", TDV İslam Ansiklopedisi, C 34, s. 456-457.
53 İbn Hişam, Siret, C 4, s. 199.

BİLİYOR MUSUNUZ?

Ruh ve sinir hastalarının musiki ile tedavi edilmesine müzikoterapi denir. Tarihî bilgilerimize göre ruh ve sinir hastalarının müzik yoluyla tedavi edilmesi meşhur filozof el-Kindî'ye (ö.866) kadar ulaşır. Yakın zamana kadar Avrupa'da ruh ve sinir hastalarının tedavi edilmek yerine yakıldığı hatırlandığında Müslümanların bu alanda çok önde oldukları görülür.

(Mehmet Bayrakdar, İslam'da Bilim ve Teknoloji Tarihi, s.300.)

İslam'da ilk hastane 707 yılında Emevi Halifesi Velid b. Abdülmelik tarafından kurulmuştur. Halife Mütevekkil'in vezirlerinden Türk asıllı Feth b. Hakan tarafından 861'de Mısır'ın Fustat şehrinde ve Bağdat'ın Harbiye semtinde açılan şifahanelerden sonra hastanelerin sayısının arttığı görülmektedir. Daha sonra İslam dünyasının tüm ülkelerinde ve Endülüs Emevi Devleti tarafından İspanya'da şifahaneler ve akıl hastalarının tedavileri için müstakil hastaneler açılmıştır.

Bazı kaynaklarda belirtildiğine göre ilk Büyük Selçuklu hastanesi ve tıp medresesi Sultan Alparslan'ın veziri Nizâmülmülk tarafından Nişabur'da kurulmuştur. Akıl hastaları ve cüzzamlı hastalar için ise tekkelerde tedavi amaçlı şifahanelerin açıldığı görülmektedir. Türkiye Selçukluları Dönemi'nde tıp eğitiminin verildiği önemli müesseselerden biri de Gevher Nesibe Darü'ş-şifasıdır. Bu hastane içinde medrese de bulunan bir külliye şeklinde olup 1204 yılında Türkiye Selçuklu Hükümdarı Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından kız kardeşi Gevher Nesibe Hatun'un vasiyeti üzerine Kayseri'de yaptırılmıştır. Yine Anadolu'da günümüze kadar ulaşan en eski şifahanelerden biri de Mengücekler Dönemi'nden kalma Divriği Ulu Cami ve Daru'ş-şifa'sıdır.

Yıldırım Bayezid zamanında sadece Bursa'da sekiz tane şifahane olduğu tarihî kaynaklardan anlaşılmaktadır. Yine 1587 yılında İstanbul'da yüz on tane şifahanenin olduğu Avrupalı seyyahların hatıratında yer almaktadır.[54]

12.1.21. Gevher Nesibe Darü'ş-şifası/Kayseri

54 Arslan Terzioğlu, "Bîmâristan", TDV İslam Ansiklopedisi, C 6, s. 163-178.

4. MÜSLÜMANLARIN BİLİM ALANINDA YAPTIĞI ÖNCÜ VE ÖZGÜN ÇALIŞMALAR

Müslüman bilim adamlarından kimleri tanıyorsunuz?

Müslümanlar, Kur'an-ı Kerim'in ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bilime teşvik eden mesajlarının rehberliğinde hem din bilimlerine hem de fen bilimleri ve sosyal bilimlere yönelerek önemli çalışmalar yapmışlardır.

Vahyin indirilmeye başlandığı andan itibaren Müslümanlar için en önemli konu Kur'an-ı Kerim'i anlama çabası olmuştur. Bu anlama çabası, Müslüman dünyasında pek çok dinî ilim dalının doğmasını sağlamıştır. 12. yüzyılın sonlarına doğru Batı'da, üstün bir İslam medeniyetinin farkına varılmış ve Batılılar bunu kendi ülkelerine aktarmayı amaçlamışlardır. Özellikle İspanya ve Sicilya bu aktarım görevinin iki önemli merkezi hâline gelmiştir. 11. yüzyılda İslam ülkelerindeki medreselere Avrupa'dan öğrenciler gönderilmeye başlanmış ve Arapçadan Latinceye çeviri faaliyetleri hız kazanmıştır. Başta İbn Sina, Fârâbî, Harezmî, İbn Rüşd, Gazâli ve İbn Heysem olmak üzere birçok Müslüman bilim adamının eserleri tercüme edilmiştir. Aynı zamanda Aristo, Platon ve Arşimed'in eserleri de Arapçadan Batı dillerine tercüme edilmiştir. Batı'nın İslam medeniyetinden etkilenmesi o kadar ileri düzeye ulaşmıştır ki medreselerin mimari özelliklerinin hatta ders programlarının dahi taklit edilmesini sağlamıştır.[55] Avrupa'da ortaya çıkan Rönesans hareketinin oluşmasında İslam dünyasından yapılan çevirilerin çok büyük etkisi vardır.[56]

İslam dünyasında yapılan ilmî çalışmaları ve bilimsel faaliyetleri şöyle sıralayabiliriz:

Tefsir

Tefsir; Kur'an-ı Kerim ayetlerinin anlamlarını açıklayan, hükümlerini ve bu hükümlerin dayandığı gerekçeleri açığa çıkaran ve ayetleri belirli bir yöntem çerçevesinde yorumlayan ilim dalıdır.[57] Tefsir ilmi ile ilgilenen bilim adamlarına "müfessir" denir.[58] Tefsir işini yapacak kişinin başta Arap dili ve Kur'ani ilimler olmak üzere pek çok konuda bilgisinin bulunması gerekmektedir. Tefsir, Allah'ın Kur'an-ı Kerim'deki muradını insanın gücü oranında bulmaya yardımcı olan ilim dalıdır.[59] İslam dünyasında tanınmış tefsir âlimlerinden bazıları şunlardır: Taberî (ö.923), Maturidi (ö.944), Zemahşerî (ö.1144), Fahreddin Razi (ö.1210), Beyzâvî (ö.1286), İbn Kesîr (ö.1373) Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö.1942).

12.1.22. Diyanet İşleri Başkanlığı Tarafından Hazırlanan Kur'an Yolu Tefsiri

55 İsmail Yakıt; Necdet Durak, İslam'da Bilim Tarihi, s. 181-189.
56 İbrahim Sarıçam; Seyfettin Erşahin, İslam Medeniyeti Tarihi, s. 240.
57 MEB Dinî Terimler Sözlüğü, s. 356.
58 MEB Dinî Terimler Sözlüğü, s. 257,
59 Abdülhamit Birışık, "Tefsir", TDV İslam Ansiklopedisi, C 40, s. 29

Hadis

12.1.23. Buhari ve Müslim'in Sahih İsimli Eserlerinin Birer Nüshası

Peygamberimizin söz, tutum ve davranışlarını derleme, açıklama ve yorumlama ile ilgilenen bilim dalına hadis denir. Hadis bilimi ile ilgilenenlere "muhaddis" denir. Hadisler, ihtilafa düştükleri konularda insanları aydınlatması ve Kur'an'ı herkesten iyi anlayan ve ayetlerdeki ilahi maksadın ne olduğunu en iyi bilen Allah Resulü'nün görüşü olması bakımından büyük önem taşır. Namazların hangi vakitlerde, kaçar rekat ve nasıl kılınacağı, orucun nasıl tutulacağı, zekatın hangi mallardan, ne kadar verileceği, haccın nasıl yapılacağı gibi hususlar Kur'an'da yer almayıp hadislerle açıklık kazanmış, İslam hukukunun birçok meselesi hadislerde verilen bilgilerle çözüme kavuşturulmuştur.[60]

Bu alanda yazılmış en güvenilir altı eser İslam dünyasında "Kütüb-i Sitte" adıyla anılmaktadır. Bu altı kitabın yazarları şunlardır: Buhârî (ö.869), Müslim (ö.875), Tirmizî (ö.875), İbn Mâce (ö.886), Ebû Dâvûd (ö.888), Nesâî (ö.916).

Kelam

İslam dininin inanç esaslarını ayet, hadis ve aklı kullanarak açıklayan, yorumlayan, ispat eden ve başka din ve inançlardan gelebilecek eleştirilere karşı savunan bilim dalıdır. Bu ilim dalının, inanç esaslarını tartışmaya girmeden izah eden bir alt koluna ise akaid denir. Ebu Hanife'nin "Fıkh-u Ekber" isimli eseri ilk kelam eserlerinden biri sayılır. Bunun yanında Müslümanlar arasında kabul edilen iki temel itikadi mezhebin kurucuları Eş'ari (ö.936) ve Mâturîdî'dir (ö.944).

Kelamın, İslam inanç esaslarına yönelik her türlü eleştiriyi cevaplandırmak ve İslam inanç esaslarını ispat etmek gibi görevleri olduğu için kelam, konuları sürekli artan bir ilim dalıdır. Şöyle ki, 19. yüzyılda ortaya çıkan pozitivizm ve rasyonalizm de kelamın konusudur. 21. yüzyılda tartışılan deizm de kelamın konusudur.

Fıkıh

İbadetleri ve sosyal hayatla ilgili yaşam kurallarını, Kur'an ve sünnetten deliller bularak inceleyen bilim dalıdır. İslam hukuku da denilen fıkıh, ibadetlerin yanında evlenme, ticaret ve cezalar gibi toplum düzenini ilgilendiren konularda İslam'ın ne gibi sınırlar çizdiğini inceler. En önemli fıkıh âlimleri arasında İmam Ebu Hanife (ö.767), İmam Malik (ö.795), İmam Şâfii (ö.819) ve İmam Ahmed b. Hanbel (ö.855) gibi isimler sayılabilir.

Coğrafya

Yeryüzünü fiziki, iktisadi, beşeri vb. yönlerden inceleyen bilim dalı olan coğrafya alanında Müslüman bilim adamları çok önemli katkılar sunmuşlardır.

☑ Hârizmi(ö.847) matematiğin yanı sıra astronomi ve coğrafya ilimlerinde de eserler vermiştir. 70 bilim adamıyla birlikte çalışarak 830 yılında bir dünya haritası çizmiştir. Yeryüzü-

60 M. Yaşar Kandemir, "Hadis", TDV İslam Ansiklopedisi, C 15, s. 28.

nün çapını hesaplamak için Halife tarafından bir heyetle vazifelendirildi. "Kitâbü Sûreti'l-arz" adlı enlem ve boylam kitabını yazmıştır.[61]

12.1.24. Piri Reis'in Dünya Haritası

- Ünlü Müslüman coğrafyacı Belhî'nin (ö.934) yaptığı çalışmalar kendisinden sonraki araştırmalara kaynaklık etmiş ve Batılı araştırmacılar tarafından da uzun süre büyük bir coğrafyacı olarak tanınmasını sağlamıştır.[62]
- Pusula'nın icadı, el-Avfî'nin 1232 tarihli eserlerinde ele alınmıştır.
- Piri Reis (ö.1554) ve Seydi Ali Reis (ö.1565) gibi coğrafyacılar çizdikleri haritalarla dönemlerine damga vurmuşlardır.
- Uluğ Bey (ö.1449) ve Kâtip Çelebi (ö.1657) gibi birçok Müslüman coğrafyacı da bu alanda kalıcı eserler meydana getirmişlerdir.
- Coğrafya ilmine katkı sunan eserlerden biri de seyahatnamelerdir. Bu bilim dalının en önemli isimleri arasında Evliya Çelebi (ö.1684) yer almaktadır. Evliya Çelebi kırk yılı aşkın süre boyunca Osmanlı topraklarını gezmiş, gördüklerini ise dünyaca ünlü eseri "Seyahatname"de toplamış halk bilimci gezgindir.[63] Yine İbn Batuta'nın (ö.1368) Seyahatname'si bu alanın öncü eserlerindendir.[64]

Dil

İslam dünyasının belli başlı şehirlerinden Mekke, Medine, Basra, Kûfe ve Şam birer edebiyat ve düşünce merkezi olmuştur. Mekke ve Medine dinî ilimler ve şiirin; Basra ve Kûfe gramer çalışmalarının merkezi hâline gelmiştir.

BİLİYOR MUSUNUZ?

Arap harflerinin hat ve minyatür sanatlarında süs olarak kullanılması Batı'da da moda hâline gelmiş ve ilk İngiliz krallarından Offa Rex (757-796) kendi paralarına Kelime-i Şehadet yazısı bastırmıştır.

(Mehmet Bayrakdar, İslam'da Bilim ve Teknoloji Tarihi, s. 63.)

Dil çalışmaları denince ilk akla gelen kişilerden biri Ebü'l-Esved ed-Düelî'dir (ö. 688). Ebü'l-Esved, Arap grameri ve edebiyatı üzerinde geniş bilgi sahibi, kelimelerin taşıdıkları anlamları bilen ve fasih konuşan bir âlim ve şairdi. O, bu özellikleri dolayısıyla Kur'an-ı Kerim'i

61 Hacı Mahmut Hatun, Dünyaya Yön Veren Müslüman Bilim Adamları, s. 28-29.
62 İlhan Kutluer, "Belhî, Ebu Zeyd", TDV İslam Ansiklopedisi, C 5, s. 413.
63 Mücteba İlgürel, "Evliya Çelebi", TDV İslam Ansiklopedisi, C 11, s. 529-533.
64 A. Sait Aykut, "İbn Battûtâ", TDV İslam Ansiklopedisi, C 19, s. 361.

harekelendirme işini gerçekleştirmiştir.[65] Kur'an ve hadisin inceliklerini anlamak amacıyla başlayan dil ve edebiyat çalışmaları, daha sonra müstakil bir ilim hâlini almıştır. Bu dönemin en meşhur dil bilgini Câhız'dır (ö.869).[66]

BİLGİ KUTUSU

Önemli dil bilimcilerden Câhiz'in Kitabü'l-Hayevan isimli eseri 7 ciltlik bir ansiklopedi şeklindedir. 1. ciltte, dil bilimi yönünden, felsefî ve sosyolojik açılardan, özellikle varlık tasnifi açısından dikkate değer görüşlerin yer aldığı uzun bir giriş yer alır. Daha sonra köpekler, kuşlar, böcekler, yılanlar gibi hayvanlar sırasıyla tanıtılır.

(Tahsin Görgün, "Kitabü'l-Hayevân", TDV İslam Ansiklopedisi, C 26, s. 106.)

Tarih

Müslümanların tarih ilmine ilgi duymalarında Kur'an-ı Kerim'de geçmiş kavimlerle ilgili olayların sıkça anlatılması ve yeryüzünü gezerek onların akıbetlerinin ne olduğunu araştırmalarının istenmesi [67] etkili olmuştur.

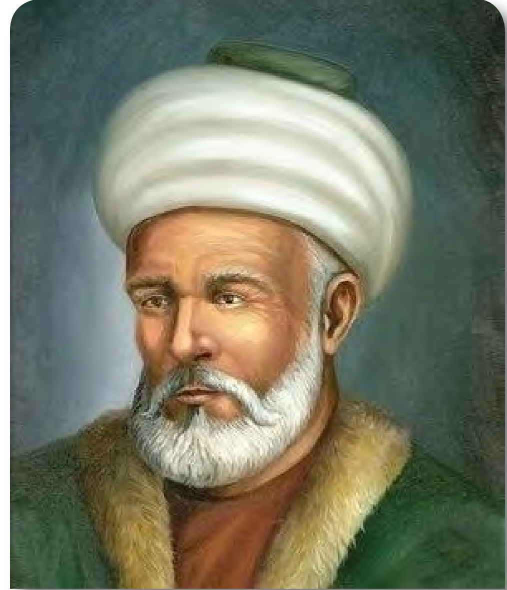
İslam dünyasında tanınan en ünlü tarihçilerden bazıları İbn İshak (ö. 768), Vakıdî (ö. 823), İbn Hişam (ö.833), İbn Sa'd (ö.845), Belâzurî (ö.892), Taberi (ö.922), İbn Haldun (ö.1406) ve Ahmet Cevdet Paşa'dır (ö.1895).

Felsefe

İslam dünyasına tercüme yoluyla giren felsefe Müslüman filozoflar eliyle hikmete dönüşmüş ve yepyeni hâliyle bu alanda bir çığır açmıştır. Başka bir ifadeyle İslam felsefesi, geçmiş felsefe geleneklerinin taklidi olmayıp orijinal eserleri ortaya koyan ve felsefi problemlere İslam'ın ışığında yeni bakış açıları getiren bir ilim olmuştur.

İslam felsefesinin diğer felsefe geleneklerinden farkı, her şeyden önce düşünce dünyasına kelamcıları, tasavvufçuları ve hukukçuları katmasıdır.[68]

İslam tarihinde, felsefe alanının önemli temsilcileri sayılan bir çok filozof yetişmiştir. Kindî (ö.873), Ebu Bekir Râzî (ö.925), Fârâbî (ö.950), İbn Sina (ö.1037), Gazzâlî (ö.1111) ve İbn Rüşd (ö.1198), Müslüman filozoflardan bazılarıdır.

12.1.25. Fârâbî (temsili)

65 Tevfik Rüştü Topuzoğlu, "Ebü'l-Esved ed-Düelî", TDV İslam Ansiklopedisi, C 10, s. 311.
66 İbrahim Sarıçam; Seyfettin Erşahin, İslam Medeniyeti Tarihi, s. 155-158.
67 bk. Âl-i İmrân suresi, 137. ayet.
68 İbrahim Sarıçam; Seyfettin Erşahin, İslam Medeniyeti Tarihi, s. 150.

Astronomi

Kur'an-ı Kerim'in gökyüzü ve yıldızlarla ilgili ayetlerinden ilham alan Müslüman âlimler, astronomi alanında birçok çalışma ve buluş gerçekleştirmişlerdir. Bunlardan bir kısmını şöyle sıralayabiliriz:

12.1.26. Usturlab

Ferazî (ö.777), gök cisimlerinin yükseltisini ölçmekte kullanılan usturlabı icat etmiştir.[69]

Fergani (ö.861), Güneş'in kendi çevresinde döndüğünü ilk defa keşfeden alimdir. Güneş tutulmasını 842 yılında önceden tam olarak tespit etti. Dünyanın yuvarlak olduğu konusunda yeni deliller gösterdi. Bu çalışmaları sebebiyle Ay'daki Alfraganus kraterine onun adı verilmiştir.[70]

Sind b. Ali (ö.864), deniz seviyesinden yüksekte bulunan bir kıyıda, Güneş'in batışını ölçmüş ve bu ölçüme dayanarak Dünya'nın yarıçapını trigonometrik olarak hesaplamıştır. Daha sonra bu yöntemi el-Birûnî de bir ovada yükselen yalçın bir dağda uygulamıştır.

Battanî (ö.929) Güneş yılını 365 gün 5 saat 46 dakika 24 saniye olarak ölçmüştür. Bilim dünyasına katkılarından dolayı günümüzde Ay'ın bir bölgesine onun adı verilmiştir. Ayrıca hazırladığı ayarlı astronomik tablolar, Avrupa astronomisinde büyük etkiler bırakmıştır.[71]

Birûnî (ö.1061) astronomi ile ilgili yaklaşık yetmiş kitap yazmış, Kopernik'ten yaklaşık beş yüz yıl önce Dünya'nın döndüğünü söylemiş ve elips şeklinde hareket ettiğini iddia etmiştir.[72] Birûnî aynı zamanda kitaplarında Güneş ve Ay tutulmasını çizimlerle açıklamıştır.[73]

12.1.27. Diyarbakır Ulu Camii'ndeki Güneş Saati

Uluğ Bey (ö.1449), Semerkant'ta rasathane kurarak astronomi ile ilgili ansiklopedik eserler kaleme almıştır.[74]

Ali Kuşçu (ö.1474), yıldızların yerlerini gösteren cetveller hazırlamış, rasathaneler kurarak birçok öğrenci yetiştirmiştir.[75]

69 Mehmet Bayrakdar, İslam'da Bilim ve Teknoloji Tarihi, s. 89.
70 Hacı Mahmut Hatun, Dünyaya Yön Veren Müslüman Bilim Adamları, s. 153.
71 Seyyid Hüseyin Nasr, İslam'da Bilim ve Medeniyet, s. 169.
72 Mehmet Bayrakdar, İslam'da Bilim ve Teknoloji Tarihi, s.76.
73 Seyyid Hüseyin Nasr, İslam'da Bilim ve Medeni yet, s. 177.
74 Seyyid Hüseyin Nasr, İslam'da Bilim ve Medeniyet, s. 173.
75 Seyyid Hüseyin Nasr, İslam'da Bilim ve Medeniyet, s. 168.

Fizik ve Kimya

Cabir bin Hayyan (ö.776) metalleri sertleştirme ve minerallerine ayırma gibi alanlarda çalışmalar yapmıştır. Nitrik asit, hidrojen klorür ve sülfrik asitin rafine ve kristalize yöntemlerini icat etmiştir. Cabir b. Hayyan aynı zamanda sitrik asit, asetik asit, tartarik asit ve arsenik tozunun mucididir.[76]

12.1.28. Cezerî'nin fil saati

Ebû Bekir er-Râzî (ö.925) gliserin, soda, sirke asidi ve nitrik asit gibi maddeleri keşfeden önemli bir Müslüman kimyacıdır. Kimyayı teoriden pratiğe geçirdiği için bu ilmin kurucularından kabul edilmektedir. Çiçek ve kızamık hastalıkları üzerinde araştırmalar yaparak bu hastalıkların birbirinden farklı olduğunu keşfetmiştir. İlk kez böbrek taşlarını ilaçla parçalamış ve ameliyatla çıkarmıştır. "El-Hâvî" isimli eseri tıp ansiklopedisi mahiyetinde olup Latinceye çevrilmiş ve defalarca baskısı yapılmışıtr.[77]

İbnu'l Heysem (ö.1039) fiziksel optik, meteorolojik optik, yakıcı aynalar, gözün fizyolojisi ve algısal psikoloji alanlarında araştırmalar yapmıştır.[78] Görme olayının gözden çıkan ışınlarla değil, cisimlerden gelen ışınların göze ulaşmasıyla meydana geldiğini keşfetmiştir. Eserleri Latinceye çevrilmiş ve yaklaşık 600 yıl boyunca Avrupa'yı etkilemiştir. İbnu'l Heysem, eserlerinde fotoğraf makinesinin atası olan "karanlık oda"dan söz etmekte ve böyle bir delikli kamera ile ters görüntü elde edileceğini belirtmektedir.[79]

BİLGİ KUTUSU

Cabir bin Hayyan -atom bombasının üretilmesinden 1000 yıl önce- atomun parçalanabilir olduğunu ve sonucunda büyük bir güç meydana geleceğini ilk söyleyen bilim adamıdır. Bu konuda Hayyan şöyle demiştir: "Maddenin en küçük parçası olan 'cüz-ü la yetecezza'da (atom) yoğun bir enerji vardır. Yunan bilginlerinin iddia ettiği gibi bunun parçalanamayacağı söylenemez. O da parçalanabilir. Parçalanınca da öylesine bir güç (enerji) meydana gelir ki Bağdat'ın altını üstüne getirebilir."

(Hacı Mahmut Hatun, Dünyaya Yön Veren Müslüman Bilim Adamları, s. 12.)

76 Mehmet Bayrakdar, İslam'da Bilim ve Teknoloji Tarihi, s. 156.
77 Mahmut Kaya, "Râzi, Ebû Bekir", TDV İslam Ansiklopedisi, C 34, s. 484-485.
78 Mehmet Bayrakdar, İslam'da Bilim ve Teknoloji Tarihi, s. 115.
79 Hüseyin Gazi Topdemir, "İbnü'l Heysem", TDV İslam Ansiklopedisi, C 21, s. 84.

Cizreli bilim adamı El-Cezerî (ö.1206) sibernetiğin ilk adımlarını atmış ve ilk robotu yapıp çalıştırmıştır. Adını doğduğu Cizre'den alan Cezerî'nin yaptığı otomatik makineler günümüz mekanik ve sibernetik bilimlerinin temel taşlarını oluşturmaktadır. Tasarladığı otomatik makinelerden bazıları şunlardır: Fil saati, otomatik çalışan su makinesi, kandil saati, saz çalan robot, masa makinesi, abdest otomatı, pompa otomatı, otomatik içecek dolum makinesi.[80]

Aziz Sancar (d.1946) kimya alanında yaptığı çalışmalarla Nobel ödülü alarak İslam dünyasının ve ülkemizin yüz akı olmuştur.

12.1.29. Prof. Dr. Aziz Sancar

Matematik

Hârizmî (ö.847), bugün de kullanılan logaritmayı geliştirmiş ve sıfırlı ondalık sayıyı bulmuştur. Cebir ilminin kurucusu Hârizmî'dir. "El-Cebr ve'l-Mukabala" adlı eseri 12. yüzyılda "De Jebra et Almucabala" adıyla Latinceye çevrilmiştir.[81]

Matematiğin olmazsa olmazı 0 (sıfır) kitaplarda ilk defa 873 yılında Müslüman bilim adamları tarafından kullanılmıştır. İngilizcedeki (zero) kelimesi Arapçadaki sıfır kelimesinden geçmiştir.[82]

İbnu'l-Heysem (ö.1040) ve Hâzinî (ö.1155) dört ve beş bilinmeyenli denklemlerin çözümünü bulmuşlardır.[83]

12.1.30. Tûsî Çifti teorisi

Önemli matematikçilerden biri de Ömer Hayyâm'dır (ö.1048). Onun katkıda bulunduğu alanların en önemlisi cebirdir. Bu alanda üçüncü dereceden (kübik) denklemleri de kapsayan birçok cebirsel denklemi sınıflandırmış ve bunların çoğuna çözüm teklif etmiştir. Üçüncü dereceden denklemleri sistemli bir şekilde çözdüğü için Hayyâm cebirde Hârizmî'nin gerçekleştirdiği gelişmenin ötesine geçmiştir.[84]

Nasîruddin Tûsi (ö.1274) "Tûsi Çifti" kavramını matematik dünyasına kazandırmıştır. Bu teorisiyle gezegen hareketlerini çağının çok ötesinde bir anlayışla açıklamıştır.[85]

Ali Kuşçu (ö.1474) çağının sınırlarını aşan astronomik hesaplamalar yapmıştır.

80 Sadettin Ökten, "Cezerî, İsmâil b. Rezzâz", TDV İslam Ansiklopedisi, C 7, s. 505-506.
81 Mehmet Bayrakdar, İslam'da Bilim ve Teknoloji Tarihi, s. 79.
82 Mehmet Bayrakdar, İslam'da Bilim ve Teknoloji Tarihi, s. 82.
83 Seyyid Hüseyin Nasr, İslam'da Bilim ve Medeniyet, s. 148.
84 Yavuz Unat, "Ömer Hayyâm", TDV İslam Ansiklopedisi, C 34, s. 66.
85 Seyyid Hüseyin Nasr, İslam'da Bilim ve Medeniyet, s. 171.

Tıp

Tıp ve Tıbbî bilimler, İslam'da en çok rağbet gören ve en çok gelişen bilimlerdendir. Müslüman bilimcilerin çoğu aynı zamanda büyük tabiptirler.

İslam tıbbı, bizzat Peygamberimiz'in hayatında, karşılaştığı çeşitli hastalara maddî ve manevî olarak yapılmasını tavsiye buyurduğu sözleriyle başlar ve bu sözler daha sonra Tıbbü'n-Nebî veya et-Tıbbü'n-Nebevî şeklinde kitaplaşmış ve hadis kitapları içinde ayrı bir bölüm olarak yer almıştır. Bu konuda İmam Buharî'nin "Sahih"indeki "et-Tıbbü'n-Nebevî" kitabı çok meşhurdur ve çok rağbet görmüştür.

Tıp bilim tarihinde çağ açan Müslüman alimlerden biri el-Kindi'dir (ö.866). Fiziki etkenlerin, insan ruh, hissiyat ve iç duygularında yarattığı etkiyi ölçme bilimi olan psikofizyolojiyi o kurmuştur. Müslüman bilimciler civanın zehirleyici özelliğini azaltarak veya tamamen yok ederek, onu ilk defa ilaç olarak kullanmışlardır. Bugünkü bilgilerimize göre, civayı bir ilaç bileşiminde kullanan Müslüman bilim adamı yine el-Kindi'dir.

12.1.31. İbn Sîna'nın Rusya'da antropolojik araştırmalara dayanılarak 1978'de yaptırılan portresi

Tıp tarihinin en önemli isimlerinden biri hiç şüphesiz tabiplerin prensi olarak bilinen İbn Sîna'dır (ö.1037). İslam tıbbını zirveye taşıyan İbn Sîna bir tıp ansiklopedisi olan "El Kanun fi't-Tıb (Tıbbın Kanunu)" adlı eseriyle 19. yüzyılın başına kadar tıp dünyasında otorite kabul edilmiştir. Kitapta bahsedilen tıbbi prensipler, bugün hâlâ tıp fakültelerinde, tıp tarihi kapsamında öğretilmektedir.[86]

Tıp tarihinin önemli keşiflerinden kan dolaşımı İbnu'n-Nefis (ö.1288) tarafından keşfedilmiştir.

BİLGİ KUTUSU

Hârizmî gözün tabakalarına dair anatomik terimlerden, halk ilaçlarına ilişkin farmakolojik terimlere kadar dikkat çekici ayrıntılara inmektedir. Kanser başta olmak üzere, hemoroid, mafsal veremi, veba gibi hastalıkların tanımını yapmakta ve döneminde geliştirilen ilaçları kategorik olarak zikretmektedir.

(İlhan Kutluer, Akıl ve İtikad, s. 234.)

86 Mehmet Bayrakdar, İslam'da Bilim ve Teknoloji Tarihi, s. 281-299.

☑ Tıp tarihinde ameliyatlarda anestezi ilk defa Müslüman hekim Sabit b. Kurrâ (ö.901) tarafından kullanılmıştır. Daha sonra İbn Sîna narkoz olarak kullanılacak kimyevi maddeler hakkında çalışmalar yapmıştır.[87]

☑ İstanbul'u fethederek Orta Çağ'ı kapatan Fatih Sultan Mehmet'in hocası Akşemseddin (ö.1459) de aynı zamanda büyük bir tıp âlimidir. Akşemseddin, Batı'da dört asır sonra keşfedilecek olan mikrobu "Maddetu'l-Hayat" adlı eserinde şöyle dile getirmiştir: "Hastalıkların insanlarda teker teker ortaya çıktığını sanmak hatadır. Hastalık, insandan insana bulaşmak suretiyle geçer. Bu bulaşma, gözle görülmeyecek kadar küçük, fakat canlı tohumlar vasıtasıyla olur."[88]

Görüldüğü gibi Müslümanlar 9. yüzyıldan itibaren çok önemli dinî ve bilimsel çalışmalar gerçekleştirerek insanlığın hizmetine sunmuşlardır. Müslümanlar yapmış oldukları çalışmalar ile kendi ülkelerine de tüm insanlığa da katkı sunmuşlardır. Avrupa ülkelerinde 18. yüzyılda başlayan Rönesans ve Reform hareketleri özellikle Endülüs medeniyetinin etkisi ile oluşmuştur. Batılılar ilk defa Aristoteles (Aristo) ve Platon gibi filozofları Müslüman bilginlerden öğrenmişlerdir.

Endülüs halifesi 2. Hakem'in yaptırdığı medresenin Avrupa ile Afrika'nın eğitim kurumları arasında seçkin bir yeri vardır. Dönemin en önemli ilim merkezi olan Kurtuba Medresesine dünyanın hemen her yerinden ve her dinden insanlar öğrenim görmek için gelmişlerdir. 12. yüzyılda Müslümanların sahip olduğu bilimi öğrenmek amacıyla sadece Avrupa'dan değil; Asya'dan, Afrika'dan çok sayıda öğrenci gelmiştir. Yine Avrupa tıbbının temelinde Müslüman bilim adamlarının çalışmaları vardır. Bu çalışmalardan biri Zehrâvî'nin (ö.1013) "Kitâbü't-tasrif" adını taşıyan ve otuz bölümden oluşan kitabıdır. Bu kitapta Avrupa'da bilinmeyen şekliyle cerrahi uygulamalar ve aletler detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Böylece Avrupa'da cerrahinin temelleri atılmıştır.[89]

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki Avrupa'nın ve genel olarak Batı'nın teknik ve gelişmişliğinin temelinde Doğu'nun ve İslam'ın bilimsel birikimi vardır.

BULALIM

Aşağıda verilen Müslüman bilim adamlarını ve katkı sundukları bilim dalını örnekteki gibi yazınız.

BİLİM ADAMI	YAPTIĞI ÇALIŞMALAR
İbn Sina	Tıp
Fârâbî	
Kindi	
Ali Kuşçu	
Cezerî	
Uluğ Bey	
Aziz Sancar	

87 İsmail Yakıt; Necdet Durak, İslam'da Bilim Tarihi, s. 87.
88 Mehmet Bayrakdar, İslâm'da Bilim ve Teknoloji Tarihi, s. 226.
89 Muhammed Ali Budak, *"Batı Kaynaklarına Göre Endülüs Medeniyetinin Eğitim ve Bazı Bilim Alanlarında Avrupa'ya Katkıları",* Süleyman Demirel Üniversitesi Sos. Bil. Dergisi, 2016/1, sy. 23, s. 169.

OKUMA PARÇASI

BİR HAYALİN PEŞİNDE: UÇMAK

İnsanoğlunun uçma özlemi kadim bir hayal olarak hep vardı. Uçmak için sürekli denemeler yapılarak kuşlar gibi gökyüzünde süzülme hayali her daim taze tutuldu.

Uçma hayalinin peşinde koşan bilim adamlarından biri de İbn Firnas'tır (ö.888) Tarihî kaynaklar Endülüslü Firnas'ın uzun çalışmalar sonucunda yeni bir keşifte bulunup cihaz yaptığını, üzerine kumaş geçirip kanat yerine büyük kuş kanatları taktığını ve bu aletle uçtuğunu kaydeder. Havada uzun süre süzülen İbn Firnas, daha sonra yavaşça yere inmiştir. Bu uçma başarısı Batı'da uçağın keşfinden tam 1023 yıl öncedir. İbn Firnas'ın bilimsel çalışmalarını takdir eden Batılı bilim adamları, Ay üzerindeki bir kratere onun adını vermişlerdir.

17. yüzyılda roketle dikey uçuşu başarıyla gerçekleştiren ilk bilgin Lagari Hasan Çelebi, barut dolu füzeyle havalanmayı başarmıştır. Yine 17. yüzyıl içinde uçma hayalinin peşinde koşan bir diğer bilim adamı Hezarfen Ahmet Çelebi'dir. Hezarfen, araştırmalarını, uçuş çalışmaları yapan İsmail Cevherî'nin bilimsel birikimi üzerine kuşların uçuşunu model alarak gerçekleştirdi. Kendi icat ettiği bir uçma aracı ile tarihî Galata Kulesi'nden havalanarak boğazı geçmiş ve Üsküdar'daki Doğancılar Meydanı'na inmeyi başarmıştır. Hezarfen Ahmet Çelebi, İbn Firnas'tan sonra havacılık tarihine adını yazdırmış bir bilim adamı olarak ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Uçma hayalinin nihai sonucu uçaklardır. Uçaklardan bahsederken Nuri Demirağ ve Vecihi Hürkuş gibi dehaları saygıyla anıyoruz.

(Mehmet Bayrakdar, İslam'da Bilim ve Teknoloji Tarihi isimli eserden faydalanılarak bu kitap için hazırlanmıştır.)

5. KUR'AN'DAN MESAJLAR: FÂTIR SURESİ 27-28. AYETLER

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءًۚ فَاَخْرَجْنَا بِه۪ ثَمَرَاتٍ مُخْتَلِفًا اَلْوَانُهَاۜ
وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بِيضٌ وَحُمْرٌ مُخْتَلِفٌ اَلْوَانُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ ﴿٢٧﴾
وَمِنَ النَّاسِ وَالدَّوَٓابِّ وَالْاَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ اَلْوَانُهُ كَذٰلِكَۜ اِنَّمَا يَخْشَى
اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمٰٓؤُاۜ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ ﴿٢٨﴾

27. “Görmedin mi! Allah gökten su indirdi. Onunla renkleri çeşit çeşit olan meyveler çıkardık. Dağlardan (geçen) beyaz, kırmızı, değişik renklerde ve simsiyah yollar (yaptık).

28. İnsanlardan, hayvanlardan ve davarlardan da yine böyle türlü renkte olanlar var. Kulları içinden ancak âlimler, Allah’tan (gereğince) korkar. Şüphesiz Allah, daima üstündür, çok bağışlayandır.”

Sure Hakkında

Bu sure yaratma, yoktan var etme ve kâinatı var etmeye delâlet eden ilahi vasıfla (Fâtır) başladığı için “Fâtır suresi” diye isimlendirilmektedir.[90] Aynı zamanda ikinci sırada geçen “Melaike” kelimesinden dolayı Melekler suresi de denir.[91]

Ayetlerin Açıklamaları

Fâtır suresi; Allah’ın (c.c.) birliğine davet, O’nun varlığına delâlet eden delillerin ortaya konulması, şirkin temellerinin yıkılması, İslam ahlakına ve istikamet üzerine olma şuuruna sarılma gibi inanç konularını içerir.

90 Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, C 11, s. 509.
91 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur’an Dili, C 6, s. 141.

Sure daha sonra insanlara şükretmeleri için Allah'ın (c.c.) nimetlerini zikretmekte, şeytanın vesveselerinden sakındırmakta, kâinattaki hadiselerden dirilişe delâlet eden yağmurun indirilmesi, ekin ve meyvelerin yetiştirilmesi, insanın değişik merhaleler hâlinde yaratılması gibi delillerden bahsetmektedir. Bu surede tuzlu denizin tatlı denizden ayrı tutulması, gece ile gündüzün birbirini izlemesi, birinin diğeri içine girdirilmesi, Güneş ve Ay'ın insanın emrine verilmesi, dağlar, insanlar, canlılar ve büyükbaş hayvanların değişik görüntüleri gibi akla hitap eden örnekler verilerek ilmin ve âlimin Allah (c.c.) katındaki değerine dikkat çekilmektedir.[92]

YAZALIM

Kur'an-ı Kerim'den evrenin yaratılışı, aklı kullanmak veya bilginin değeriyle ilgili ayetler bularak yazınız.

....

....

....

....

....

....

....

....

27. ayette Allah'ın (c.c.) kâinat içerisinde ne kadar çeşitli varlıklar yarattığına işaret olunmaktadır. Aynı toprak ve sudan farklı özelliklerde bitkilerin yaratılması, aynı tip ağaçlardan farklı tat ve büyüklükteki meyvelerin var edilmesi, Allah'ın (c.c.)varlığının ve yaratmanın delili olarak insanlara hatırlatılmaktadır. Bu vesileyle insanların bir kez daha düşünüp ibret almaları istenmektedir.

28. ayette ise yine yaratma eylemine, özellikle hayvanların yaratılışına vurgu yapılmaktadır. Daha sonra ise Allah'ın (c.c.) emrini terk etmek ve yasağını işlemekten sakınmak ve hakiki kul olmak bakımından âlimlerin değeri açıklanmaktadır. Buna göre düşünen, tefekkür eden, ibret alan âlimler ancak Allah'tan (c.c.) hakkıyla korkarlar ve bu anlamda Allah (c.c.) katında değerleri elbette daha yücedir.

92 Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, C 11, s. 510.

ÜNİTEMİZİ DEĞERLENDİRELİM

A. Aşağıda verilen açık uçlu soruları cevaplandırınız.

1. İslam dininin akla verdiği öneme dair bir ayet yazınız.

....

....

....

2. İslam medeniyetinde bilim ve düşünceye önemli katkısı olan beytü'l-hikmeyi açıklayınız.

....

....

....

3. İslam dininin akla ve bilime verdiği önemi örneklerle açıklayınız

....

....

....

4. Müslüman bilim adamlarının bilim alanında yaptıkları çalışmalara örnekler veriniz.

....

....

....

B. Aşağıda verilen çoktan seçmeli soruları uygun şekilde cevaplayınız.

5. "... Kulları içinden ancak âlimler, Allah'tan (gereğince) korkar..." (Fâtır suresi, 28. ayet)

Yukarıda verilen ayetin ana konusu aşağıdaki seçeneklerden hangisi olabilir?

A) Tefekkür **B)** İlim öğrenme **C)** Yaratılış

D) Akıl sağlığı **E)** Medeniyet

6. Hz. Peygamber'in Medine'de eğitim öğretim faaliyetleri yürüttüğü yerin adı aşağıdakilerden hangisidir?

A) Suffe **B)** Beytü'l-hikme **C)** Nizamiye Medresesi

D) Sahn-ı Semân **E)** Dârul'l-Erkam

7. Aşağıdakilerden hangisi kimya alanında çalışmalar yapmıştır?

A) Belh **B)** Pîrî Reis **C)** Evliya Çelebi

D) Uluğ Bey **E)** Aziz Sancar

8. Tıp alanında Ebu Bekir Râzî, İbnü'n-Nefs, Biruni, İbn Sinâ, Akşemsettin gibi bilim adamları önemli çalışmalar yapmışlardır. Bunlardan İbn Sina'nın "............................" adlı eserleri beş yüz yıl Avrupa'da tıp okullarında ders kitabı olarak okutulmuştur. Hâlen Paris Üniversitesinde büstü bulunan İbn Sina'nın özellikle bitkisel tedavi yolları ile ilgili yaptığı çalışmalar geçerliliğini günümüzde de devam ettirmektedir.

Yukarıdaki boşluğa gelmesi gereken eser adı aşağıdakilerden hangisidir?

A) Tıbbın Sırları **B)** Er–Risale **C)** el-Kanun fi't-Tıb

D) El- Usul Fi't-Tıb **E)** Fakrname

C. Aşağıdaki soruları metne göre cevaplayınız.

İslam tarihi boyunca kurulmuş çok sayıdaki eğitim kurumunda tefsir, hadis, kelam, İslam hukuku, siyer, İslam felsefesi ve tasavvuf gibi dinî ilimlerin yanında felsefe, tıp, astronomi, matematik, mantık, fizik, kimya, tarih ve edebiyat vb. ilimler de öğretilmekteydi. Bu medreselerde birçok ilim adamı yetişmiş ve pek çok kalıcı eser ortaya konulmuştur. Medreseler tarihte İslam medeniyetinin gelişmesinde büyük rol oynamıştır. İslam'ın ilme verdiği önemin farkında olan Müslüman düşünür ve bilim adamları, din bilimlerinin yanı sıra sosyal bilimler ve fen bilimleri gibi pek çok alanda da önemli çalışmalar yapmışlardır.

9. Medreselerin İslam medeniyetine katkıları nelerdir? Yazınız.

....

....

10. Medreselerde okutulan ilim dalları nelerdir? Yazınız.

....

....

Ç. Aşağıda verilenleri uygun şekilde eşleştiriniz.

1 Tarihteki yükseköğrenim okulları	A Akşemseddin
2 Mikroptan ilk bahseden kişi	B Medrese
3 Hastane	C Akıl
4 Hadis ilminin öğretildiği medrese	D Daru'l-kurra
5 Düşünce aracı	E Şifahane
	F Daru'l-hadis

2. ÜNİTE

Mevlana Camii ve Türbesi/Konya

ANADOLU'DA İSLAM

Bu ünitede,

1. **Türklerin Müslüman olma sürecini öğreneceğiz.**
2. **Anadolu, Horasan ve Balkanlar'da İslam'ın yayılmasında ribatların, fütüvvet ve ahilik teşkilatının önemini öğreneceğiz.**
3. **Dinî anlayış ve kültürümüzün oluşmasında etkili olan şahsiyetleri tanıyacağız.**
4. **Nisâ suresi 69. ayetten mesajlar çıkaracağız.**

Anahtar Kavramlar

- ☑ âlim
- ☑ fakih
- ☑ tasavvuf
- ☑ veli

Ünitemize Hazırlanalım

1. Türklerin İslamiyet'ten önceki inançları hakkında neler biliyorsunuz?
2. Ribat, fütüvvet ve ahi kavramlarını sözlükten araştırınız.
3. Ahilik teşkilatı hakkında bilgi toplayınız.
4. Hanefi mezhebinin yaygın olduğu yerler hakkında bilgi toplayınız.

1. TÜRKLERİN MÜSLÜMAN OLMALARI

Bir millet dinini neden değiştirir?

Din, bireylerin olduğu kadar toplumların da kaderine yön veren önemli bir olgudur. Bir milletin ayakta kalabilmesinin ve birlik beraberliğinin sağlanmasında o toplumun benimsediği inanç büyük bir etkiye sahiptir. Bunun en açık örneği ise Türk milletinin tarihidir.

Büyük çoğunluğu göçebe bir yaşam süren Türkler, zaman içerisinde temasta bulundukları birçok toplumun inancından etkilenmiş ve bu inançları kabul etmişlerdir. Fakat İslamiyet'i tanıyana kadar aralarında tam olarak din birliğinden bahsedilemediği gibi, hiçbir din de İslamiyet kadar Türklerin tarihî seyrinde büyük etkiler göstermemiştir.[1] Türklerin Müslüman olması, onların tarih içerisinde eriyip yok olmalarını engelledi. Onlara birlik ve beraberlik içerisinde büyük bir devlet kurma ve İslam'a hizmet etme olanağı sağladı.

Türklerin İslam'ı benimsemesinde pek çok unsur etkili olmuştur. Bunların başında, İslam dininin Türklerin karakterlerine, düşünce ve ideallerine uygun olması gelir. Ayrıca Türklerin ahiret inancına sahip olmaları ile İslamiyet'teki cihat ve cihadın ahirette sağlayacağı mükâfat, Türklerin alplik ülküsüne ve gaza ruhuna uygundu.[2] Bu nedenle Türkler İslamiyet'i benimsemekte çok zorlanmamışlardır. Tüm bunların yanında, Müslümanlarla kurulan olumlu ilişkiler, onların ticaretteki güzel ahlakı, dürüstlüğü ve tanıştıkları mutasavvıfların insan sevgisi, sabır, tevekkül gibi İslam'ın ahlak ilkelerine vurgu yaparak giriştikleri tebliğ faaliyetleri de çok etkili olmuştur. Göçebe Türklerin İslamlaşmasında derviş ve erenlerin de rolü büyüktür. Horasan üzerinden Türkistan'a ulaşan bu dervişler okudukları ilahiler ve şiirler ile İslam'ın benimsenmesine katkı sağlamışlardır. Okuma yazma bilmeyen göçebe Türk obalarına alışık oldukları mistik yoldan İslam'a dahil etmişlerdir.

YAZALIM

Türklerin İslam dinini kabul etmelerinde etkili olan faktörleri aşağıdaki boşluklara yazınız.

1 ....

2 ....

3 ....

4 ....

5 ....

1 Metin Bozkuş, Anadolu'da İslam ve Mezhepler, s. 24.
2 Osman Turan, Selçuklular ve İslamiyet, s. 27.

Emeviler zamanında İslam'ı tanıyan Türklerin tümünün Müslüman olması üç asrı geçen bir zaman diliminde gerçekleşmiştir.[3] Bu dönemde İslam devletinin hâkimiyetine giren Maveraünnehir bölgesi Türklerle Müslümanlar için ilk tanışma alanı oldu. Emeviler 706 yılında Maveraünnehir'i fethederek Buhara'ya ilk camiyi yaptırdı. Buhara ve Semerkant gibi büyük şehirlere Müslüman Arapları yerleştirerek bölge halkının İslam'ı tanımaları için uygun zemin oluşturdu. Ancak Emevi yönetiminin uyguladığı siyaset, Türklerin millet olarak İslam'a girmelerini yavaşlattı. Ömer b. Abdulaziz Devri bu konuda istisna kabul edilebilir. Zira bu dönemde İslam'ın sadece Arapların değil, tüm insanlığın kurtuluşu için gönderilen bir din olduğu vurgulandı. Uygulanan barış ve etkili irşat faaliyetleri kısa sürede meyvesini verdi. Türkler İslam'ı kabul etmeye ve gönüllü olarak irşat faaliyetlerinde görev almaya başladılar.[4]

12.1.1. Orta Asya'da inşa edilen ilk camilerden Buhara Camii

Türkler arasında İslamlaşma, din adamlarının çabalarıyla hız kazanmıştır. Özellikle Talas Savaşı'nda (751) Türkler, Çinlilere karşı, Müslümanların yanında yer alarak sadece savaşın değil, Türk-Müslüman münasebetlerinin de seyrini değiştirdi. Bu savaştan sonra Türklerin yüzü İslam dünyasına döndü. Abbasi halifeleri yavaş yavaş Türklerin kabiliyetli olanlarını devletlerinin müdafaasında görevlendirmeye başladılar.[5] Abbasilerin takip ettiği doğru siyaset neticesinde Halife el-Me'mun ve el-Mu'tasım zamanlarında Maveraünnehir sakinlerinin tamamı Müslüman oldu.

BİLİYOR MUSUNUZ?

Maveraünnehir, Orta Asya'da Seyhun ve Ceyhun Nehirleri arasında kalan bölgeye verilen isimdir. Burası, Türklerin İslamiyet'le karşılaştıkları ilk bölgedir. Buhara, Semerkant ve Taşkent gibi şehirler önemli birer bilim ve kültür merkezi hâline gelmiştir.

(Osman Gazi Özgüdenli, "Maveraünnehir" TDV İslam Ansiklopedisi, C 28; 177-179.)

3 Nesimi Yazıcı, Türk-İslam Devletleri Tarihi, s. 12.
4 bk. Sönmez Kutlu, Türkler ve İslam Tasavvuru, s. 58.
5 Osman Turan, Selçuklular ve İslamiyet, s. 25.

12.1.2. Türkler tarafından Anadolu'da inşa edilen ilk camilerden Menûçihr Camii/Kars

Müslümanların siyasi olarak hâkimiyetleri altına almadıkları Türk boyları, sayı olarak İslam Devleti sınırında bulunan Türklerden kat kat fazlaydı. Onların da 10. yüzyılın ortalarından itibaren büyük gruplar hâlinde Müslüman olmaya başladıkları görülmektedir. Türklerle Araplar arasında kurulan ticari dostluklar, yüz elli yıl süren askerî mücadelelerin başaramadığı İslamlaşmayı Hazar bölgesinde mümkün kıldı. Tüm Hazarlar Müslüman olmasa da İslam, Hazar ülkesinde yayıldı. Ticaret için Maveraünnehir'e gelen Türkler bu bölgede İslam'ı tanıma fırsatı buldular. Hazarlar ve İdil (Volga) Bulgarları da yine ticari ilişkiler vesilesi ile İslam'la tanıştılar. X. yüzyılda İdil Bulgarları, Harezmli tüccarlar vesilesi ile tanıdıkları İslamiyet'i kabul ederek İslam'ı devlet dini olarak benimsediler.[6]

Türklerden İslamiyet'i kabul eden bir diğer devlet ise Karahanlılardır. Göktürklerden sonra Karlukların başında hüküm sürmeye devam eden Satuk Buğra Han sülalesi, Müslüman Karahanlı Devleti'ni kurdular. Karahanlılar Orta Asyadaki Müslüman olmayan Türk topraklarında gösterdikleri çabalarla Müslümanların doğuda itibar elde etmelerini sağladı.[7] Ayrıca onların İslamiyet'i kabulü ve güzel bir üslupla dini yayma gayretleri başta komşu devletlerde olmak üzere birçok Türk'ün Müslüman olmasında etkili oldu. Oğuzların Müslüman olmaları da bu döneme denk gelmektedir.

Selçuklu İmparatorluğunun kurulması ve Türklerin İslam dünyasına hâkim olmalarıyla Selçuklular, İslam âleminde hem yeniden birliği sağladılar hem de İslam medeniyetine bilgi ve yetenekleriyle birçok katkıda bulundular. Selçuklu Devleti'nin kuruluşunun neticelerinden biri Anadolu'nun fethi ve Türkleşmesidir. Bu hadise Malazgirt Zaferi'nin ardından büyük bir Türk nüfusunun Anadolu'ya göçmesi ile mümkün olmuştur. Anadolu'ya ikinci bir göç dalgası da Moğol İstilası nedeniyle yaşanmıştır. Bu göçlerle başlayan süreç neticesinde Selçuklular zamanında Anadolu, Osmanlılar zamanında ise Anadolu'nun bir uzantısı olan Balkanlar'da İslamiyet yayıldı.[8]

DEĞERLENDİRELİM

"Başka kavimlerin Müslüman iken de ana, baba ve yakınlarıyla ilişkilerini kesmedikleri çok defa görüldüğü ve samimi bir Müslüman olmak için uzun bir zamana ihtiyaç hasıl olduğu halde Türkler Müslüman olduktan sonra Müslümanlığa öyle sarıldılar ki, bir daha adlarını, yerlerini ve yakınlarını hatırlamazlar; Hiçbir Türk'ün dinden döndüğü de görülmemiştir."

(Osman Turan, Selçuklular ve İslamiyet, s. 37.)

Türklerin İslamiyet'e bağlılıklarına ilişkin yukarıda verilen ifadeleri arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

6 bk. Hakkı Dursun Yıldız, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, C 6, s. 26-34.
7 Ali b. Salih el-Muheymid, "Karahanlılar ve İslam'ın Yayılmasındaki Katkıları", CÜİFD, C 5, s. 28.
8 Osman Turan, Selçuklular ve İslamiyet, s. 48-53.

Horasan, Anadolu ve Balkanlar'da İslamiyet'in Yayılması

Ribat, fütüvvet ve ahilik teşkilatları Horasan, Anadolu ve Balkanlar'da İslamiyet'in yayılmasında, özellikle sayıca çok kalabalık bir kesimi oluşturan göçebe Türklerin İslamlaşmasında etkili rol oynamıştır.

12.1.3. Sûse ribatından bir görünüm/Tunus

Sınır boylarında ve stratejik mevkilerde bulunan askerî amaçlı sağlam yapılar olan ribatlarda askerî eğitim ve hazırlıklar yapılırdı. İslamiyet'in Maveraünnehir ve Horasan'da güç kazanmasından sonra ribatlar giderek birer tekke ve zaviyeye dönüştü; derviş, sufi ve eren adı verilen mutasavvıflar için İslam'ı yayma faaliyetlerinin merkezi oldu. Ticaret yolları üzerinde inşa edilen ribatlar da İslamlaşmanın tamamlanmasından sonra kervanların yol güvenliğini ve konaklama ihtiyaçlarını sağlamaya yönelik birer kervansaray olarak hizmet vermeye başladılar. Böylece Hakk'a davet yanında halka hizmeti de görev olarak üstlendi. Tekke, zaviye ve kervansaraylarda bulunan mutasavvıflar sayesinde Türkler İslamiyet'i kabul etmekle kalmayıp İslam'a hizmet için askerî, sosyal, dinî ve fikrî her alanda etkin faaliyet gösterdiler.

BİLGİ KUTUSU

Gençlik, erlik, yiğitlik anlamında Arapça bir kelime olan fütüvvet, bir çeşit fedakârlık, mertlik, yiğitlik teşkilatıdır. Başta Bağdat olmak üzere büyük İslam kentlerinde işsiz güçsüz dolaşan gençler fütüvvet teşkilatında toplanmıştır. Bu teşkilat başlangıçta tasavvuf ile iç içe iken zamanla mesleki bir teşekkül olan ahi teşkilatının temelini oluşturmuştur. Ahi kelimesi Arapçada "kardeş", Türkçede ise "cömert" manasına gelmektedir. Ahiler bekâr ve sanat sahibi gençlerin oluşturduğu bir tür cemiyettir. Ahi birliklerine aynı zamanda "fütüvvet birlikleri", genç ahilere "feta", ahi teşkilatının inanç, adap, ilke, kural ve esaslarının yazılı olduğu kaynaklara da "fütüvvetname" denir.

(Mehmet Zeki Pakalın, Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C 1, s. 645; Yusuf Ekinci, Ahilik, s. 12; Kaşgarlı Mahmut, Divan-ı Lügati't-Türk, C 1, s. 84.)

Horasan ve Maveraünnehir'de İslam'la ve fütüvvet esaslarıyla ilk defa tanışan Türkler, yaşanan istilaların ardından akın akın Anadolu'ya geldi. Gelenlerin arasında çok sayıda âlim, derviş gibi dinî ve ilmî hareketin mensupları da vardı.[9] Bu kişiler Anadolu'da fütüvvet esasları çerçevesinde teşkilatlandılar. İslam'ın yoksula, fakire, yolda kalmışa yardım etme, Allah (c.c.) rızasını umarak her türlü iyilikte yardımlaşma, mal ve canla cihat etme ilkeleri ışığında kurdukları ahilik teşkilatlarıyla Anadolu'nun İslamlaşmasına büyük katkı sağladılar.

Fütüvvet öğretisini esas alan Ahilik teşkilatında, ahiler öncelikle Anadolu'ya göç eden Türkleri konuk ettiler. Daha sonra ihtiyaç sahiplerine yardımcı oldular. Mesleği olan Türkler için iş yerleri açarken, mesleği olmayanlara mesleki eğitim verdiler. Halkın dinî eğitimiyle ilgilendiler. Genç işçilere alçak gönüllülük, sosyal dayanışma, özveri, ustaya itaat gibi esnaf lonca örgütünün gerektirdiği bir ahlak eğitimi verdiler.[10] Cami, medrese ve zaviyeler inşa ettiler. Türkiye Selçuklularının ve Osmanlıların kuruluşunda, Horasan, Anadolu ve Balkanlar'da İslam'ın yayılmasında ve İslam medeniyetinin gelişmesinde önemli bir görev ifa ettiler. 1334'te Anadolu'yu gezmiş olan İbn-i Battûta'nın ahilerle ilgili gözlemi şöyledir:

"Ahiler birbirleriyle çok sıkı bir dayanışma içindedirler. Her birinin halk içinde muteber bir mesleği vardır. Onlara; Anadolu Türkmen yurdunda her bölgede, şehirde ve köyde rastlanır. Dünyanın hiçbir köşesinde, yabancılara yakınlık göstermede, yiyecek ve her türlü gereksinimlerini karşılamada ahilerin gösterdikleri ciddi çabalar bakımından onlarla kıyaslanabilecek kimse yoktur. Ahi, kendi sanatında çalışanları, evlenmemiş gençleri ve bekâr yaşamı seçmiş olanları bir araya toplayıp onların önderi olmayı kabul eden bir kimsedir. Ahi, bir zaviye bina eder; onu halı, kandiller ve başka gerekli eşya ile döşer. Zaviyede onunla beraber olanlar, gündüz çalışırlar ve ikindi namazından sonra ortaklaşa kazançlarını getirirler; bu para ile zaviyede yenecek meyve ve başka yiyecekler satın alırlar. Şayet o gün şehre bir yolcu gelmişse onu zaviyede konuk ederler, satın aldıkları şeyleri ona ikram ederler, ayrılana kadar onun yanında kalırlardı. Öte yandan yaşadıkları yerlerdeki zorbaları da yola getirir, herhangi bir sebeple ortaya çıkan kötülükleri tek tek ortadan kaldırırlar. Zaviyelerin başına ahi, üyelerine ise fityan denir. Dünyanın hiçbir yerinde davranışlarında onlar kadar centilmence davranan kimse görmedim…"[11]

BİLGİ KUTUSU

Ahilik teşkilatının son derece önemli toplumsal katkıları olmuştur. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

1. Göçebelerin yerleşik yaşama uyum sağlamaları,
2. Anadolu'nun yerli halkı karşısında göçmen Türklerin haklarının korunması,
3. Asya'dan gelen sanatkâr ve tüccar Türklerin yerli sanatkâr ve tüccarla yarışabilecek seviyeye gelmeleri,
4. Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması için fütüvvet düşüncesinin yayılması.

9 Sönmez Kutlu, Türkler ve İslam Tasavvuru, s. 86.
10 Halil İnalcık, Devlet-i Aliyye, C 1, s. 40.
11 İbn-i Battûta, Büyük Dünya Seyahatnamesi, s. 204.

2. MİLLETİMİZİN İSLAM ANLAYIŞININ OLUŞMASINDA ETKİLİ OLAN BAZI ŞAHSİYETLER

Milletimizin İslam anlayışının oluşmasında etkili olan âlimleri bir mozaiğe benzetirsek bu mozaiğin parçaları kimlerden oluşur?

İslam dininin Hz. Muhammed (s.a.v.) aracılığıyla insanlığa gönderilmesinden sonra Türkler, İslam dinini tanımaya başladılar. 8. yüzyıldan itibaren Türklerin İslamiyet'i benimsedikleri ve özellikle Abbasi Devleti ile birlikte devlet kademelerinde yönetici olarak görevlendirildikleri görülmektedir. 10. yüzyılda ise ilk Müslüman Türk devletleri kurulmaya başlamıştır.

Anadolu'nun Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında en büyük etken 11. asırda başlayan büyük göçtür. Bilhassa göçebeler arasında bulunan dervişlerin azami gayretleri Selçuklu Devleti'nin kuruluşunu gerçekleştirmiştir. Hacı Bektaş-ı Veli'nin Anadolu'da büyük bir nüfuz kazandığı, bilhassa tarikatının Osmanlı zamanında kuvvetlendiği bilinmektedir. Bektaşi tarikatı Osmanlı askerî teşkilatı içinde geniş bir yer tutan Yeniçeri Ocağı'nın manevi dayanağı olarak kabul edilmiştir. Anadolu'da etkili olan bir başka teşkilat da hiç şüphesiz Ahiliktir.[12]

Türklerin İslam anlayışının oluşmasında ve bir İslam medeniyeti inşa etmelerinde etkili olan birçok sebep ve şahsiyet vardır. İtikadi konulardan fıkhi konulara, tasavvufi anlayıştan ahilik teşkilatına, fütüvvet anlayışından kardeşlik ahlakına kadar etkili olan bütün bu şahsiyetler ortak değerlerimizdir. Milletimizin İslam anlayışının oluşmasında etkili olan bazı şahsiyetler şunlardır:

Ebu Hanife

Asıl adı Numan b. Sabit'tir. İslam'da hukuki düşüncenin ve içtihad anlayışının gelişmesinde önemli payı olup İmam-ı Âzam namıyla şöhret bulmuştur. 699 yılında Kûfe'de doğdu. İlim öğrenmeye akaid ve kelamla başlayan Ebu Hanife daha sonra fıkıh alanında derinleşmiştir. Ebu Hanife küçük yaşlardan itibaren çok iyi bir eğitim görmüştür. Devrinin seçkin âlimlerinin pek çoğu ile görüşme ve onlardan ilim öğrenme imkânı bulmuştur. Ebu Hanife'nin asıl hocası, Hammâd b. Ebu Süleyman'dır.[13] Aynı zamanda ticaret hayatına da devam ederken dönemin en önemli fıkıh âlimi olmuştur. 767 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir.

Ebu Hanife'nin aslen Türk olduğuna ilişkin rivayetler bulunmaktadır. Bu rivayetler içinde en kuvvetli olanı, dedesi Zûtâ'nın Kabil bölgesinde yaşayan bir uç beyi olduğudur.[14] Ebu Hanife'nin dedelerinin ana yurdu olan bölgede Türkler de dâhil birçok Müslüman kavmin yaşamakta oluşu, onun aslen Türk olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Kendi adıyla anılan Hanefilik mezhebi onun görüşleri etrafında şekillenmiştir.

12.1.4. İmam-ı Azam'ın eserlerinin Türkçe çeviri nüshası

12 Selçuk Eraydın, Tasavvuf ve Tarikatlar, s. 299-301.
13 Mustafa Uzunpostalcı, "Ebu Hanife", TDV İslam Ansiklopedisi, C 10, s. 131-133.
14 İlyas Çelebi, Ebu Hanife'nin İtikadi Görüşleri, s. 19.

Ebu Hanife itikadi konulardaki görüşleri ile dönemin genel kabul gören ekollerinin dışında olaylara farklı bir bakış açısı getirmiştir. Özellikle Basra'da, Allah'ın (c.c.) sıfatları, kader meselesi, büyük günah işleyenin durumu ve tekfir gibi ilk dönemin belli başlı akaid meseleleri üzerinde farklı görüşlere mensup âlimlerle tartışmalara girmiştir. İslam ümmetinin çoğunluğu tarafından benimsenen ilkeleri ortaya koymuş ve bunları güçlü delillerle savunmuştur.[15] Ebu Hanife ehl-i sünnet inanç sisteminin oluşmasına zemin hazırlayan âlimlerden olup Kur'an ve sünneti yorumlarken aklın ilkelerini göz önünde bulundurması sebebiyle Türk milletini çoğunluğu tarafından benimsenmiştir. Ebu Hanife'nin günümüze ulaşan beş eseri Türkçe olarak yayımlanmıştır. Hanefîlik mezhebi günümüzde genellikle Türkiye, Orta Asya, Kuzey Afrika, Pakistan, Mısır ve Balkanlar'da yaygındır.

12.1.5. Ebu Hanife'nin Türbesi/Bağdat

Cafer es-Sadık

Cafer es-Sadık, Caferilik mezhebinin kurucusu olup soyu; baba tarafından Hz. Ali'ye (r.a.), anne tarafından Hz. Ebu Bekir'e (r.a.) dayanmaktadır. 702 yılında Medine'de doğmuş ve yine Medine'de 765 yılında vefat etmiştir. Hilafet tartışmalarının yoğun olduğu ve iç karışıklıkların olduğu bir dönemde, İslam toplumunun geniş kesimleriyle iyi ilişkiler kurmuş ve ilmî faaliyetlere yoğunlaşmıştır. Farklı kaynaklarda daima hürmetle anılan bir şahsiyet olarak yer almaktadır.[16]

Cafer es-Sadık, hadis ilminde otorite olarak kabul edilmiştir. İmam Malik ve Ebu Hanife ile görüş alışverişinde bulunmuş, fazilet ve takvasıyla tanınan bir kişi olmuştur. Bu özellikleri sebebiyle birçok âlimin saygı ve sevgisini kazanmıştır. Hiçbir zaman sahabeye dil uzatmayan, uzatanları da hoş karşılamayan ve Hz. Ali (r.a.) ve soyunun insanüstü bir tabiata sahip olduklarını hiçbir zaman söylemeyen Cafer es-Sadık, siyasetten de uzak kalmayı tercih etmiştir.[17]

Caferilik mezhebi, on iki imama inanmayı inanç konuları kapsamında değerlendiren bir mezheptir. Caferilik ekolüne göre; Kur'an-ı Kerim, ilk ve en önemli kaynaktır. Fakat sünnet konusunda diğer mezheplerden farklı olarak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetinin yanı sıra, masum (günahsız) olarak kabul ettikleri on iki imamın söz ve fiillerini de sünnet olarak

15 Yusuf Şevki Yavuz, "Ebu Hanife: Akaide Dair Görüşleri", TDV İslam Ansiklopedisi, C 10, s. 138.
16 Mustafa Öz, "Cafer es-Sadık", TDV İslam Ansiklopedisi, C 7, s. 1.
17 Mehmet Atalan, "Cafer es-Sadık", Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni, C 5, s. 259.

değerlendirirler.[18] Caferilik, günümüzde, İran, Irak, Suriye, Lübnan ve Afganistan'da yaygındır. Türkiye'de de Caferi vatandaşlarımız vardır.

BİLİYOR MUSUNUZ?

Caferilik mezhebine;

12 imamı kabul ettikleri için "İsna Aşeriyye", masum olduğuna inanılan imamlara inanmayı imanın şartlarından saydıklarından dolayı "İmamiyye", Cafer es-Sadık'ın görüşlerine dayanmaları nedeniyle "Caferiyye" denmektedir.

(Hayrettin Karaman, "Caferiyye", TDV İslam Ansiklopedisi, C 7, s. 4-10.)

Maturidi

Asıl adı Ebu Mansur b. Muhammed olan Maturidi, Özbekistan'ın Semerkant şehrinin Maturid mahallesinde doğduğu için Maturidi ismiyle anılır. Doğum tarihi kesin olarak bilinmeyen İmam Maturidi, 944 yılında yine aynı şehirde vefat etmiştir. Ebu Hanife'nin inanç alanındaki görüşleri etrafında Ehl-i sünnet itikadının sistemli hâle gelmesini sağlamıştır.[19] Hatta günümüze intikal eden eserlerden hareket edildiği takdirde Ehl-i sünnet inancının kurucusu olarak Ebu Mansur el-Maturidi'yi kabul etmek gerekir.[20]

12.1.6. İmam Maturidi'nin Türbesi/Semerkant

Maturidi; kelam, tefsir, fıkıh ve mezhepler tarihi alanlarındaki çalışmalarıyla tanınmaktadır. Kitabü't-Tevhid adlı eseri kelam ilminin klasiklerinden biri hâline gelmiştir. Bu eserden İmam Maturidi'nin döneminde var olan yanlış inanç ve düşüncelerle akli önermeler ve mantıki delillendirmeleri çokça kullanarak mücadele ettiği anlaşılmaktadır.[21] Dinde sadece nakille yetinip akla fazla yer vermeyen Selefiyye ile aklı öne çıkaran ancak sınırlarını tayin etmeyen Mutezile mezheplerinin hâkim olduğu dönemde Maturidi nakille aklı uzlaştırma yöntemini uygulayıp geliştirmiştir. Onun bu yöntemi geniş kitlelerce kabul edilmiştir. İmam Maturidi'nin itikadi konularda görüşlerini açıkladığı eseri Kitabü't-Tevhid'dir ve Türkçe'ye çevrilmiştir. Ayrıca önemli eserlerinden birisi de Te'vilâtü'l-Kur'an isimli tefsir kitabıdır.

Kitabu't-Tevhid ve Te'vîlât adlı eserleri incelendiğinde, kendinden önceki kelamcıların tartışmadığı önemli problemleri tartıştığı, daha önce kullanılmayan akli ve naklî temellendirmelerde bulunduğu ve kelama gerçek anlamda bir bilim hüviyeti kazandırdığı açıkça görülecektir. Onun kelam ilmine kazandırdığı en önemli yeniliklerden biri, bilgi kuramıdır. Bilgi kuramı Maturidi ile birlikte kelamın müstakil bir konusu olmuştur. Maturidi bu kuramıyla, akıl ve du-

18 Ahmet Turan, İslam Mezhepleri Tarihi, s. 91-92.
19 Yusuf Şevki Yavuz, "Maturidiyye", TDV İslam Ansiklopedisi, C 28, s. 165.
20 Bekir Topaloğlu, "Maturidi: Kelama Dair Görüşleri", TDV İslam Ansiklopedisi, C 28, s. 151.
21 bk. H. İsmail Doğan, İmam Maturidi'nin Heretik Akımlara Yönelttiği Eleştiriler, s. 53.

yuların yanı sıra doğru haberi bilgi kaynakları arasına dâhil etmiştir.[22]

İmam Maturidi, Maturidiliğin ekolleşmesi ile birlikte 12. yüzyılın ikinci yarısından itibaren 'Ehli sünnetin reisi' olarak anılmaya başlanmıştır.[23] Maturidilik mezhebi Türkiye başta olmak üzere, Hanefilik mezhebinin yaygın olduğu yerlerde itikadi olarak kabul gören bir mezheptir.

12.1.7. Maturidi'nin Kitabu't-Tevhîd adlı eserinin tercümesi

Şafiî

İmam Şafiî 767 yılında Gazze'de doğmuş, 819 yılında Fustat/Mısır'da vefat etmiştir. Baba tarafından soyu Hz. Peygamber'in (s.a.v.) dördüncü kuşaktan dedesi Abdülmenâf ile birleşir. Mekke, Medine, Yemen, Mısır ve Bağdat'ta ilim tahsili ve ilmî münazaralara katılmıştır. İlk ilim tahsilini hocası Halid ez-Zencî'den almıştır. Henüz genç yaşta iken fetva verme yetkisi verilmesine rağmen ilim öğrenmeye devam etmiştir. Birçok hocası olmakla birlikte en fazla ders gördüğü hocası Malik b. Enes'tir.[24]

12.1.8. İmam Şafiî Türbesi/Mısır

İmam Şafiî ilk olarak usul konularını kaleme alarak "Er Risale" adlı eserini meydana getirdi. Çünkü İmam Şafiî, sahabe, tabiin ve kendinden önceki fıkıh bilginlerinden intikal eden fıkıh servetini hazır bulmuş, İmam Malik'ten aldığı Medine fıkhı ile İmam Muhammed aracılığı ile aldığı Irak fıkhını birleştirici bir yol izlemiştir. Kendi yetiştiği çevre olan Mekke fıkhını da iyi bildiği için, fıkıhtaki bu sağlam alt yapı sebebiyle, fıkhın genel metotlarını belirleme yeteneğini kazanmış ve bunun sonucunda fıkıh usulünü birleştirerek bir ilk gerçekleştirmiştir. İmam Ahmed bin Hanbel onun hakkında, "Şafiî, Allah'ın Kitabı ve Resulü'nün sünneti konusunda insanların en fakihi idi." demiştir.[25]

BİLİYOR MUSUNUZ?

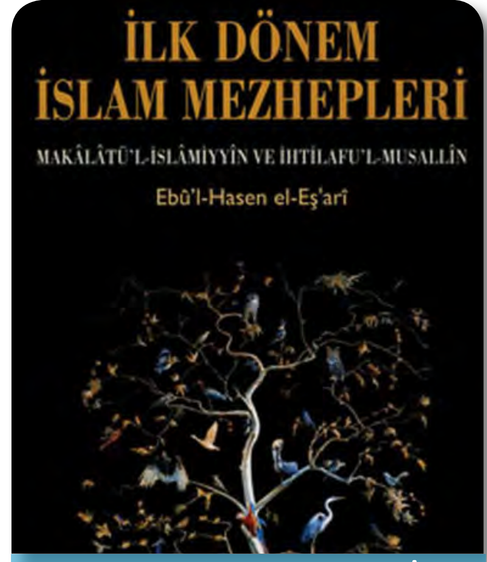
İmam Şafiî, İslam kültür tarihinde Fıkıh usulü ilminin temellerini atan ilk âlimdir.

Malikilik mezhebinin ve Hanefilik mezhebinin oluştuğu bir dönemde yaşadığı için her iki mezhebi derinlemesine inceleme fırsatı oldu. Bu iki mezhebin kendine uygun olmayan görüşleri üzerinden kendi adıyla anılacak Şafiî mezhebinin teşekkülünü sağladı. Şafiî'nin düşünce yapısında genel olarak vahiy, özel olarak Resulullah'ın sünneti merkezî bir konuma sahiptir. Güçlü bir muhakemeye sahip olması Şafiî'ye dil ve bağlamla ilgili verileri mantıki bir tutarlılık içinde ve maharetle işlemesine imkân vermiştir.[26] İmam Şafiî birçok eser yazmıştır. Bunlardan en tanınmışı Kitabu'l-Umm adlı eseridir.

22 Hanifi Özcan, Mâtürîdî'de Dinî Çoğulculuk, s. 10.
23 Abdullah Demir, Ebu İshak Es-Saffâr'ın Kelam Yöntemi, s. 83.
24 Mustafa Hekim, Büyük İslam ve Tasavvuf Önderleri, s. 61.
25 Vehbe Zühayli, Fıkhu'l-islami, C 1, s. 36,37.
26 bk. Bilal Aybakan, "Şafiî", TDV İslam Ansiklopedisi, C 38, s. 223-226.

Eş'ari

Kelam ilminin en önemli iki temsilcisinden biri olan İmam Eş'ari, 873 yılında Basra'da doğmuş, 935 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir. Yaşadığı dönemde Basra'da yaygın olan Mutezile mezhebinin görüşlerini terk ederek Bağdat'a gitti ve orada ilmî çalışmalarına devam etti. Basra'da dedesinden kalan bir arazinin on yedi dirhem tutarındaki geliriyle geçinen Eş'ari'nin oldukça mütevazi bir hayat yaşadığı anlaşılmaktadır. Samimi dindarlığının yanında kıvrak bir zekâya sahipti. Akıl yürütmeyi ve mantığı çok iyi kullandığı için yaptığı münazaralarda genellikle üstün gelirdi.

12.1.9. Eş'ari'nin Maķalâtü'l-İslamiyyin adlı eserinin tercümesi

Asıl şöhretini ise kelam ve itikadi mezhepler sahasında yaptığı çalışmalarla kazanmıştır. Müslümanların itikadi konulardaki ihtilaflarını Maķalâtü'l-İslamiyyin adlı eserinde bir araya toplamıştır.[27] İmam Eş'ari'nin görüşleri doğrultusunda Eş'arilik mezhebi oluşmuştur. Bugün İslam dünyasında Maturidilik ile birlikte kabul edilen en yaygın iki itikadi mezhepten biridir.

Ahmet Yesevi

Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte muhtemelen 1093 yılında bugünkü Kazakistan sınırları içinde yer alan Batı Türkistan'ın Yesi kasabasında doğmuş ve 1166 yılında vefat etmiştir.[28]

12.1.10. Hoca Ahmet Yesevi'nin Türbesi/Kazakistan

İlk eğitimini Arslan Baba'dan aldıktan sonra dönemin ilim merkezi Buhara'ya gitti. Ahmet Yesevi, Yusuf Hemedani'nin (ö.1140) talebelerinden olup Orta Asya Türkleri arasında İslam'ın ve tasavvufun yayılmasında büyük hizmetleri olmuştur. Kendi adıyla anılan Yeseviyye tarikatının kurucusudur. Yesevilik önceleri Taşkent, Seyhun, Harezm ve Maveraünnehir bölgesinde daha sonra ise Kafkasya, Anadolu ve Balkanlar'da yayılmıştır.[29]

27 İrfan Abdülhamîd Fettâh, "Ebu'l-Hasan el-Eş'ari", TDV İslam Ansiklopedisi, C 11, s. 447.
28 Kemal Eraslan, "Ahmed Yesevî", TDV İslam Ansiklopedisi, C 2, s. 159.
29 H. Kamil Yılmaz, Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, s. 242.

Hoca Ahmet Yesevi'nin İslam'ı tasavvuf yoluyla ve yalın bir dil ile anlatması, hoşgörü ve ahlak merkezli tasavvuf anlayışı, Yeseviliğin Türkler arasında hızla yayılıp yerleşmesini sağlamıştır. Ahmet Yesevi çok iyi derecede Arapça ve Farsça bilmesine rağmen eserlerini ve sohbetlerini Türkçe yapmıştır. Onun en önemli eseri "Divan-ı Hikmet"tir. Bu eserde nasihat türünde hikmet adı verilen şiirler yer almaktadır.[30] Divan-ı Hikmet'te söylediği dinî ve tasavvufi içerikli, kolay anlaşılır şiirleri Türkler arasında düşünce birliğinin sağlanmasında önemli bir paya sahiptir.[31]

YAZALIM

"Nerde görsen gönlü kırık merhem ol

Öyle mazlum yolda kalsa yoldaş ol

Mahşer günü dergâhına yakın ol

Ben, benlik güden kişilerden kaçtım ben işte."

(Hoca Ahmet Yesevi, Divan-ı Hikmet, s. 13.)

Mevlana Celaleddin Rumi

Mevlana, Anadolu'da düşünceleri en fazla etkili olan ve yüzyıllardır eserleri okunmaya devam eden şair, yazar ve mutasavvıflardandır. 1207 yılında Horasan'ın Belh şehrinde doğdu. Mevlana'nın asıl adı Muhammed, lakabı Celaleddin'dir.[32] "Mevlana", "Rumi" ve "Belhî" adlarıyla anılır.

Mevlana tam anlamıyla âlim, sufi ve şairlik özelliklerine sahip biridir. Çocukluğunda babasının yanında başladığı öğrenimini daha sonra gittiği Halep ve Şam'da sürdürmüştür. İlk tasavvufi eğitimini de babasından almıştır. Horasan'dan Bağdat'a, Mekke ve Medine'den Şam'a kadar döneminin önemli ilim ve irfan merkezlerini ziyaret eden Mevlana, medeniyetimizin tüm birikimini Anadolu'ya taşımıştır.

Mevlana'daki dinî tasavvufi düşüncenin kaynağı Kur'an ve Sünnet'tir. Belh şehrindeki Moğol İstilası'ndan sonra Mevlana'nın babası Bahauddin Veled ailesiyle Nişabur'a gitti. Orada Feridüddin Attâr'la karşılaştı. Hac görevini yerine getirdikten sonra sırasıyla Malatya, Erzincan, Sivas, Kayseri, Niğde'den geçerek Karaman'a yerleşti. Burada yedi yıl kaldıktan sonra Türkiye Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubad'ın davetiyle Konya'ya yerleşti.

12.1.11. Mevlana'nın Türbesi/Konya

Onun hakkındaki çalışmalar ve eserlerinden yapılan tercümeler vasıtasıyla görüşleri bugün dünyada geniş bir kitleyi etkilemiştir.[33] Divan-ı Kebir, Mesnevi, Fîhi Mâ fîh gibi eserleri vardır. Bu eserler İslam dünyasında olduğu gibi Batı'da pek çok ülkede de en çok okunan kitaplardandır.

30 Selçuk Eraydın, Tasavvuf ve Tarikatlar, s. 326.
31 Dilaver Gürer, Düşünce ve Kültürde Tasavvuf, s. 120-121.
32 Ramazan Muslu, Anadolu'da Tasavvuf Yolları, s. 126.
33 bk. Reşat Öngören, "Mevlana Celâleddin-i Rûmî", TDV İslam Ansiklopedisi, C 29, s. 441-448.

Mevlana'nın düşünce sistemi kendisinden sonra Mevlevilik adıyla sistemli hâle gelmiştir.[34] Mevlana'nın sahip olduğu tevazu, insan sevgisi ve kardeşlik ahlakı toplumumuzun temelini oluşturur.

YORUMLAYALIM

"Ölümü düğün gecesi (şeb-i arus) olarak anlayan insana tesir edecek hangi güç vardır."

Sezai Karakoç'un Mevlana ile ilgili yukarıdaki sözünü yorumlayınız.

Ahi Evran

Ahi Evran 1171 yılında İran'ın Batı Azerbaycan tarafında bulunan Hoy kasabasında doğmuştur. Ahi Evran'ın çocukluğu ve ilk tahsil devresi memleketi olan Azerbaycan'da geçmiş olsa da gençliğinde Horasan ve Maveraünnehir'e giderek o yörede büyük üstatlardan ders almıştır. Bu arada Fahrettin Razi'den akli ve naklî ilimleri öğrenmiştir.

Ahilik teşkilatının Anadolu'daki kurucularından olan Ahi Evran bu teşkilatın piri kabul edilen, âlim ve mutasavvıf bir şahsiyettir. Asya'dan gelerek Anadolu'da birçok şehri dolaştıktan sonra Kırşehir'e yerleşti ve ahilik teşkilatının yayılmasında önemli hizmetler yaptı. Özellikle 1. Alâeddin Keykubad'ın büyük destek ve yardımıyla, bir taraftan tasavvufi düşünceye ve fütüvvet ilkelerine bağlı kalarak tekke ve zaviyelerde şeyh mürit ilişkilerini düzenlemiştir. Diğer taraftan iş yerlerinde usta, kalfa ve çırak münasebetlerini ve buna bağlı olarak iktisadi hayatı düzenleyen ahiliğin Anadolu'da kurulup gelişmesinde büyük rolü olmuştur.[35]

12.1.12. Ahi Evran Türbesi/Kırşehir

13. yüzyıl başlarında Türkiye Selçuklu Sultanı 1. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi'nde Muhyiddin Arabi ve hocası Evhadüddin Kirmani ile birlikte Anadolu'ya gelen Ahi Evran, bu tarihlerde hocası Evhadüddin Kirmani'nin "Bâciyân-ı Rûm" teşkilatını kuran kızı Fatma Bacı ile evlenmiştir. Anadolu'da esnafa İslamiyet'i anlatarak dünya ve ahiret işlerini düzenli hâle getirmeleri için nasihatte bulunmuştur. Ahi Evran, otuz iki çeşit esnafı teşkilatlandırarak Türkiye Selçuklu ve Osmanlı coğrafyasında İslam medeniyetine katkılar sunmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun kurucusu Osman Gazi'nin kayınpederi Şeyh Edebâli bir ahi şeyhidir.[36]

34 H. Kamil Yılmaz, Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, s. 251.
35 Ziya Kazıcı, "Ahîlik", TDV İslam Ansiklopedisi, C 1, s. 540; H. Kamil Yılmaz, Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, s. 276.
36 H. Kamil, Yılmaz, Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, s. 136.

Ahi Evran Zaviyesi, 20. yüzyılın başlarına kadar esnaf zümresi üzerindeki manevi tesirini devam ettirmiştir. Bu durum, başta debbağlar olmak üzere bütün esnafın Ahi Evran'ı pir kabul etmelerinden ve devletin bu bağlılığı teşvik eden desteğinden ileri gelmiştir.[37]

BİLİYOR MUSUNUZ?

İslam dünyasının en meşhur seyyahlarından olan İbn-i Battûta (1304-1369) Büyük Dünya Seyahatnamesi isimli eserinin Anadolu bölümünde neredeyse her şehirde ahilerden övgüyle bahsederek şunları kaydeder: "Niğde'de üç gün kaldıktan sonra Kayseri'ye doğru yola çıktık. Bu beldede Ahi Emir Ali'nin zaviyesine indik. Bu zât çevredeki Ahiler'in ileri gelenlerinden olup, hükûmet katında saygınlığı olan bir beydir... Bu ülkenin âdetine göre, bir şehirde hükümdar bulunmadığı zaman hükûmeti ahiler yönetir. Kayseri'nin ardından Sivas'a yollandık. Bu şehre yaklaştığımızda Ahi Bıçakçı Ahmet'in yoldaşları karşıladı. Daha sonra Ahi Çelebi'nin yoldaşları ile karşılaştık. Her ikisi de kendilerinde misafir olmamızı istedi. Ancak, önce gelenlerin zaviyesine indik. Daha sonra buradan şehrin emirinin sarayına gittik. Bizi misafir etmek istese de Ahi Çelebi, "henüz benim zaviyeme misafir olmadılar" diyerek bizi zaviyesinde ağırladı."

(İbn-i Battûta, Büyük Dünya Seyahatnamesi, s. 213-214.)

Hacı Bektaş-ı Veli

Hacı Bektaş-ı Veli, Bektaşiliğin kurucusu olup Horasan erenlerindendir. Asıl adı Muhammed olan Hacı Bektaş, 1247 yılında Nişabur'da doğdu. Tasavvuf geleneği içinde eğitimini tamamladıktan sonra Anadolu'ya gelerek Sulucakarahöyük'e yerleşti. 1337 yılında vefat etti.[38]

12.1.13. Hacı Bektaş-i Veli (temsili)

Ölümünden sonra Hacı Bektaş-ı Veli diye şöhret bulmuştur. 14. yüzyılda Yeniçeri Ocağının kuruluşuna, 16. yüzyılda kendi adını alacak olan Bektaşilik tarikatının teşekkülüne adını veren Hacı Bektaş-ı Veli'nin, devrinin kaynaklarının hiçbir iz bırakmadığına bakılırsa yaşadığı dönemde yaygın bir şöhrete sahip olmadığı söylenebilir. Anadolu'da yaşayan hiçbir sufi, Hacı Bektaş-ı Veli kadar şöhrete sahip olmamıştır. Bu anlamda onun, ölümüyle yeniden doğduğunu söyleyebiliriz. Hacı Bektaş-ı Veli'nin daha çok Hoca Ahmet Yesevi'den etkilendiği görülmektedir.[39] Anadolu'da Kuruluş Dönemi'nde dervişler arasında Hacı Bektaş-ı Veli'nin ve düşüncelerinin önemini gören Osmanlı, Yeniçeri Ocağının piri olarak onu seçmiştir. Böylece Hacı Bektaş-ı Veli'nin düşünce sisteminden esinlenilen Bektaşilik, gerek halifeleri gerek göçebe topluluklar gerekse Yeniçeri Ocağı aracılığıyla güçlenmiştir.

Osmanlıların en önemli askerî gücü olan Yeniçerilerin tamamı, sınır boylarında cihat eden Türkmenlerin ise büyük kısmı Bektaşi'dir. Yani yeniçeriler hem asker hem de mürittir.

37 İlhan Şahin, "Ahi Evran", TDV İslam Ansiklopedisi, C 1, s. 529-530.
38 Ramazan Muslu, Anadolu'da Tasavvuf Yolları, s. 59.
39 Ahmet Yaşar Ocak, "Hacı Bektaş-ı Velî", TDV İslam Ansiklopedisi, C 14, s. 455-458.

Hatta tarikatın şeyhi aynı zamanda kumandandır.[40] Hacı Bektaş-ı Veli'nin en önemli eseri olan "Makâlât" incelendiğinde onun Ahmet Yesevi'nin yanında 13. ve 14. yüzyılda Anadolu'da yaşayan İbn Arâbî, Mevlana, Ahi Evran ve Yunus Emre gibi mutasavvıflardan da etkilendiği görülmektedir.[41] Onun insan eğitimi ve nefis terbiyesine dair en önemli öğretisi "Eline, diline, beline sahip ol!" düstûrudur. "İncinsende incitme" şeklinde özetlenebilecek insan sevgisi ve kardeşlik anlayışı, Anadolu'da geniş kitlelerce benimsenmiştir.

Yunus Emre

"Bir zerre aşkı olmayan belli bilin yabandadır.

Aşkı olmayan gönül misâl-i taşa benzer."

Yunus Emre

Hayatı, tarihî şahsiyeti ve eserleri hakkında birçok farklı rivayet olan Yunus Emre, 1240 yılında Sivrihisar'da doğmuş, 1320 yılında vefat etmiştir. Yunus Emre'nin arı bir Türkçe ile yazdığı şiirleri olmasına rağmen birçok kaynak onun ümmi (okuma yazma bilmez) olduğunu söylemektedir. Buna karşın bazı kaynaklar ise onun çok iyi bir medrese tahsili gördüğünü ve Farsçadan çeviri yapacak kadar bilgili olduğunu ifade eder. Yunus'un mürşidi Tapduk Emre'dir. Ancak tarikatının ne olduğu net değildir. Eski Anadolu Türkçesinin oluşumunda çok önemli rol oynayan ilk Türk şairidir. Daha sağlığında şiirleri bütün Anadolu'ya yayılan Yunus Emre'nin kullandığı kelimeler ve ifade kalıpları, bunlara yüklediği anlamlar ve mecazlar Türkçenin edebî bir dil hâline gelmesi yolunda büyük bir aşama olmuştur.[42] Esasen Yunus'u diğer mutasavvıf şairlerden ayıran özelliği de budur.

12.1.14. Yunus Emre (temsili)

Anadolu'nun birçok yerinde hatta Azerbaycan'da Yunus Emre'nin kabri kabul edilen makamı vardır.[43] Bu durum, Yunus Emre'nin Anadolu'da ve Türklerin yaşadığı coğrafyalarda ne kadar büyük bir iz bıraktığının açık kanıtı sayılır.

Sarı Saltuk

Anadolu ve Balkanlar'ın Müslümanlaşmasındaki etkisi nedeniyle adı etrafında menkıbeler oluşmuş bir alperendir. Kaynaklarda "mücahit-gazi, gazi-derviş, alperen, mübarek zat, ermiş" gibi sıfatlarla anılan Sarı Saltuk, Anadolu ve Balkanlar'ın manevi mimarlarındandır.

Tarihî kaynaklara göre Sarı Saltuk, Dobruca'ya yerleşmesinden vefatına kadar irşat faaliyetlerini sürdürmek amacıyla çeşitli tekke ve zaviyeler açmıştır. Dobruca'daki Sarı Saltuk Tekkesi, Kaligra'daki Sultan (Yılan) Tekkesi, kendisinin bizzat açtığı ve faaliyette bulunduğu tekkelerdendir. Sarı Saltuk'un adına ölümünden sonra açılan tekkeler Babaeski'deki Eski Baba Tekkesi ile Kütahya Şeyhlü'deki Sarı Selcük Tekkesidir. Sarı Saltuk uğradığı yerlerde önemli hizmetlerde bulunduğundan adına makam, türbeler oluşturulmuştur. Saltuknâme'ye

40 H. Kamil Yılmaz, Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, s. 137-138.
41 Ramazan Muslu, Anadolu'da Tasavvuf Yolları, s. 60.
42 Fuad Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, s. 265-270.
43 bk. Mustafa Tatcı, "Yunus Emre", TDV İslam Ansiklopedisi, C 43, s. 600-606.

göre Kalliakra (Bulgaristan), Babadağı (Romanya), Blagay (Hersek), Ohri (Makedonya), Kruya (Akçahisar/Arnavutluk), Rumeli Feneri (İstanbul), Babaeski (Edirne), Bor (Niğde), Diyarbakır, Tunceli ve İznik gibi merkezlerde olmak üzere Sarı Saltuk'un pek çok türbesi bulunmaktadır.[44]

OKUMA PARÇASI

SARI SALTUK TÜRBE VE MAKAMLARI

Tarihî ve edebî eserlerde Sarı Saltuk'un Türk milleti üzerindeki tesirinin göstergesi türbe ve makamlardır. Anadolu'nun doğusundan başlayıp Balkanlar'a kadar uzanan coğrafyada Sarı Saltuk'un türbe ve makamları varlığını sürdürmektedir. Saltuknâme'de, Sarı Saltuk'un on iki mezarı olduğu belirtilmektedir.

12.1.15. Sarı Saltuk (Blagay) Tekkesi/Bosna Hersek

Sarı Saltuk, beylerin ve kralların kendisinin mezarına sahip çıkmak isteyeceklerini söyleyerek her isteyene verilmek üzere birer tabut hazırlamalarını vasiyet etmiştir. Sarı Saltuk'un mezarını kendi ülkesinde bulundurmak isteyen beylere verilmek üzere on bir tabut hazırlanır. Çevredeki beylerden ve krallardan her isteyene bir tabut verilir. Tabutu alan, ülkesine dönerek cenazeyi defneder. Saltuknâmeye göre Sarı Saltuk'un tabutunu alarak ülkesine götüren krallar ve beyler şunlardır: Tatar Hanı, Eflâk, Boğdan, Rus, Üngürûs (Macar), Leh (Polonya), Çeh (Çek), Bosin (Bosna), Beravati (Hırvat), Karnata Baba ve Edirne'ye gömülen tabutlarla mezar sayısı böylece on ikiye ulaşmaktadır.

(Şükrü Haluk Akalın, Anadolu ve Balkanlarda Sarı Saltuk, http://turkoloji.cu.edu.tr/CAGDAS%20TURK%20LEHCELERI/6.php, 15.02.2018)

Hacı Bayram-ı Veli

Hacı Bayram-ı Veli, kesin olmamakla birlikte 1340 yılında doğmuş; 1430 yılında vefat etmiştir. Gençlik yılları boyunca tefsir, fıkıh, hadis, tasavvuf, matematik, astronomi, felsefe, edebiyat ve dil dersleri aldı. Ankara'da Kara Medrese'de müderrislik (profesörlük) yapmıştır. Tasavvuf eğitimi için Somuncu Baba'nın yanına gitmiştir. Şeyhinin yanında on yıl kalan Hacı Bayram,[45] şeyhinin manevi terbiyesi altına girdikten sonra, kendini her yönüyle topluma adamış, toplum için çırpınmış ve tasavvuf ile diğer ilimleri birleştirerek yeni bir bakış açısı oluşturmuştur.

Somuncu Baba'ya bağlandıktan sonra Hacı Bayram-ı Veli, toplumun ezasına, sıkıntısına, problemlerine çözüm amacıyla yoksullara, yetimlere, gariplere, yolda kalmışlara ve ilim talebelerine yardım faaliyetlerine başlamıştır. Şehrin içinde çarşılarda dolaşarak esnafın zekât ve sadakalarını toplar, sonra da onu ihtiyaç sahiplerine ulaştırırdı. Orta Asya tasavvuf geleneğinin

44 Machiel Kell, "Sarı Saltuk", TDV İslam Ansiklopedisi, C 36, s. 147-149.
45 Selçuk Eraydın, Tasavvuf ve Tarikatlar, s. 409.

bir parçası olarak tekkesinde sürekli çorba kaynar, gelen geçen herkes karnını doyururdu.[46] Hacı Bayram-ı Veli toplumun iki kesimi olan zenginler ile fakirler arasında köprü vazifesi görerek sosyal yardımlaşma görevini yerine getiren bir yapıyı hayata geçirmiştir.

Anadolu'da siyasi karışıklıkların olduğu bir ortamda¸ Hacı Bayram-ı Veli'nin müderrisliği bırakıp tasavvuf yolunu seçerek halkı ahlaki yönden diriltmeye çalışması Osmanlı Devleti'nin yeniden ihyasını sağlamıştır. Hacı Bayram-ı Veli, Orta Asya'dan gelen Türk göçerlerin yerleşik hayata geçmesini sağlamış¸ böylece Anadolu Türk birliğinin tesisinde ve Anadolu'nun iktisadi bakımdan gelişip kalkınmasında önemli bir rolün sahibi olmuştur.

12.1.16. Hacı Bayram Camii/Ankara

YAZALIM

Dinî anlayış ve kültürümüzün oluşmasında etkili olan şahsiyetlerin "etki alanlarını" örnekteki gibi yazınız.

Ebu Hanife	İslam hukuk kuralları
Cafer es-Sadık	
Maturidi	
Şafii	
Eş'ari	
Ahmet Yesevi	
Mevlana Celaledin-i Rumi	
Ahi Evran	
Hacı Bektaş-ı Veli	
Yunus Emre	
Sarı Saltuk	
Hacı Bayram-ı Veli	

46 Ethem Cebecioğlu, Hacı Bayram Veli, s. 7-36.

3. KUR’AN’DAN MESAJLAR: NİSÂ SURESİ 69. AYET

وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَالرَّسُولَ فَاُو۬لٰٓئِكَ مَعَ الَّذ۪ينَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيّ۪نَ
وَالصِّدّ۪يق۪ينَ وَالشُّهَدَٓاءِ وَالصَّالِح۪ينَ وَحَسُنَ اُو۬لٰٓئِكَ رَف۪يقًا ﴿٦٩﴾

“Kim Allah’a ve Peygamber'e itaat ederse, işte onlar, Allah’ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerle, sıddıklarla, şehitlerle ve salihlerle birliktedirler. Bunlar ne güzel arkadaştır.”

Sure Hakkında

Nisâ suresi, Bakara suresinden sonra en uzun suredir. Medine’de nazil olmuştur. 176 ayettir. Hz. Peygamber'in ashabından bazı kimseler “Ya Resulallah! Biz sabah akşam senin yanına geliyoruz, yüzüne bakıyor ve seninle oturuyoruz. Yarın (ahirette) sen peygamberlerle olacaksın, biz ise sana ulaşamayacağız.” dediler. Sahabeden biri de Allah Resulü’ne (s.a.v.) gelerek şöyle dedi: “Ya Resulallah! Allah’tan başka ilah olmadığına ve senin de Allah’ın elçisi olduğuna şehadet ettim, beş vakit namazımı kıldım, malımın zekatını verdim, Ramazan ayının orucunu tuttum.” dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) de "*Kim ölünceye kadar bunlara devam ederse, kıyamet gününde peygamberler, sıddıklar, şehitler ve iyi kimselerle birlikte olur, dedi ve iki parmağını dikti, anne ve babasına asi olmadıkça.*” dedi. Bu olay üzerine Nisâ suresi 69. ayet nazil oldu.[47]

Ayetin Açıklamaları

Her dönemde Yüce Allah’a verdiği söze bağlı kalarak doğruluk konusunda hassasiyet gösteren sıddıklar; hayatının her alanında Allah'ın (c.c.) kurallarını uygulayan ve Allah (c.c.) yolunda öldürülen şehitler; inancında, niyetinde, sözlerinde ve hareketlerinde doğru olan, her zaman doğruluğu benimseyen salih kimseler var olmuştur. Bundan sonra da böyle iyi kimseler var olacaktır. Yüce Allah’ın buyurduğu gibi ahirette bu insanlara en güzel nimetlerle ikramda bulunulacaktır.

Ayet-i kerimede Allah Teâlâ insanlar içinde fazilet bakımından en üstün olanları peygamberler, sıddıklar, şehitler ve salihler olmak üzere dört sınıfa ayırmaktadır. Bu dört sınıfın bir grup oluşturması Allah Teâlâ’nın ahiret gününde peygamberlerle diğer insanlar arasında bir ayrım yapmayacağını ve hangi dönemde yaşarsa yaşasın, Allah’a (c.c.) ve Peygamber’e itaat eden insanların ahirette en yüksek mertebelere ulaşacağına işaret etmektedir.

İtaat, imanın bir adım sonrası ve gereğidir. Bu nedenle ayet-i kerimede övülen kimseler “Kim Allah’a ve Peygambere iman ederse” değil de **“Kim Allah’a ve Peygambere itaat ederse…”** şeklinde ifade edilmiştir. Allah’a (c.c.) ve Resulüne (s.a.v.) itaat, kişiyi en yüksek makama ulaştıracaktır.

47 İbn Kesîr, Ebu’l-Fidâ Hâfız ed-Dimeşkî, Tefsirü’l-Kur’ani’l-Azim, C 3, s. 19-21.

Sıddıklar, şehitler ve iyi kimseler tıpkı peygamberler gibi içtenlikle Allah'ın (c.c.)emirlerini yerine getiren, bu uğurda canlarını, mallarını feda etmeye hazır olan kimselerdir. Aynı zamanda bu kimseler haksızlıklara ve zulümlere korkmadan, her türlü alay, baskı ve dışlanmayı göze alarak karşı koyan; 'Başkaları ne der?' değil 'İnsanlık görevlerimi yerine getirmezsem Rabb'ime ne derim?' diyen kimselerdir. Ayet, **"Bunlar ne güzel arkadaştır."** sözleriyle son bulurken, bu kimselerle arkadaş olmanın imrenilecek bir durum olduğu belirtilmiştir. Ayrıca insanlar, iyilerle arkadaş olmaya da teşvik edilmiştir.

YAZALIM

"İtaat, sözlükte "baş eğmek, emredileni yerine getirmek, söz dinlemek" anlamlarına gelir. Beşerî açıdan itaat fiili, tabii ve bilinçli bir canlı olan insan için kaçınılmaz bir davranış biçimi olmakla birlikte itaatin objesini seçme konusunda insan özgür bırakılmıştır. Bu dünyada yalnızca insan bir varlığa itaat etme veya etmeme serbestliğine sahiptir. Nitekim itaatle ilgili ayetler incelendiğinde insanların Allah'ın (c.c.) dışında farklı konumda gördükleri bazı kişi ve gruplara itaat ettikleri de görülmektedir. Allah'a (c.c.) ve Resulü'ne (s.a.v.) itaati emreden bazı ayetler itaatin imanın bir sonucu ve mümin olmanın temel özelliği olduğunu belirtir."

(bk. Enfâl suresi, 1. ayet; bk. Nûr suresi, 51. ayet; bk. Ahzâb suresi, 66-67. ayetler; Ömer Mahir Alper"İtaat", TDV İslam Ansiklopedisi, C 23, s. 444.)

Yukarıdaki bilgiler ışığında itaat kavramını değerlendiriniz. Allah ve Resulü'ne itaat ve başka kimselere itaat nasıl olmalıdır? Yazınız.

Allah'a (c.c.) ve Resulüne itaat	Allah (c.c.) ve Resulünün dışındaki kimselere itaat
....	....
....	....
....	....
....	....
....	....

DERS DIŞI ETKİNLİK

Sahabenin Allah'a (c.c.) ve Hz. Peygambere bağlılıkları konusunda bir sunu hazırlayınız.

ÜNİTEMİZİ DEĞERLENDİRELİM

A. Aşağıda verilen açık uçlu soruları cevaplandırınız.

1. İslam'ın yayılmasında etkili olan fütüvvet kavramını açıklayınız.

....

....

2. İslam'ın yayılmasında etkili olan ribat kavramını açıklayınız.

....

....

3. İmam Maturidi hakkında bilgi veriniz.

....

....

4. Mevlana'nın eserleri hakkında bilgi veriniz.

....

....

B. Aşağıda verilen çoktan seçmeli soruları uygun şekilde cevaplayınız.

5. Aşağıdakilerden hangisi Anadolu'da ahilik teşkilatının kurulmasında etkili olan faktörlerden biri değildir?

A) Göçebe halkın yerleşik hayata uyum sağlamalarını temin etmek

B) Asya'dan gelen sanatkâr ve tüccar Türklerin yerli sanatkâr ve tüccarla yarışabilecek seviyeye gelmelerini sağlamak

C) Anadolu'nun yerli halkının haklarının korunması.

D) Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasını sağlamak

E) Esnaflar arasında dayanışma sağlayarak kazançlarını artırmak

6. Kesin olmamakla birlikte 1340 yılında doğmuş 1430 yılında vefat etmiştir. Gençlik yılları boyunca tefsir, fıkıh, hadis, tasavvuf, matematik, astronomi, felsefe, edebiyat ve dil dersleri aldı. Ankara'da Kara Medrese'de müderrislik (profesörlük) yapmıştır.

Yukarıdaki bilgileri verilen mutasavvıf aşağıdakilerden hangisidir?

A) Mevlana Celaleddin Rumi **B)** Hacı Bektaş-ı Veli **C)** Hacı Bayram-ı Veli

D) Yunus Emre **E)** İmam Şafiî

7. İslam dünyasında en çok kabul edilen itikadi mezheplerden biri olan Maturidilik mezhebinin kurucusu İmam Maturidi'nin eserinin ismi nedir?

A) Kitabü't-Tevhid **B)** Mesnevi **C)** Divan-ı Hikmet

D) Sahn-ı Semân **E)** Makâlât

8. .... mezhebine göre Kur'an-ı Kerim, ilk ve en önemli kaynaktır. Fakat sünnet konusunda diğer mezheplerden farklı olarak, masum (günahsız) olarak kabul ettikleri on iki imamın söz ve fiillerini de sünnet olarak değerlendirirler.

Yukarıdaki boşluğa aşağıdaki mezhep isimlerinden hangisi gelmelidir?

A) Hanefilik **B)** Caferilik **C)** Eş'arilik **D)** Maturidilik **E)** Şafiîlik

C. Aşağıdaki soruları metne göre cevaplayınız.

Hz. Peygamber, *"Şehitlerin dört mertebesi vardır. İmanı sağlam mü'min, düşmanla karşılaşır ve Allah'a verdiği söze sadık kalarak bu hâl üzere öldürülür. Bu kişi kıyamet günü insanların kendisine başını kaldırarak şöyle baktıkları kişidir."* diyerek, başını yukarı kaldırdı..."

(Tirmizî, Fedâilü'l-cihad, 14.)

"İnsanlar arasında, atının dizginini tutmuş, Allah yolunda cihat eden ve kötülüklerden sakınan kimseler ile misafirini ağırlayan ve onun hakkını veren kişilerin (Allah katında) bir benzeri yoktur." (Ahmed b. Hanbel, Müsned, C 7, s. 39.)

9. Türklerdeki alplik ruhunu İslamiyetteki cihat ve şehitlik düşüncesiyle karşılaştırınız.

....

10. Fütüvvet ve ahilik teşkilatları ile burada bulunan derviş, sufi ve erenlerin faaliyetlerine yön vermede ayet ve hadislerin rolünü değerlendiriniz.

....

11. Hz. Peygamberin *"Bir benzeri yoktur."* diyerek övdüğü kimselerin özellikleri nelerdir? Yazınız.

....

Ç. Aşağıda verilenleri uygun şekilde eşleştiriniz.

1 Ahmet Yesevi	A Ebu Hanife
2 Sarı Saltuk	B Şafiî
3 Hacı Bektaş Veli	C Divan-ı hikmet
4 Kırşehir	D Ahilik
5 Fıkhu'l-ekber	E Balkanlar
	F Makâlât

3. ÜNİTE

Ahmet Yesevi Türbesi/Kazakistan

İSLAM DÜŞÜNCESİNDE TASAVVUFİ YORUMLAR

Bu ünitede,

1. **Tasavvuf kavramını tanımlayacağız.**
2. **Tasavvuf ahlak ilişkisini açıklayacağız.**
3. **Kültürümüzde etkili olan bazı tasavvufi yorumları öğreneceğiz.**
4. **Hucurât suresi 10. ayetten mesajlar çıkaracağız.**

Anahtar Kavramlar

- ☑ tasavvuf
- ☑ edep
- ☑ veli
- ☑ mürşid
- ☑ insan-ı kâmil
- ☑ erkân
- ☑ semâ

Ünitemize Hazırlanalım

1. Mürşid, veli kelimelerinin anlamlarını sözlükten bulunuz.
2. Tasavvuf kavramını daha önce duydunuz mu? Tasavvuf hakkında yakınlarınızdan bilgi toplayınız.
3. Mevlana ve Hacı Bektaş-ı Veli hakkında araştırma yapınız.
4. Musahiplik ve gülbank kavramlarının anlamlarını sözlükten bulunuz.

1. TASAVVUFİ DÜŞÜNCENİN OLUŞUMU

"Dervişlik olsaydı taç ile hırka.
Biz dahi alırdık otuza kırka."
Yunus Emre'nin bu dizelerinden ne anlıyorsunuz?

Tasavvuf; sözlükte, saf olmak ve ilk safta bulunmak gibi anlamlara gelir. Terim olarak ise, güzel ve ulvi olan her çeşit huyları kazanma girişiminde bulunmak ve çirkin huylardan uzaklaşmaya çalışmaktır.[1] Tasavvufu benimseyen kimselere sufi denir. Daha sonraki dönemlerde sufiler mutasavvıf olarak da adlandırılmıştır. Tasavvufu kalbe yalnızca Allah (c.c.) sevgisini yerleştirmek ve nefsi kötü duygulardan arındırma olarak tanımlayan mutasavvıflar da vardır.[2]

Tasavvuf ilmi, diğer dinî ilimler olan fıkıh, hadis, tefsir, kelam gibi hicri 2. asırdan sonra sistemleşmeye başlamıştır. Mutasavvıflar, tasavvufun asli kaynağının Kur'an-ı Kerim, Hz. Peygamber ve sahabenin örnek yaşantısı olduğunu belirtirler.[3]

NOT EDELİM

Halvet: Uzlet, inziva, yalnızlık, tek başına yaşamak topluma karışmamak.

İhsan: Allah'a (c.c.), O'nu görüyormuş gibi ibadet etmektir.

Sufi: Ermiş, veli. Takva sahibi, samimi dindar, dinî konularda duyarlı kişi.

Züht: Elde mevcut olsa bile gönülde mal ve mülk sevgisine yer vermeme. Hakk'a yönelmek için dünyadan el etek çekme.

(Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s. 220, 259, 476, 593)

Hz. Peygamber, yaşantısının her alanında sadeliği tercih etmiştir. Onun vefatından sonra Müslümanlar, yapılan fetihlerle maddi olarak güç kazandılar. Bunun sonucunda bazı Müslümanlar Hz. Peygamberin önerdiği sade yaşam tarzından uzaklaştılar. Bu değişimler karşısında Hz. Peygamberin ahlakının ve hayat tarzının örnek alınması, onun gibi sade yaşam tarzının tercih edilmesi gerektiği bir kısım Müslümanlar tarafından vurgulanmaya başlandı. Yardımlaşma, fedakârlık, cömertlik, kanaatkârlık, dürüstlük, merhamet gibi değerleri ön plana çıkarmaya çalıştılar. İşte onların savunduğu bu anlayış zamanla tasavvuf düşüncesinin ortaya çıkıp gelişmesinde etkili oldu.[4]

12.1.1. Mescid-i Nebi'den bir görünüm/Medine

Mutasavvıflara göre nefsin arındırılması, tasavvufun ana gayelerinden biridir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de nefsi arındırmayı öğütleyen birçok ayet vardır. **"Nefsini kötülüklerden arındıran kurtuluşa ermiştir."**[5] ayeti bunlardan biridir. Hz. Peygamber, Allah'a (c.c.) çokça şük-

1 Abdulkerim Kuşeyri, Kuşeyri Risalesi, s. 392.
2 Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s. 512.
3 Osman Türer, Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi, s. 74.
4 Mustafa Çağrıcı, "Ahlak", TDV İslam Ansiklopedisi, C 2, s. 6.
5 Şems suresi, 9. ayet.

reden ve O'nu her zaman anan bir kul olarak hayatını sürdürmüş ve böyle yaşamayı Müslümanlara tavsiye etmiştir. Niçin sabahlara kadar ibadetle meşgul olduğunu soran Hz. Aişe'ye, *"Şükreden bir kul olmayayım mı?"* cevabını vermiştir.[6] Tasavvufun önem verdiği diğer konular arasında nefsin kötü istek ve arzularından kurtulması anlamında nefis terbiyesi, Allah'ı (c.c.) zikir ve dünyaya gereğinden fazla değer vermeme gibi ilkeler öne çıkar.

Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın (c.c.) sevdiği bir kul olmak için, Hz. Peygambere itaat edilmesi net bir şekilde vurgulanmıştır.[7] Bu durum müminlerin, Allah (c.c.) ve Resulü'nü kendi nefislerine tercih etmelerini sağlamıştır. İlk sufiler Hz. Peygamber'e tam bir sevgiyle bağlanmayı, onun yaşadığı örnek hayatı devam ettirmeyi kendilerine en önemli vazife olarak görmüşlerdir.[8]

Tasavvuf tarihi kitaplarında tasavvufi düşünce genel olarak üç dönemde incelenmiştir. Bu dönemler özelliklerinden dolayı şu şekilde isimlendirilmiştir: Züht Dönemi, Tasavvuf Dönemi ve Tarikat Dönemi.

Züht Dönemi

Hz. Peygamber, sahabe ve onlardan sonra gelenleri içine alan, tasavvuf kavramının ortaya çıktığı hicri 2. asra kadar olan dönemi kapsar. Tasavvufta züht, ahirete yönelmek, dünyaya dalmamak, elde mevcut bulunsa bile gönülde mal ve mülk sevgisine yer vermemek gibi anlamlara gelir. Züht, dünyayı terk edip çalışmayı bırakmak değil, lezzet verici şeyleri azaltmak, onlara dalmamaktır. Diğer bir ifadeyle ahireti unutup dünyaya esir olmamak şeklinde tarif edilmiştir.[9]

Züht dünyaya karşı duyulan her rağbeti gönülden söküp atmaktır. Bir kimse dünya malını nefsani istekleri gönülden çıkarmadıkça zahid olamaz. Allah ve peygamber sevgisi züht sayesinde gerçekleşir.[10]

NOT EDELİM

Fakr: Dervişlik, salikin hiçbir şeye sahip olmadığının şuurunda olması, her şeyin gerçek malik ve sahibinin Allah (c.c.) olduğunu idrak etmesi.

İhlas: Samimiyet, içtenlik, tutum ve davranışlarda sadece Allah'ın rızasını gözetmek, sözün öze uymasıdır.

İrfan: Arapça "bilmek" demektir. Sezgi, tecrübe ve manevi yolla elde edilen bilgi.

Zahid: Dünyaya rağbet etmeyen, kendini bütünüyle ahirete ve Hakka'a veren, mala mülke şöhrete değer vermeyen kişi.

Zikir: Anmak, hatırlamak. Allah (c.c.) kelimesini veya "lailahe illallah" cümlesini söylemek ve tekrarlamaktır. Tarikat ehlinin beli kelime ve ibareleri belli zamanda belli sayıda, belli bir düzen içinde her gün söylemeleridir.

(Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s. 184, 258, 271, 581, 588)

DEĞERLENDİRELİM

Sufilerin diğer ilim erbabından farklı ilk özellikleri farzları yerine getirdikten ve haramlardan kaçındıktan sonra mâlâyâni denilen boş ve anlamsız meşguliyetleri terk etmek, maksatlarıyla aralarına giren her türlü alakadan sıyrılmaktır. Onların Allah'tan (c.c.) başka gaye ve maksatları yoktur. Aza koşup çoktan kaçmak, açlığı tokluğa tercih etmek, üstünlük ve büyüklüğe rağbet etmemek ve ihtiyaç anında bile başkalarını kendine tercih (îsar) sufilerin en önemli özelliklerindendir.

(Ebu Nasr Serrâc Tûsî, el-Lüma, s. 14.)

Sufilerin hangi özellikleri taşıdıklarını arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

6 Müslim, Sıfâtü'l-Münâfikîn, 81.
7 bk. Âl-i İmrân suresi, 31. ayet.
8 Reşat Öngören, "Tasavvuf", TDV İslam Ansiklopedisi, C 40, s. 120.
9 Mehmet Canbulat, "Zühd", Dini Kavramlar Sözlüğü, s. 625.
10 Selçuk Eraydın, Tasavvuf ve Tarikatlar, s. 174.

Tasavvuf Dönemi

Tasavvuf tarihçileri, sufi ve tasavvuf kavramlarının kullanılmaya ve ilk sufi adlarının duyulmaya başlandığı bu döneme "Tasavvuf Dönemi" adını vermektedirler. Hicri 2. asrın sonundan, tarikatların kurumsallaştığı döneme kadar olan yaklaşık dört asırlık zaman dilimini kapsar. Ma'ruf Kerhi (ö. 815), Cüneyd-i Bağdadi (ö.908) ve Gazzâlî (ö.1111) gibi büyük sufi ve mutasavvıflar bu dönemde yetişmiştir.[11] Hicri 3. ve 4. yüzyıllarda ise Zünnun-i Mısri (ö.858), Beyazıd-ı Bestami (ö.874) gibi meşhur sufilerin öncülüğünde tasavvufi düşünce ve uygulama kendine özgü terim, yöntem ve teorisiyle bir sistem hâline gelmiştir. Bu dönem aynı zamanda tasavvuf düşüncesinin bir ilim olarak ortaya çıktığı ve klasik eserlerin yazılmaya başlandığı dönemdir.

NOT EDELİM

Marifet: Bilgi, irfan, tecrübe, tanıma, aşinalık. Sufilerin ruhani hâlleri yaşayarak, manevi ve ilahi hakikatleri tatması.

Mâsîva: Allah'ın (c.c.) zatı dışındaki bütün varlıklar.

Seyr-u Sülûk: Hakk'a ermek için bir rehberin öncülüğünde ve denetiminde çıkılan manevi ve ruhi yolculuk.

Tezkiye: Temizlenme. Nefsi manevi kirlerden arındırma.

(Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s. 347, 348, 467, 535)

Tarikat Dönemi

Hicri 6. asırdan itibaren tarikatların kurumsallaştığı ve sosyal hayatın bir parçası hâline geldiği dönemdir. Bu dönem, İbn Arabî, Mevlana gibi büyük temsilcilerin yetiştiği, şiir ve edebiyatta tasavvufla ilgili önemli eserlerin verildiği dönemdir. Bu dönemde ortaya konan eserlerin ve kurumsal bir kimlik kazanan tarikatların bazıları etkisini günümüzde de devam ettirmektedir.[12] Gazzâlî'nin etkisiyle daha da yaygınlaşan tasavvuf düşüncesi, 12. ve 13. asırlarda Abdulkadir Geylânî (ö.1166), Ahmet Yesevi (ö.1166), Ahmet Rifai (ö.1182) ve Bahauddin Nakşibend (ö.1389) gibi meşhur mutasavvıflar tarafından tarikat yapılarına dönüştürülmüştür.

İslam tasavvufu, sadece teorik planda kalmayarak , gündelik hayatı etkilemiştir. Tarikatlar yoluyla pratik hayatta uygulamaya geçirilmiştir. Teoride "tasavvuf" diye adlandırılan bu akımın pratik hayatta aldığı isim "tarikattır."[13]

11 H. Kamil Yılmaz, Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, s. 87.
12 H. Kamil Yılmaz, Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, s. 87.
13 Osman Türer, Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi, s. 97.

2. TASAVVUFİ DÜŞÜNCENİN AHLAKİ BOYUTU

Tasavvuf, her güzel huyu benimsemek ve her kötü huydan sıyrılmaktır.

(H. Kamil Yılmaz, Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, s. 32)

Ahlak, sözlükte; huy, seciye, tabiat, mizaç, karakter gibi anlamlara gelir. Terim olarak ise insanın iyi veya kötü olarak vasıflandırılmasına yol açan manevi nitelikler, huylar ve bunların etkisiyle ortaya konan iradeli davranışlar bütünüdür.[14] İslam'da ahlakın kaynağı Kur'an'dır ve Kur'an ahlakını en güzel biçimde yaşama geçiren Hz. Muhammed'dir (s.a.v.).[15]

Mutasavvıflara göre hakkın rızasını kazanmak için, nefsi temizlemek ve güzel ahlak sahibi olmaya çalışarak Allah (c.c.) ve Resulü'nün ahlakıyla ahlaklanmak tasavvufun gayesidir. Sufiler, tasavvufi hayatta ibadet, zikir gibi faaliyetler kadar ahlaki faaliyet ve faziletlerin de önemli bir yeri olduğunu belirtmişlerdir. Tasavvuf Dönemi'nin önemli isimlerinden Ebü'l-Hüseyin en-Nûrî'ye (ö. 908) göre, tasavvuf ne birtakım merasimler ne de bir bilgi yığınıdır; aksine tasavvuf yalnızca ahlaktır. Aynı sufi tasavvufun hürriyet, fütüvvet, dünya yüklerinden sıyrılmak ve cömertlik erdemlerinden ibaret olduğunu belirtmiştir. Tasavvufu kısaca "hüsnü'l-hulk" (güzel ahlak) şeklinde tarif edenler olmuştur. Hasan Basri, takvâ ehlinin doğru sözlülük, ahde bağlılık, sıla-i rahim, yoksullara merhamet, gurur ve kibirden arınmışlık, insanlarla iyi geçinme, güzel huy gibi ahlaki faziletlerle tanınabileceğini belirtmiştir.[16]

İslam dini, en güzel şekilde yaratılmış olan insanın, ahlakının nasıl olması gerektiği konusu üzerinde hassasiyetle durur. Kur'an-ı Kerim'deki pek çok ayette insanın hangi ahlaki özelliklere sahip olması gerektiği açıkça belirtilmiştir. Allah (c.c.), insanların doğru sözlü, adaletli, dürüst, merhametli, emanetleri koruyan bireyler olmalarını istemiştir. Bu güzel ahlaki vasıfları taşıyan Hz. Peygamber'e hitaben **"Sen elbette yüce bir ahlak üzeresin."**[17] ayetiyle, onun ahlakının yüce bir ahlak olduğu belirtilmiştir. Hz. Peygamber de *"Ben ancak güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim."*[18] buyurmuştur. Yine Yüce Allah, Hz. Muhammed'i (s.a.v.) güzel ahlakından dolayı bütün Müslümanlara, **"en güzel örnek"**[19] olarak göstermiş ve Müslümanların onu örnek alarak davranışlarını şekillendirmelerini istemiştir.

BİLGİ KUTUSU

Hz. Peygamberin ahlakını soran kişiye Hz. Aişe (r.a.) "Sen hiç Kur'an okumuyor musun? Onun ahlakı Kur'an'dı." karşılığını vermiştir.

(Müslim, Müsâfirîn, 139.)

14 Mustafa Çağrıcı, Ahlak, TDV İslam Ansiklopedisi, C 2, s. 1.
15 Ethem Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, s. 91.
16 Mustafa Çağrıcı, Ahlak, TDV İslam Ansiklopedisi, C 2, s. 6.
17 Kalem suresi, 4. ayet.
18 İmam Malik, Muvatta, Hüsnü'l Hulk, 8.
19 bk. Ahzâb suresi, 21. ayet.

DEĞERLENDİRELİM

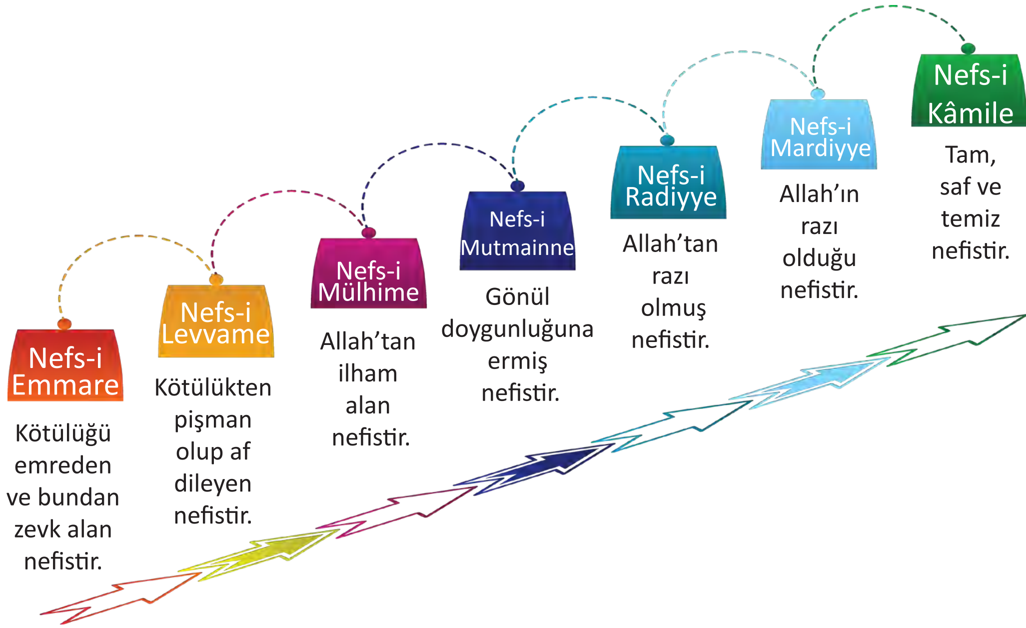
"Tasavvuf iyi huydur, iyi huyların ne kadar çok olursa tasavvufta o kadar ilerlemiş olursun..."

(Abdülbaki Gölpınarlı, Yüz Soruda Tasavvuf, s.11.)

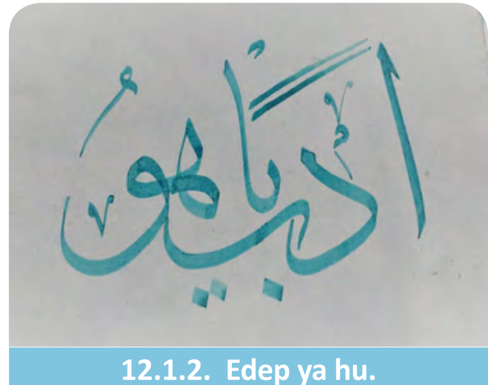
Cüneyd-i Bağdadi'nin yukarıdaki sözünü arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

Bazı mutasavvıflar, tasavvufun konusunu “tahalluk ve tahakkuk” olarak özetlemişlerdir. Tahalluk, tasavvufun eğitim boyutu olup İslam ahlakını öğretmektir. Tasavvufi hayat, tarikat, manevi makamlar, seyr-u sülûk ve adap (edepler) gibi konuları kapsar. Tahalluk boyutu ile kalbin kötü duygulardan temizlenmesi, yerilen sıfatların giderilmesi, övgüye değer vasıfların kazanılması ve ahlakın yüceltilmesi gerçekleştirilir. Tahakkuk ise ahlak ve takva ile yükselişe eren sufinin tasavvufi edeplerle Hakkı zat, sıfat ve fiilleriyle tanımaya başlamasıdır.[20]

Tasavvufi düşüncede insan nefsinin tamamlaması gereken ahlaki aşamalar

“Tasavvuf tamamen **edep**ten ibarettir.”[21] diyen sufilere göre "edep" üzerinde tasavvufun doğuş döneminden itibaren önemle durulmuştur. Birçok hayır ve faziletin kaynağı olan edebe uygun davranış tasavvufi hayatta çok geniş bir uygulama alanı bulmuştur. İlk sufiler, insan hayatını ilgilendiren her konuda edep kuralları koymuşlardır. Daha sonra Tarikatlar Dönemi'nde bu kurallar **adab** ve **erkân** tabirleriyle ifade edilmiştir. Sufilere göre, tasavvuf ve tarikat terbiyesinin amacı, insana Hakk’a ve halka karşı sorumlu davranmayı öğretmektir.

12.1.2. Edep ya hu.

20 Kadir Özköse, Tasavvuf ve Gönül Eğitimi, s. 5.
21 Osman Türer, Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi, s. 24.

Sufiler, zarafet ve nezaketin kaynağı olan bu anlayışı çok sık kullandıkları "Edep yahu!" sözüyle ifade etmişlerdir.[22]

Tasavvuf, insanın kalbindeki kötü vasıflardan kurtulma çarelerini, kalpteki iyi vasıflar ve onları kazanma yollarını göstermeyi hedefler. Böylece manevi mertebeleri katederek en yüksek mertebe olan "**insan-ı kâmil**" mertebesine ulaşmayı amaçlar.[23] İnsan-ı kâmil, Arapçada 'olgun insan' demektir. İnsan-ı kâmilden kastedilen, Kur'an ve hadislerde ifadesini bulan ahlaki olgunluğa ulaşmış Müslümanlardır.[24] İnsan-ı kâmil şeriat, tarikat, hakikat ve marifet itibariyle tam ve olgun kişidir. Esasen tasavvuf eğitiminin amacı söz konusu bu dört hususu kemale erdirmekten ibarettir.[25]

İslam dininde önemli bir yere sahip olan ahlak, tasavvuf düşüncesinin de temelini oluşturur. Çünkü tasavvufi düşüncede insanın manevi açıdan yücelmesi ahlaki değerlere sahip olmakla gerçekleşir. Tasavvuf yüksek ahlaki özellikler ile insanı olgunlaştırır ve onu kin, nefret ve kötülüklerden uzaklaştırır. Böylece insanların bu yönlerinin gelişmesine ve ahlaklı bireyler olarak yetişmelerine katkı sağlar.

YORUMLAYALIM

Tasavvufi düşüncede seyr-u sülûk, bir şeyhin nezaretinde, manevi yolculuğu ifade etmektedir.

(Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s. 467.)

Sizce bu manevi yolculukta kişinin hangi ahlaki değerlere sahip olması gerekir. Arkadaşlarınızla yorumlayınız.

3. KÜLTÜRÜMÜZDE ETKİN OLAN TASAVVUFİ YORUMLAR

"Tasavvuf kâl (söz) ilmi değil hâl (davranış) ilmidir." sözünden ne anlıyorsunuz?

Tasavvufi yorumlar, İslam dininin anlaşılmasını kolaylaştıran, geniş kitlelere ulaşmasını ve farklı düşüncelere saygı duyulmasını sağlayan birer zenginliktir. İslamiyetin, Anadolu, Balkanlar, Kuzey Afrika, Orta Asya, Hindistan ve Endonezya gibi farklı coğrafya, kültür ve medeniyetlere ulaşmasında tasavvufi düşüncenin büyük etkisi olmuştur.

Mevlana, Yunus Emre, Hoca Ahmed Yesevi, Hacı Bektaş Veli, Eşrefoğlu Rumi gibi müstesna şahsiyetler kültürümüzün oluşmasına büyük katkılar sağlamışlardır. Onlar ortaya koydukları eserlerle sadece kendi çağlarına değil gelecek çağlara da ışık tutmuşlar ve insanlığa önder olmuşlardır. Ayrıca bu isimlerin şiir, edebiyat, musiki, mimari, hüsnü hat gibi İslam sanat dallarının oluşmasına etkileri olmuştur. Bu büyük şahsiyetlerin temsil ettiği görüş ve düşünceler (Yesevilik, Nakşibendilik, Kadirilik, Rifailik, Mevlevilik, Alevilik-Bektaşilik vb.) tasavvufi ekoller olarak benimsenmiş ve günümüze kadar gelmiştir. Kültürümüzde etkili olan bazı tasavvufi yorumlar şunlardır:

22 Süleyman Uludağ, "Edep", TDV İslam Ansiklopedisi, C 10, s. 415.
23 Osman Türer, Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi, s. 26.
24 Ethem Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, s. 398.
25 Mehmet S. Aydın, "İnsan-ı Kamil", TDV İslam Ansiklopedisi, C 22, s. 331.

Yesevilik

12.1.3. Ahmet Yesevi Türbesi/Kazakistan

Yesevilik, Hoca Ahmet Yesevi'nin (1093-1166) görüş ve düşünceleri çerçevesinde oluşmuş tasavvufi bir akımdır. Ahmet Yesevi, Batı Türkistan'da bulunan Yesi şehrinin Sayram kasabasında dünyaya gelmiştir. Önemli bir mutasavvıf olan Arslan Baba'dan ders aldıktan sonra ilim öğrenmek için Buhara'ya gitmiş ve Yusuf Hemedani'den ilim tahsil etmiştir. Hocası Arslan Baba'nın vefatından sonra Yesi'ye dönen Ahmet Yesevi pek çok öğrenci yetiştirmiştir. Hayatında Hz. Peygamber sevgisinin çok önemli bir yeri olan Ahmet Yesevi, bu sevgi ve bağlılığı, tüm hayatı boyunca hem kendisi yaşamış hem de öğrencilerine aktarmıştır. Hoca Ahmet Yesevi, Pir-i Türkistan olarak anılmış ve Yesi'de vefat etmiştir.

Ahmet Yesevi, Türkler arasında İslam'ın yayılmasında önemli rol oynamıştır. Onun yetiştirdiği öğrenciler, Türk illerine dağılarak insanlara İslam'ı anlatmışlardır. Hoca Ahmet Yesevi'nin güzel ahlakı ve dinî değerleri konu alan şiirlerine hikmet adı verilir. Onun şiirleri, "Divan-ı Hikmet" adlı eserde toplanmıştır. Hikmetler şekil ve vezin bakımından millî, muhteva bakımından İslami unsurları yansıtmaktadır.[26]

YESEVİLİKTE YER ALAN TEMEL İLKELER

- Kur'an ve sünnete uygun yaşamak
- Züht ve takvaya önem vermek
- Devamlı abdestli gezmek
- Dünya malına ve zevklerine önem vermemek
- Allah'ı (c.c.) çokça zikretmek

Yesevilikte İnsan-Allah (c.c.) ilişkisinin önemli bir yeri vardır. Buna göre insan her an Yüce Allah'a (c.c.) yaklaşma gayreti içinde olmalıdır. Allah'tan (c.c.) korkmalı fakat hiçbir zaman O'ndan ümidini kesmemelidir. Her an Allah'ı (c.c.) zikretmeli, sürekli Allah'a (c.c.) kavuşacağı zamanı düşünmelidir.[27] Yesevilik Orta Asya'dan Anadolu'ya, oradan Balkanlara kadar geniş bir coğrafyada yayılmış, taraftar bulmuştur. Hacı Bektaş-ı Veli, Abdal Musa, Geyikli Baba, Sarı Saltuk gibi mutasavvıflar hem İslamiyet'in hem de Yesevilik düşüncesinin Anadolu'da yayılmasında etkili olmuşlardır.[28]

72. HİKMET

Ey dostlarım, ölsem ben, bilmem ki halim ne olur;
Kabre girip yatsam ben, bilmem ki halim ne olur.
Götürüp kabre koysalar, arkaya bakmadan dönseler,
Soru-sualim sorsalar, bilmem ki halim ne olur...
Ey Kul Ahmed, sen bu gün, eyle ibadet gece ve gündüz
Deme ki ömrümdür uzun, bilmem ki halim ne olur

(Ahmet Yesevi, Divan-ı Hikmet, s. 170.)

26 Kadir Özköse, Anadolu Tasavvuf Önderleri, s. 107.
27 H. Kamil Yılmaz, Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, s.43.
28 bk. İ. Agâh Çubukçu, Türk-İslam Kültürü Üzerine Araştırmalar ve Görüşler, s. 211–212.

Kadirilik

Kadirilik, Abdülkadir Geylânî'nin görüş ve düşünceleri çerçevesinde oluşup yaygınlaşmış tasavvufi akımdır. Abdülkadir Geylânî, 1077 yılında Bağdat yakınlarındaki Gîlân eyaletinin Neyf köyünde doğmuştur. İlk eğitimini Geylan'da almış, daha sonra da Bağdat'a gitmiştir. Abdülkadir Geylânî tefsir, hadis, fıkıh ve kıraat gibi İslami ilimlerde derinleşmiştir.[29] Bağdat medreselerinde birçok öğrenci yetiştirmiştir. Zamanla tasavvuf ilmine yönelmiş, tasavvuf alanındaki bilgisi, güzel ahlakı ve ilmî sohbetleriyle insanları etkilemiştir.

12.1.4. Abdulkadir Geylânî Türbesi/Bağdat

Abdulkadir Geylânî'nin temkinli ifadeleri ve dinî düşünce sınırlarını zorlamayan fikirleri kadar coşkulu zikir meclisleri de kalabalıkları cezbetmiştir. Abdulkadir Geylânî'nin düşünceleri, bu sebeple Kadirilik, Endülüs'ten Malezya'ya kadar uzanan topraklarda yayılma imkanı bulmuştur. Tarikat pirinin zikir ve düşünceleri tasavvufi düşünceye sert tenkitler yönelten kişilerin bile eleştirilerine hedef olmamıştır.[30]

KADİRİLİKTE YER ALAN TEMEL İLKELER

- Dilini yemine alıştırmamak
- Başkalarına yük olmamak
- Tevazu sahibi olmak
- Sürekli Allah'ı (c.c.) zikretmek
- Gündüzleri oruç tutup geceleri az uyumak
- İnsanların sahip olduğu şeylere tamah etmemek

Kadiriliği ilk defa Anadolu'ya getiren, Hacı Bayram Veli'nin damadı Eşrefoğlu Rumi'dir. "Müzekki'n-Nüfus" adlı eseri ve şiirleriyle Anadolu tasavvuf çevrelerinde pek sevilen Eşrefoğlu, tarikatta "Pir-i Sani" (ikinci Pir) diye anılır.[31]

Rifailik

Rifailik, Ahmet Rifai'nin (ö.1182) görüş ve düşünceleri çerçevesinde oluşmuş tasavvufi bir akımdır. Ahmet Rifai, Bağdat'la Basra arasında kalan Ümmüabîde köyünde doğdu. Ahmet Rifai'nin babası Hz. Hüseyin'in, annesi ise Ebu Eyyûb el-Ensari'nin soyundandır. Babası öldüğünde yedi yaşında olan Ahmet Rifai'yi devrinin büyük sufilerinden biri olan dayısı Mansur el-Batâihî himayesine aldı. Kur'an öğrenimini ve hıfzını tamamladıktan sonra, başta el-Vasıtî olmak üzere dönemin âlim ve mutasavvıflarından İslami ilimleri öğrendi.[32] "Herkes hocası ile ben ise talebem Rifai ile iftihar ederim." diyen hocası Vâsıtî ona icazet verdi.

Âlim, fakih ve müfessir bir sufi olan Ahmet Rifai'nin tasavvuf ve tarikat anlayışı, Kur'an ve sünnete dayanır. Rifailikte de tarikata giriş, belirli kurallara bağlı olarak gerçekleşir. Rifailer,

29 H. Kamil Yılmaz, Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, s. 255.
30 Mustafa Kara, Tasavvuf ve Tarikatlar, s. 71.
31 H. Kamil Yılmaz, Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, s. 257.
32 H. Kamil Yılmaz, Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, s. 259.

Allah'a (c.c.) ulaşmanın, nefsin tezkiyesiyle mümkün olabileceğini kabul ederler. Bunun için dokuz aşamadan oluşan bir eğitim ve zikir programı uygularlar. Her bir merhaleye kendisine ait olan zikirle geçilir. Rifailere göre tasavvuf, baştan sona edepten ibarettir ve bütün edepler Hz. Peygamberin sünnetine tabi olarak elde edilir.[33]

RİFAİLİKTE YER ALAN TEMEL İLKELER

- Riyazat ve Mücahede
- Ahlakı güzelleştirme
- Halvet
- Zikir

En eski tarikatlardan biri olan Rifailiğin gerek pir için gerekse tarikatın adab ve erkânı için kaleme alınan geniş bir literatürü vardır. Bu faaliyetler Rifai'nin vefatından on yıl sonra Abdülkerim Kazvînî ile başlamış ülkemizde ise bu faaliyetler Kenan Rıfai ve talebeleri tarafından devam ettirilmektedir.[34]

Mevlevilik

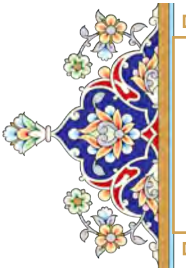
Mevlevilik, Mevlana Celaleddin Rumi'nin görüşleri çerçevesinde oluşan tasavvufi akımdır. Mevlana, 1207 yılında Horasan'ın Belh şehrinde doğmuş, ilk eğitimini âlim bir zat olan babası Bahauddin Veled'den almıştır. Tefsir, hadis, fıkıh gibi İslami ilimlerde kendini yetiştirmiş; Arapça ve Farsçayı iyi derecede öğrenmiştir. Döneminin edebiyat dili Farsça olduğu için eserlerini Farsça kaleme almıştır. "Divan-ı Kebir, Mesnevi, Fîhi Mâ fîh" başlıca eserleridir. Mevlana'nın tasavvufi görüşleri oğlu Sultan Veled tarafından sistemli hâle getirilmiştir.

MEVLEVİLİKTE YER ALAN TEMEL İLKELER

- Dinî esasları iyi bilmek
- Alçak gönüllü olmak
- Dindar olmak
- Kalbini her zaman temiz tutmak
- Maddi ve manevi temizliğe önem vermek
- Aklı iyi kullanıp hikmet sahibi olmak

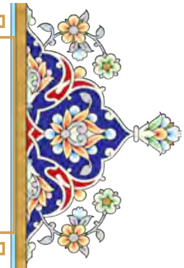
Mevlana tasavvufi düşüncesinin kaynağını şu sözleriyle dile getirmiştir: "Canım tenimde oldukça Kur'an'ın kölesiyim. Ben Hakk'ın seçkin Peygamberi Muhammed'in yolunun toprağıyım. Her kim bundan başka benden bir söz naklederse, ona çok üzülür ve o sözden de çok üzüntü duyarım."[35]

Mevlevilikte şiir, **semâ** ve musikinin önemli bir yeri vardır. Semâ, Mevlana'nın dinî toplantılarda duyduğu vecd tesiri ile herhangi bir kurala bağlı kalmaksızın zaman zaman yaptığı, kendisinden sonra düzenlenip geliştirilmiş bir zikir toplantısıdır. Semâ zikrinin bir takım sembolik anlamları vardır buna göre semâ kıyamet gönünü, semâhane ise kainatı temsil eder.[36]

Güneş gibi ol şefkatte, merhamette.
Gece gibi ol ayıpları örtmekte.
Akarsu gibi ol keremde, cömertlikte.
Ölü gibi ol öfkede, asabiyette.
Toprak gibi ol tevazuda, mahviyyette.
Ya olduğun gibi görün, ya göründüğün gibi ol.

Mevlana

33 Mehmet Canbulat, "Rifailik", Dini Kavramlar Sözlüğü, s. 487.
34 Mustafa Kara, Tasavvuf ve Tarikatlar, s. 70.
35 Mevlana, Rubailer, 1052. Rubai.
36 Nuri Özcan, "Mevlevî Âyini", TDV İslam Ansiklopedisi, C 29, s. 464-466.

12.1.5. Semada dervişler musiki eşliğinde sağ elini göğe, sol elini yere doğru çevirerek dönerler. Semazenlerin başındaki külah (sikke) mezar taşına, sırtındaki hırkası mezarına, tennuresi (beyaz elbise) kefenini temsil eder.

12.1.6. Sema sırasında dervişler birbirleri önünde saygıyla baş eğerler. Buna mukabele denir. Mukabele toplumsal ilişkilerde insanların birbirlerine saygı göstermesi gerektiğini vurgulayan sembolik bir harekettir.

DEĞERLENDİRELİM

Mevlevi dergâhları, Mesnevi okunan, zikir ve semâ yapılan eğitim merkezleri olduğu kadar, musiki ve hüsn-i hat gibi güzel sanatların da meşk edildiği yerlerdir.

(H. Kamil Yılmaz, Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, s. 268.)

Mevlevi dergahlarının çok yönlü olmasını arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

Nakşibendilik

Nakşibendilik, Muhammed Bahauddin Nakşibend'in görüşleri çerçevesinde oluşmuş tasavvufi düşünce akımıdır. Muhammed Bahauddin Nakşibend, 1318 yılında Buhara yakınlarındaki Kasr-ı Arifan köyünde dünyaya gelmiştir.

Çevresinde tasavvufi hayatın etkin olmasından dolayı Muhammed Bahauddin Nakşibend de tasavvuf alanında eğitim almıştır.[37] Sade bir hayat yaşamış, haramlardan ve kötülüklerden uzak durmuştur. Pek çok öğrenci yetiştirmiş ve halkın bilgi ve ilmini artırmak için yaptığı sohbetlerde İslam'ın iman ve ibadet ilkelerini, tasavvufun inceliklerini anlatmıştır. Nakşibendilik; Anadolu, Türkistan ve Hindistan başta olmak üzere geniş bir coğrafyada taraftar bulmuş; pek çok insan tarafından benimsenmiştir. Tanzimat yıllarında oluşan Halidiyye kolu günümüzde

37 Selçuk Eraydın, Tasavvuf ve Tarikatlar, s. 370.

Nakşibendiliğin Türkiye'deki yaygın koludur.[38] Nakşibendilikte Allah'ı (c.c.) çok zikreden kişinin, onun sevgisini kalbine yerleştireceğine ve bunun da kişiyi kötülüklerden koruyacağına inanılır. Nakşibendiliğe göre zikrin gizlice, kalpten yapılması esastır.[39]

Nakşibendilik, Anadolu ve Rumeli'de en çok tekkesi bulunan tarikatlardan biridir. Bu tarikatta dinin emirlerine uymaya, sohbete, nefsin kötü isteklerinden arınmaya ve taşkın hareketlerde bulunmamaya büyük önem verilir. Toplu halde yapılan zikre Hatm-i Hâcegân adı verilir.[40]

NAKŞİBENDİLİKTE YER ALAN TEMEL İLKELER

- Zikirlerin sayısına dikkat etmek
- Zamanın kıymetini bilmek
- Her nefeste uyanık ve şuurlu olmak
- Gönlüne sahip olmak

12.1.7. Bahaüddin Nakşibend Türbesi/Buhara

PAYLAŞALIM

'Halvet der encümen' (Halk içinde Hak'la olmak.)

(Hasan Kamil Yılmaz, Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, s. 256.)

Yukarıda yer alan Nakşibendilik esasından anladıklarınızı arkadaşlarınızla paylaşınız.

Alevilik-Bektaşilik

Alevilik kavramı sözlükte; Ali'ye mensup, Ali'ye ait, Ali taraftarı gibi anlamlara gelmektedir. Hz. Muhammed (s.a.v.) nübüvvetini, Hz. Ali'nin velayetini kabul eden, Ehl-i beyt ve on iki imamın masumiyetine inanan, bir dede veya pir ailesinden gelen ya da bunlara talip olan, temel erkanı cem olan, yıllık görgü ve sorgudan geçen, musahip edinen,[41] Pir Hâce Hoca Ahmet Yesevî'nin ve Pir Hünkâr Hacı Bektaş Velî'nin öğretisi sayılan "şeriat, tarikat, marifet ve hakikat olarak bilinen Dört Kapı-Kırk Makam" ilkelerini benimseyen kimseye Alevi-Bektaşi denir.[42]

Günümüzde Alevilik-Bektaşilik kavramları çoğu kez birlikte kullanılır. Çünkü bu iki düşünce akımında da Hz. Ali (r.a.) ve Ehl-i beyt sevgisi en önemli unsurlardandır. Alevi-Bektaşi cem erkanları, semahları, deyiş ve nefesleri Hacı Bektaş-ı Veli'nin tasavvufi düşüncesinden etkilenmiştir. Bu nedenle Alevilik-Bektaşilik iç içe geçmiş tasavvufi bir yorum olarak varlığını devam ettirmiştir.

Hacı Bektaş-ı Veli; ünlü mutasavvıf Hoca Ahmet Yesevi'nin düşüncelerinden etkilenmiş, Orta Asya'dan Anadolu'ya gelerek insanlara ahlaki davranışlarıyla örnek olmuştur. Tasavvufun

38 Mustafa Kara, Tasavvuf ve Tarikatlar, s. 74.
39 Ahmet Güner, Tarikatlar Ansiklopedisi, s. 267-276.
40 Osman Türer, Ana Hatlarıyla Tasarruf ve Tarikatlar, s. 178.
41 bk. Hamza Aksüt, Aleviler Türkiye İran Irak Suriye Bulgaristan Dede Ocaklarının, Toplulukların ve Yerleşimlerin Tarihi, s. 13.
42 Hakkı Saygı, Alevi-Bektaşi İnanç Sistemi ve Erkânları, s. 44.

inceliklerini yaşatarak insanların İslam dinini benimsemelerine yardımcı olmuştur. Hacı Bektaş-ı Veli dört kapı (Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat) kırk makam adını verdiği öğretisinde imanın şartlarına, ilim öğrenmeye; namaz, oruç, hac, zekât, abdest, gusül vb. ibadetleri yerine getirmeye vurgu yapmıştır.[43]

Alevilik-Bektaşilikte diğer tasavvufi düşüncelerde olduğu gibi İslam'ın ahlaki prensipleri üzerinde ısrarla durulur. Dede ve babalar, taliplerine temel ahlaki prensipler çerçevesinde nasihat verirken Hacı Bektaş Veli Hazretlerinin şu öğütlerini söylerler: "Ey can! Yolumuz sevgi ve dostluk üzerine kurulmuştur. Dergâhımızda kışkırtıcı, bozguncu ve karıştırıcılara yer yoktur. Çekememezlik, kıskançlık, kendini beğenme, kin, kibir, inat, arkadan konuşma, dedikodu, başkalarını suçlama, iftira, küfür, zulüm, yalan ve cinayet, Allah'ın yasak ettiği işlerdir" diyerek öğüt verirler.[44]

12.1.8. Hacı Bektaş Veli Türbesi/Nevşehir

Alevilik - Bektaşiliğin günümüze ulaşmasında en etkin unsurlardan biri bu kültürde var olan “ocaklardır.” Anadolu'da "yol bir, sürek bin bir" ya da "el ele-el hakka" öğretisinin ve Aleviliğin günümüze kadar taşınmasını sağlayan ocaklar, hala bu görevi yürütmektedir. Ocaklar, adap ve erkânı yürüten, Ehl-i beyt soyundan gelen, dedelerin aileleri çevresinde oluşan organizasyonları ifade etmektedir. Alevilik-Bektaşilikte her dede bir ocağa bağlıdır ve dedelerin insanlar arasında büyük bir saygınlıkları vardır.[45]

BİLİYOR MUSUNUZ?

Hacı Bektaş-ı Veli'nin Tasavvufi Düşünceleri;

- "İnsanın güzelliği sözlerinin doğruluğunda, olgunluğu dürüstlüğündedir".
- "İlim ile gidilmeyen yolun sonu karanlıktır."
- "Bir olalım, iri olalım, diri olalım."
- "Eline, beline, diline sahip ol." sözleriyle özetlenebilir.

(Mehmet Necmettin Bardakçı, Hacı Bektaş-ı Veli'nin Tasavvuf Felsefesi, http://www.ispartakulturturizm.gov.tr)

43 Hacı Bektaş Veli, Makâlât, s. 112-121.
44 Hakkı Saygı, Alevi-Bektaşi İnanç Sistemi ve Erkanları, s. 44.
45 Ali Yaman, Alevilerde Dedelik ve Dede Ocakları, s. 180.

Alevilik-Bektaşilikteki Temel Kavram ve Erkânlar

Cem ve Cemevi

Cem, sözlükte bir araya gelmek, toplanmak gibi anlamlara gelir. Cem, Alevi-Bektaşi geleneğinde en önemli erkândır. Cemevi ise âyin-i cem erkânının yapıldığı, yol ve adabın öğrenilip uygulandığı yerdir. Bektaşilikte ise cemevi, meydan evi ya da kırklar meydanı olarak isimlendirilir.

12.1.9. Bursa Nilüfer Cemevi

Yılın belli zamanlarında yapılan önemli cemler bulunmaktadır. Dardan indirme cemi, musahiplik cemi, düşkünlükten kaldırma cemi ve Abdal Musa cemi gibi farklı zamanlarda yapılan cem türlerinin hepsi, cem evinde ve dedenin huzurunda gerçekleştirilir.

BİLİYOR MUSUNUZ?

Alevi-Bektaşi ayin-i ceminde on iki hizmetten biri de "çerağ" uyandırmadır. Çerağ, ışık ve nur anlamındadır. Çerağ uyandırma geleneği Nisa suresi 174. ayete (**"Ey insanlar size Rabbinizden kesin bir delil geldi ve size apaçık bir nur indirdik."**) dayandırılır: Bundan dolayıdır ki Alevi-Bektaşi ibadetlerinde; Allah'ın, Hz. Muhammed'in ve Hz. Ali'nin nurunu temsilen, âlemlerin aydınlatılması için üç çırağ uyandırılır.

Ayin-i cem erkânından önce Nur suresi 35. ve 36. ayetleri okunarak Hak-Muhammed-Ali aşkına üç çerağ uyandırılır. Uyandırılan bu çerağların altında Kur'an ayetleri ve gülbanklar okunarak erkân yerine getirilir.

(Cenksu Üçer, Tekke, Zaviye, Dergahtan Cemevi'ne, s. 199.)

Cemevinde, cemaatin şahitliğinde talibin pir'e verdiği bağlılık sözüne "ikrar verme" denir. pir'e verilen bu söz Hz. Muhammed'e (s.a.v.) verilen ikrar olarak yorumlanır. Ona verilen ikrar ise Yüce Allah'a verilen ikrar anlamına gelir. El ele el Hakka demek, Allah'a (c.c.) verilmiş söz demektir.

Cemin başlangıcında dede, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) manevi makamını temsil ettiğine inanılan posta oturur ve başından sonuna kadar cem âyinini yönetir. Bu sırada rehber Hz. Ali (r.a.) postunu temsil eden dedenin yanındaki yerini alır.

Dede cemi şu duayı okuyarak başlatır:

"Bism-i Şâh Allah Allah. Vakitler hayrola, hayırlar fethola, şerler def ola. Secdeye inen başlarınız ağrı, dert görmeye. Muratlarımız hasıl ola... Allah iki cihanda korktuğumuzdan emin, umduğumuza nail eyleye. Dertlerimize derman, gönüllerimize iman, hastalarımıza şifa, borçlarımıza ödeme kolaylığı nasip eyleye. Devlet ve milletimizin kılıcını keskin, sözünü üstün ey-

leye. Gökten hayırlı rahmetler, yerden hayırlı bereketler ihsan eyleye. Niyazlarımızı, lokmalarımızı kabul eyleye. Dualarımızı dergâh-ı izzetinde kabul eyleye. Dil bizden, nefes pirimizden ola. Nur-u Nebi, kerem-i İmam-ı Ali, gülbank-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli demine hû."[46]

Cem erkânının ana teması Allah-Muhammed-Ali ve Ehl-i beyt sevgisine dayanır. Cem sırasında dede, ilk önce dargın olanlar varsa onları barıştırır. Daha sonra sırasıyla on iki hizmeti yerine getirecek canların duası, delil hizmeti (çerağ uyandırma, mum veya ışık yakma), tezekkâr hizmeti (abdest aldırma), kurban ve lokma hizmeti ve diğer hizmetler yerine getirilerek cem birlenir. Ceme katılanlar topluca tövbe istiğfar ederler. Zakir (âşık), bağlama eşliğinde düvaz-imam (on iki imam aşkına okunan methiye), tevhit, miraçlama ve mersiyeler okur. Semahlar dönülür. Getirilen lokmalar, kesilen kurbanlar dede tarafından dualandıktan sonra dağıtılır. Dede, hizmet yapanlara dua eder ve hizmet aralarında çeşitli konularda açıklamalar yapar.

Cemin sonunda dede şöyle dua eder: "Bism-i Şâh! Allah, Allah. Oturan, duran, kovsuz, gıybetsiz Hakk Muhammed Ali deyip evine varan tüm canların Yüce Allah dildeki dileğine, gönüldeki muradına vasıl eyleye. Gerçeğe hû..."

12.1.10. Cemevinden bir görüntü

46 Mehmet Yaman, Alevilik İnanç-Edeb-Erkân, s. 192.

BİLGİ KUTUSU

Cemle ilgili 12 Hizmet

12 Hizmet; Cem erkânı yürütülürken 12 kişi tarafından belirli bir düzen ve kurallar çerçevisinde yerine getirilen görevdir.

1. Mürşit (Dede): Alevilik-Bektaşilikte, görev itibariyle Hz. Muhammed, Hz. Ali ve Hacı Bektaş Veli'yi temsil eder. Cem erkânının başkanlığını yapar. Cenaze, musahiplik, nikâh, ad koyma ve sünnet törenlerini yönetir.

2. Rehber: Yola girmek isteyenleri hazırlar, yol gösterir. Mürşidin en yakın yardımcısıdır.

3. Gözcü: Rehberin yardımcısıdır. Cemin sessiz ve sakinlik içinde geçmesini sağlar. Cemin bekçisidir.

4. Çerağcı (Delilci): Cemevinde bulunan aydınlatma araçlarını yakar. Buhurdanlıkları ve mumları hazırlar.

5. Zakir (Âşık): Cemde tevhit, düvazde imam, mersiye, semah, nevruziye söyler.

6. Süpürgeci (Ferraş): Cemevinin temizliği ile meşgul olur.

7. Meydancı: Cemevinde semahserleri kaldırır. Postları yerine dizer.

8. Niyazcı: Kurbanları tekbir getirerek keser. Gelen lokmaları alır ve lokmaların dağıtımını sağlar.

9. İbrikçi: Cemde mürşidin ve cem erenlerinin abdest almalarını sağlar.

10. Kapıcı: Ceme gelen erenlerin evlerinin güvenliğini sağlar.

11. Peyikçi: Cem olacağını tüm canlara duyurur.

12. Sakka: Cem sırasında su temin eder ve saka suyu dağıtır.

(bk. Mehmet Eröz, Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik, s. 104-138.)

ÂYİN-İ CEM TÜRLERİ

ABDAL MUSA CEMİ: Yılın ilk cemi, Abdal Musa adına, dargın olan kimselerin barıştırılması, insanlar arasında birliğin sağlanması amacıyla yapılır ve Abdal Musa cemi olarak adlandırılır. Buna göre herhangi bir ocak veya cemevine bağlı olan kimseler bir araya gelip kurban keserler. Tüm canlar bu kurban lokmasına katkıda bulunurlar.

DÜŞKÜNLÜKTEN KALDIRMA CEMİ: İşlediği bir suç nedeniyle yol düşkünü ilan edildikten sonra tövbe ederek üzerindeki kul hakkını iade eden kişiler için yapılan cemdir. Dede bu kişilere hayır yapmaları, kurban kesip yoksullara dağıtmaları vb. uyarılarda bulunur. Bu kişiler bir daha yol düşkünü olmayacaklarına Hakk'ın ve halkın huzurunda söz verirler.

DARDAN İNDİRME CEMİ: Vefat eden bir kişinin ardından razılık alma cemidir. Ölen kişinin yedisi veya kırkında kurban kesilip lokma dağıtılır. Borcu varsa ödenir, alacağı varsa alınarak yakınına teslim edilir. Sağlığında gücendiği kimseler varsa onların razılığı alınır.

Musahiplik

"İnsanlar senin ya dinde kardeşin ya da yaratılışta eşindir." Hz. Ali (r.a.) sözünden ne anlıyorsunuz?

Sözlükte "kardeş tutmak, kardeş edinmek" anlamlarına gelen musahiplik Alevilik-Bektaşilikte evli olan iki kişinin aileleriyle birlikte, kurban keserek hayat boyu yol kardeşi olmaya Hakkın ve halkın huzurunda ikrar vermesidir. Bektaşilikte ise musahiplik "ikrar ve nasip alma"olarak ifade edilir ve bu uygulama İslam'ın ilk yıllarına kadar gider. Musahiplik, Hucurât suresi 10. ayet ve Enfal suresi 72. ayet ile Hz. Peygamberin Medine'ye hicretinden sonra, hicret eden muhacirlerle onlara yuvalarını açan Ensar arasında yaptığı kardeşlik (muahat) uygulamasına dayandırılır. Bu kardeşlik uygulamasında Hz. Peygamber kendisine Hz. Ali'yi (r.a.) kardeş ilan etmiştir. Kardeş ilan edilenler arasında Selman-ı Farisi (r.a.) ile Ebu'd-Derdâ (r.a.), Ammar b. Yasir (r.a.) ile Huzeyfe(r.a.), Mus'ab b. Umeyr (r.a.) ile Ebu Eyyub el Ensari (r.a.) de vardır. Musahiplikte dede, rehber aracılığı ile onlara şeriat, tarikat, marifet ve hakikat kapılarını bilmeleri gerektiğini bildirir. Musahiplik ömür boyu sürer ve bu süreç dedenin, musahip olan kişilere şöyle öğüt vermesiyle başlar:

"Evlatlarım! Siz musahip oldunuz. Başta musahip musahibinden malını esirgemeyecek. Aranızda tartışma çıksa, Allah korusun temmuz sıcağında bir tülbent kuruyuncaya dek dargın dursanız derdinize derman bulunmaz. Yalan söylememek, haram yememek, zina yapmamak, dedikodu etmemek, elinle koymadığını almamak, gözünle görmediğini gördüm dememek, kimseyi incitmemek gerek. Tüm bu dediklerimi yapacaksınız. Nefsinize uymayın, yolunuzdan azmayın. Çiğ (haram) lokma yemeyin, malı mala, canı cana katın. Hâlinize hâldaş, yolunuza yoldaş olun."[47]

47 Fuat Bozkurt, Buyruk (İmam Cafer-i Sadık Buyruğu), s. 70-91.

Musahiplik erkânında talip olana, şu öğütler verilir; “Yalan söyleme, gıybet etme, şehvetperest olma, eline, diline, beline sahip ol, kibir ve kin tutma, kimseye haset ve düşmanlık etme, gördüğünü ört, görmediğini söyleme, elinle koymadığını alma... Hakk’ı kendi özünde mevcut bil. Özünü bu yolda böylece sabit kadem eyle. Mürşidin Muhammed, rehberin Ali, güruhun Nacî, pirin Hacı Bektaş-ı Veli’dir.[48]

YAZALIM

Musahiplik töreni sırasında söylenen öğütlerden yola çıkarak musahipler arasında dikkat edilmesi gereken temel prensipleri yazınız.

....

....

....

OKUMA PARÇASI

Eğer farz içinde farzı sorarsan,
Yine farz içinde farzdır musahip.
Dört kapıdan kırk makamdan ararsan,
Yine farz içinde farzdır musahip.

Musahipsiz kişi ceme gelir mi?
Ettiği niyazlar kabul olur mu?
Muhammet Ali'den derman bulur mu?
Yine farz içinde farzdır musahip.

Musahipsiz ise ceme götürmen,
Tecellisi bozuk Hakk'a yetirmen.
Müsahipsiz ile durup oturman,
Yine farz içinde farzdır musahip.

Farz Allah'tan kaldı ya sünnet kimden?
Müsahibin işi daima sırdan.
Musahipli kişi ol Şah-ı Merdan,
Yine farz içinde farzdır musahip.

Pir Sultan Abdal'ım, hey kerem kanı,
Yine sensin dü cihanın sultanı.
Aşnanı buldun, müsahibin hani?
Yine farz içinde farzdır musahip.

(Pir Sultan Abdal, Hayatı ve Şiirleri, s. 34.)

Okuma Parçasında Geçen Bazı Kelimeler

Niyaz: Dua, yakarış.
Tecelli: Ortaya çıkma, görünme.
Dü: İki
Şah-ı Merdan: Mertlerin Şahı (Hz. Ali)
Aşnan: Aş (yemek) ile nan (ekmek) kelimesinin birleşimi

48 Ömer Uluçay, Alevilikte Dua, s. 15.

Razılık ve Kul Hakkının Sorulması

Alevilik-Bektaşilikte, üzerinde kul hakkı olan kişilerin ve küskünlerin ceme katılması uygun görülmez. Bundan dolayı cemin başındaki dede orada bulunanları şöyle uyarır: "Canlar! Yolumuz rıza yoludur. Biz sizi, sizden alıp Hakk'a teslim edeceğiz, özünüzdeki Hakk'la dâr ve didar olacaksınız." Yüce Allah Kur'an'da, **"Müminler ancak kardeştirler. Öyle ise kardeşlerinizin arasını düzeltiniz..."**[49] buyuruyor. Bir başka ayette de **"... Ey huzura kavuşmuş insan! Sen ondan razı, o da senden razı olarak Rabb'ine dön. (Seçkin) kullarım arasına katıl ve cennetime gir!..."**[50] buyurmuştur. Biz de size soruyoruz, birbirinizden razı mısınız? Eğer ki kul kuldan razı olursa Allah'da (c.c.) o kuldan razı olur. Aranızda dargın ve küs olan kişiler, üzerlerinde kul hakkı bulunanlar varsa dâr meydanına çıksın ve özünü dâra çeksin. Eğer yoksa "Allah, eyvallah." deyiniz. Birbirinizden razı mısınız? Birbirinize haklarınızı helal ediyor musunuz? Bu soruları üç kez tekrarlar. Herhangi bir kul hakkı var ise hak sahibine iade edilir ve helallik alınır. Alevilik ve Bektaşilikte buna kul hakkının sorulması ve razılık denmektedir.

Gülbank

Alevilik-Bektaşilik kültüründe dua, gülbank olarak adlandırılır. Gülbank; Allah'a (c.c.) sığınma, ondan af dileme, dua edip ona yakarma amacıyla okunur. Genellikle kısa ve ahenkli cümlelerden oluşan sözlerdir.[51]

Birey ve toplumu ilgilendiren dinî ve ahlaki hemen her konuda okunabilecek bir gülbank vardır. Sofraya oturma, su içme, ışık yakma, kurban kesme, yolculuğa çıkma, yatağa yatma, uykudan kalkma, elbise giyinme ve işe gitme sırasında değişik gülbanklar okunur.

12.1.11. Alevilikte gülbank dua demektir.

Gülbank, hem başlı başına bir erkân hem de diğer erkânların tamamlayıcısı olarak görülür. Cem törenleri ve semah mutlaka gülbanklarla yapılır. Dede ve babalar gülbank ve diğer dualara başlayacakları zaman, "Bism-i Şâh Allah Allah (Allah'ın adıyla...)" der ve duanın sonunda ise "Allah Allah" lafzını söyleyerek bitirirler. Gülbanklar hem topluca hem de bireysel olarak okunabilir. Duaya gönülden katılmak ve samimi olarak dua etmek önemlidir. Cemdekiler veya başka bir törende yapılan duaya şahit olanlar "Allah Allah" diyerek duaya ortak olurlar.

Alevilik-Bektaşilik geleneğinde sabah ve akşam vakitlerinde şu gülbankın okunması yaygındır: "Ey Allah'ım! Sabaha Sen'in isminle tüm hayırlara başlıyorum. Bizden kötülüğü uzaklaştır. Ey cömert olan Allah'ım! bizi lütfunla bağışla. Mü'minleri başarılı kıl. Allah'ım! imanımızı daim, ibadetlerimizi kabul eyle. Allah'ım! meclisimizden kardeşlerimizi eksik eyleme. Kalplerimizi imanla dolu eyle. Allah'ım! Resulün Muhammed'i bize yardımcı ve O'nun velisi Ali'yi destekçimiz eyle. Allah'ım! kalplerimizin nurunu On İki İmam ve On Dört Masum-u Pâk'ın feyz ve nuruyla nurlandır. Allah'ım! Ruhlarımızı, ariflerin en büyüğü ve önderi Horasanlı Hacı Bektaş Veli'nin ruhaniyetiyle canlandır... Allah'ım! kötülüklerden bizi koru, hata ve günahlarımızı

49 Hucurât suresi, 10. ayet.
50 Fecr suresi, 27-30. ayetler.
51 Ömer Uluçay, Alevilikte Dua, s. 15.

bağışla. Allah'ım! bize katından rızık ver, kullarına muhtaç etme. Bize, emniyet, huzur, ilim, irfan ve iman ver..."[52]

BİLGİ KUTUSU

Alevilik-Bektaşi geleneğinde Lokma duası örneği;

Bismillah, Elhamdülillah, eşşükrülillah. Nimet-i Celil, berekâtı Halil, Habib-i Hûda, Resul-i Kibriya, Server-i Enbiya Muhammed Mustafa, Serdar-ı evliya Şah-ı âla Aliyyül Mûrtaza, hayır himmetleri, şefaatları üzerimizde hazır ve nazır ola. Pirimiz Kutbü'l Ârifin Hazreti Hünkâr Hacı Bektaşi Veli ve gerçek erenler demine devranına Hû.

(Mehmet Kızılgöz, Gülbenk (Alevilikte Dua), s.16.)

Semah

Arapça kökenli bir kavram olan semah sözlükte uçmak ve gökyüzü gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak ise semah müzik ezgilerini dinlemek, vecde gelip dönmek ve kendinden geçmek demektir.[53] Alevilik-Bektaşilikte en çok önem verilen uygulamalardan biri de semahtır. Semah, ayin-i ceme katılanların manevi coşku hâlinde kendilerinden geçerek, Allah'ın (c.c.) güzel isimlerinden birini zikredip ilâhi bir aşkla ayakta dönmeleridir. Alevi-Bektaşiler, evrende bulunan her şeyin döndüğünden hareketle, Allah'a olan aşk ve sevgilerini semahla ifade ederler.

Alevilik-Bektaşilik düşüncesine mensup olanlar semahta, ilahi ve deyişler eşliğinde kadın erkek birlikte ellerini gökyüzüne doğru uzatarak, Hakk'ın birliğini zikreder. Semah sırasında "Bismillah Bism-i Şah Allah Allah! Semahlarınız Hak Dergahında kabul ola. Döndüğümüz semahlar, yapılan zikirler ve cümle hizmetler kabul ola. Allah cümle kusur ve günahlarınızı bağışlaya. Doğru yoldan ayırmaya, şeytanın şerrinden, kötünün zararından, münafığın fenalığından koruya..." şeklinde yapılan dua, semahın Allah'a (c.c.) niyaz etme anlamı taşıdığını gösterir.[54]

12.1.12. Semah

52 bk. Hacı Yılmaz, "Ahmet Sırrı Dedebaba'nın Bektaşî Tarîkatı", Hacı Bektaş Veli Dergisi, Sayı: 10, s. 45-46.
53 Hüseyin Yılmaz, Alevi-Sünnî Diyalogu, s. 82.
54 Hüseyin Yılmaz, Alevi-Sünnî Diyalogu, s. 83.

Hızır ve Muharrem Orucu

Muharrem ayının onuncu günü Aşure günüdür. Aşure günü peygamberler tarihi açısından büyük bir öneme sahiptir. Hz. Adem'in tövbesinin kabul edilmesi, Hz. Nuh'un tufandan, Hz. Musa'nın firavunun zulmünden kurtulması gibi önemli olaylar bugün yaşanmıştır. Ayrıca hicri altmış birinci yılında Hz. Peygamberin torunu Hz. Hüseyin Efendimiz ve yakınlarının Kerbela'da şehit edildiği gündür.

Alevi-Bektaşiler, Hz. Peygamber'in soyuna Kerbela'da yapılan zulmü kınamak ve onların acılarını kendi yüreklerinde hissetmek amacıyla her yıl Muharrem ayının birinci gününden on ikinci gününe kadar matem tutarlar sıvı gıda tüketmezler. Muharrem ayında, matem ve oruç bir bütün olarak uygulandığı için daha büyük bir anlam kazanır. Bundan dolayı Muharrem orucunun diğer bir adı da Yas-ı Matemdir. Bu günlerde; su içilmez, tıraş olunmaz, çamaşır yıkanmaz, hayvan ve ağaç kesilmez. Et, soğan, sarımsak, yumurta yenilmez. Aynaya bakılmaz, süslenilmez. Düğün, oyun ve çeşitli eğlenceler yapılmaz.[55]

> Düştü Hüseyin sahra-yı Kerbela'ya
> Cibril var haber ver Sultan-ı Enbiya'ya
>
> Koniçeli Kazım Paşa, (Cem Dilçin, Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, s.148.)

YAZALIM

Yas-ı Matem olan Muharrem orucunda yapılmaması gerekenleri aşağıya yazınız.

1)..

2)..

3)..

4)..

Alevi-Bektaşi geleneğinde Muharrem ayı boyunca Hz. Peygamber ve Ehl-i beytine salavat getirilir. Başta Hz. Hüseyin olmak üzere Kerbela'da şehit olan Ehl-i beyt için mersiye ve dualar okunur. Ayrıca bu on iki gün boyunca cemevlerinde bir araya gelip, günün anlamı hakkında sohbet eder, mersiyeler okurlar. Muharrem ayının on üçüncü günü Kevser suresinin bir tecellisi olarak Hz. İmam Zeynel Abidin'in sağ kalıp, Hz. Peygamberin soyunu günümüze kadar taşıdığı için şükür kurbanı keserler. Aşure pişirip dağıtırlar. O günün akşamı da cemevlerinde "Muharrem cemi" yaparlar.[56]

Hızır orucu Alevilik-Bektaşilikte önemli bir yere sahiptir. Bu oruç genellikle Şubat ayının on üç, on dört ve on beşinci günlerinde tutulur. Bazı yörelerde ise beş veya yedi gün olarak tutulur. Hızır orucu şu olaya dayandırılır: Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in hastalandığı bir gün, Hz. Fatıma üzgün olarak babasının yanına gider ve olanları anlatır. Hz. Peygamber torunlarının şifaya kavuşması için dua eder ve çocukların iyileşmesi durumunda kızı Fatıma (r.a.) ve damadı Hz. Ali'ye üç gün oruç tutmalarını tavsiye eder. Her ikisi de çocuklarının iyileşmesi üzerine oruç tutmaya başlarlar. İlk akşam oruçlarını açacakları zaman yoksul biri gelerek onlardan yiyecek ister.

55 Metin Bozkuş, Sivas Aleviliği, s. 218-219.
56 Hakkı Saygı, Alevi-Bektaşi İnanç Sistemi ve Erkanları, s. 257-258.

Hz. Ali ve Hz. Fatıma yiyeceklerini yoksula verirler. İkinci gün yetime, üçüncü gün ise kapılarına gelen esir kimseye yiyeceklerini verirler. Kendileri oruçlarını su ve tuz ile açarlar. Hz. Peygamber Hz. Ali'ye "Orucunuz nasıl geçti?" diye sorar. Hz. Ali "size malum ey Allah'ın elçisi" dedi. O zaman Hz. Peygamber "Üç gün peş peşe kapınıza gelen kimse Hz. Hızır'dı, Allah (c.c.), sizin sabrınızı denemek için Hızır'ı görevlendirmişti." dedi. Kur'an-ı Kerim'de geçen **"Onlar, kendileri sevip istedikleri halde yoksula, yetime ve esire de yemek verir, (ve şöyle derler) "Biz sizi Allah rızası için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz."**[57] ayetlerinin bu olay üzerine indiği bazı kaynaklarda rivayet edilir.[58]

Hz. Ali ve Hz. Fatıma başta olmak üzere Ehl-i beyt 'in tuttuğu bu üç günlük oruç, onların yolundan gidenlere de örnek olmuştur. Alevi-Bektaşiler, Allah rızası için bu orucu tutarlar ve arkasından cemevlerinde toplanarak kabulü için Allah'a (c.c.) dua ve niyazda bulunurlar.

12.1.13. Aşure

DEĞERLENDİRELİM

"İçinde, birbirine aykırı değişik öğeler bulunduran aşure gibi ülkemiz de farklı etnik kimlikleri ve kültürleri bir arada bulundurması açısından güzel bir örnektir."

Yukarıda verilen sözü milli birlik ve beraberliğimiz açısından değerlendiriniz.

57 İnsan suresi, 8-9. ayetler.
58 İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ĝâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe, C 5, s. 530-531.

OKUMA PARÇASI

DÖRT KAPI KIRK MAKAM

Hacı Bektaş-ı Veli, Makâlât adlı eserinde, insanın Allah'a (c.c.) dört kapı kırk makamdan geçerek ulaşabileceğini ifade etmektedir. Dört kapı kırk makam, aynı zamanda İslam dininin temel değerlerini de yansıtmaktadır. Hoca Ahmet Yesevi'nin "Fakrname" adlı eserinde işlenen dört kapıya kendi yorumunu da ekleyerek bu eserin öğretisini Hacı Bektaş-ı Veli Anadolu'ya taşımıştır. Bu büyük veliler insanlara İslam'ı öğretmeyi kendilerine görev edinmiş; şeriat, tarikat, marifet ve hakikat şeklinde sıralanan dört kapı sayesinde dinin kolayca öğrenilmesini; kalp ve gönüllerde kalıcı olmasını amaçlamışlardır.[59] Hacı Bektaş-ı Veli, insanın yiyip içmesini dahi dört kapıya göre açıklamıştır. Böylece o, dört kapı anlayışını günlük hayata taşıyarak insanların inanç, ibadet ve ahlak gelişimlerine olumlu katkıda bulunmuştur:

• Şeriat kapısında yiyen ve içen kişi, rızık vereni (Allah'ı) çok anar ve Yaratıcısına itaati yerine getirir.

• Tarikat kapısında yiyen ve içen kişi, yemede ve içmede israfta bulunmaz.

• Hakikat kapısında yiyen ve içen kişi ise, Hakk'ı kendi zatında bulur."[60]

Kaygusuz Abdal, dört kapı kırk makamı mevsimlere benzeterek açıklamaktadır. Ona göre; kış şeriat, yaz tarikat, güz marifet ve bahar da hakikat gibidir.[61] Burada en kıymetli mevsim olan bahar hakikate, şeriat ise tahammül edilmesi gereken bazı zorlukları nedeniyle kış mevsimine benzetilmiştir. Hacı Bektaş-ı Veli bu kırk makamı çok önemli bulmuş ve "Bunlardan biri eksik olursa olmaz." diye belirtmiştir.[62]

Hacı Bektaş-ı Veli'nin Makâlât'ı dört kapıdan oluşmaktadır:

A. Şeriat Kapısı ve On Makamı:

1. Allah'a (c.c.) ve buyruklarına, meleklere, Kur'an'a ve diğer kitaplarına, peygamberlerine, dostlarına ve ahiret gününe iman
2. İlim öğrenmek
3. Namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, hacca gitmek, cihat etmek ve cünüplükten temizlenmek (gusül)
4. Helal kazanmak ve faizi haram bilmek
5. Nikâh kıymak
6. Hayız ve lohusalıkta cinsî münasebeti haram bilmek
7. Sünnet ve cemaat ehlinden olmak
8. Şefkatli olmak
9. Temiz yemek ve temiz giyinmek
10. İyiliği emredip kötülüklerden sakındırmak

59 Seyyid Ahmet R. Efendi, Mir'âtü'l- Mekâsıd fi Def'il- Mefâsıd, s. 208.
60 Hacı Bektaş Velî, Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye, s. 14-15.
61 Kaygusuz Abdal, Vücûdnâme, haz. Abdurrahman Güzel, s. 139.
62 M. Esad Coşan, Hacı Bektaş-ı Veli, s. 52.

B. Tarikat Kapısı ve On Makamı:

1. Pirden el alıp tövbe etmek
2. Mürit olmak
3. Saç kesmek, giyim ve kuşamını döndürmek
4. Nefis savaşında olgunlaşmak, pişmek
5. Hizmet etmek
6. Havf tutmak
7. Ümit
8. Hidayet
9. Cemaat, nasihat, kanaat ve muhabbet sahibi olmaktır
10. Aşk, şevk, sefa ve fakirlik

C. Marifet Kapısı ve On Makamı:

1. Edep
2. Korku
3. Perhizkârlık
4. Sabır ve kanaat
5. Utanmak
6. Cömertlik
7. İlim
8. Miskinlik
9. Marifet
10. Kendini bilmek

D. Hakikat Kapısı ve On Makamı:

1. Toprak olmak (mütevazı olmak)
2. Yetmiş iki millete aynı gözle bakıp hiç kimseyi ayıplamamak
3. Elinden gelen iyiliği hiç kimseden esirgememek
4. Dünyada yaratılmış bütün varlıkların kendisinden emin olması
5. Mülk sahibine yüzünü sürüp, yüz suyunu bulmak
(Yaratılış sebebi olan Muhammed nurunu bulmak)
6. Sohbette hakikat sırlarını söylemek
7. Seyr-u sülûk
8. Sır saklamak
9. Münacat
10. Allah'a (c.c.) vuslat (kavuşma)

(Hacı Bektaş-ı Veli Makâlât, (Haz. Abdurrahman Güzel), s. 173-182.)

4. KUR'AN'DAN MESAJLAR: HUCURÂT SURESİ 10. AYET

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ فَاَصْلِحُوا بَيْنَ اَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٠﴾

Müminler ancak kardeştirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin.

Sure Hakkında

Hucurât suresi Medine Dönemi'nde nazil olmuştur. On sekiz ayettir. Sure adını dördüncü ayette geçen "odalar" anlamındaki "hucurât" kelimesinden almıştır.

Hucurât suresi inananların gerek peygambere karşı gerekse kendi aralarında uymaları gereken görgü ve ahlak kurallarını konu edinmektedir. Bu surede genel olarak; Hz. Peygamber ile konuşma adabı, bizlere ulaşan haberlerin doğruluğunun araştırılması, Müslümanlar arasında çıkabilecek çekişmelerin giderilme yolları, İslam kardeşliği, kötü zandan uzak durmak ve insanların milletler hâlinde yaratıldığı gibi konulardan bahsedilmektedir.

Ayetin Açıklamaları

"Müminler ancak kardeştir" ilkesiyle, müminler için kardeşlik dışında herhangi bir ihtimalin söz konusu olamayacağı belirtilmiştir. "Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin" buyrularak kırgınlık, dargınlık içinde olan kardeşlerin arasını düzeltmemiz emredilmektedir. Ayette bütün bunların sorumluluk ve takva bilinciyle yapılması gerektiği vurgulanmış ancak bu yolla Allah'ın (c.c.) merhametine ulaşabileceği ifade edilmiştir.

YAZALIM

Hz. Peygamber kardeşlikle ilgili bir hadisinde *"Birbirinize haset etmeyin! ... Ey Allah'ın kulları! Kardeş olunuz. Müslüman Müslüman'ın kardeşidir. Ona zulmetmez, onu (düşmanına) teslim etmez, onu küçük görmez. "Takva" işte buradadır."* diyerek üç defa göğsüne işaret etmiş *"Kişiye Müslüman kardeşini küçük görmesi kötülük olarak yeter. Her Müslüman'ın kanı, malı ve ırzı (diğer) bir Müslüman'a haramdır."* buyurmuştur.

(Müslim, Birr, 32.)

Yukarıdaki hadis-i şeriften kardeşlik hukukuna göre yapılması istenilen hususları listeleyerek yazınız.

1. .... **2.** ....

3. .... **4.** ....

Kur'an'ın öngördüğü kardeşliği ortaya koyan ana unsur elbette imandır. İman aralarında kan bağı olmayan bireyleri kardeş yapmaktadır. Bu kardeşliğin en güzel örneklerini sahabenin yaşantısında görüyoruz. Onlar, kardeşlik için gereken her türlü fedakârlığı yapmışlardır. Bu bağ, Hz. Bilal'i kölelikten kurtarıp Hz. Ebubekir'le aynı seviyeye getirerek kardeş yapmıştır. Hz. Peygamber Medine'ye hicret edince, buraya göç eden muhacirlerle Medine sakinleri olan ensarı kardeş yapmıştır. Medine'de de hicretin ilk günlerinde yaptığı kardeşlik (muâhat) uygulaması neticesinde maddi olarak her şeylerini Mekke'de bırakan muhacirlere ensar lokmalarını, evlerini, bahçelerini paylaşmışlardır. Öyle ki Hz. Peygamberin kardeş ilan ettiği kişiler, kardeşini kendi evine götürmüş, onunla evini paylaşmış, hurma bahçesine götürmüş, bahçesini ikiye bölerek kardeşine vermiştir.

Müminler birbirinin derdine ortak olmuş, hayırda yarışmış; selamlaşarak, ziyaretleşerek, hediyeleşerek, birbirini koruyarak kardeşliklerini güçlendirmişlerdir. Aralarındaki üstünlüğün ancak takvayla ve Allah'ın (c.c.) emirlerine uygun yaşamakla mümkün olacağının bilincine varmışlardır. Kan bağının, beşerî tedbir ve usullerin hiçbirinin, dinin getirdiği bu kardeşliği tesis edemeyeceğini idrak etmişlerdir. Bundan dolayı müminler, İslam'ın amelle ilgili şartlarını tam yerine getiremeseler bile, Kur'an'ın ifadesi gereği iman yönünden kardeş olduklarını bilmeli ve kelime-i tevhid davasında birleşmelidirler.[63]

YAZALIM

Haris b. Hişam (r.a.), İbn-i Ebu Rebia (r.a.) ve Ebu Cehil'in oğlu İkrime (r.a.), Yermük Savaşı sonunda yaralanarak ölümün eşiğine gelmişlerdi. Hâris, içmek üzere su istemiş fakat İkrime'nin de su istediğini duyunca kendisine gelen suya dokunmadan ona göndermişti. İkrime de aynı şekilde bu suyu İbn-i Ebu Rebia'ya göndermiş ve bu sahabelerin hepsi bir damla su içemeden şehit olmuşlardır.

(Taberânî, el-Mu'cem, C 3, s. 259.)

1. Yukarıdaki örnek olaya uygun bir başlık yazınız:..

....

2. Kişinin kendisi ihtiyaç sahibi olduğu halde din kardeşini tercih etmesinin sebebi nedir?

....

....

DERS DIŞI ETKİNLİK

Sınıfınızda, kardeşlikle ilgili ayet ve hadislerden oluşan bir sunu hazırlayınız.

63 Hasan Tahsin Feyizli, Feyzü'l-Furkân, s. 536.

ÜNİTEMİZİ DEĞERLENDİRELİM

A. Aşağıdaki açık uçlu soruları cevaplandırınız.

1. Tasavvufi düşüncenin oluşum dönemlerini yazınız.

....

....

2. Tasavvufi düşüncede Züht Dönemi'nin özelliklerinden üç tanesini yazınız.

....

....

3. Tasavvufun önemli konularından edep nedir? Açıklayınız.

....

....

4. Kültürümüzde etkili olan tasavvufi yorumlardan dört tanesini yazınız.

....

....

B. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları cevaplandırınız.

5. Aşağıdakilerden hangisi tasavvufi düşünce için <u>söylenemez</u>?

A) Tasavvuf, kelime ve sistem olarak Hz. Peygamber zamanında mevcut değildi.

B) Tasavvufi düşünce Hz. Peygamberin emriyle oluşturulmuştur.

C) Tasavvufun hedefi nefsin kötü istek ve arzularından arındırılmasıdır.

D) Anadolu'nun İslamlaşmasında tasavvufi düşüncenin büyük etkisi olmuştur.

E) Tasavvufi düşüncede ahlak en önemli konular arasında yer alır.

6. Tasavvufta, hakikate ulaşmak için bir rehberin öncülüğünde ve denetiminde çıkılan manevi ve ruhi yolculuk.

Yukarıda tanımı verilen tasavvufi kavram aşağıdakilerden hangisidir?

A) Mâsîva

B) Zahid

C) Seyr-u sülûk

D) Tezkiye

E) Zikir

C. Aşağıdaki boş yerleri uygun şekilde doldurunuz.

7. Kur'an-ı Kerim'de belirtildiği gibi "Müminler ancak ....tir."

8. Mevleviliğin kurucusu ve Mesnevi adlı eserin sahibi ....dır.

9. Alevilik-Bektaşilikte Hz. Peygamberin Medine'ye hicretinden sonra ensar ve muhaciri kardeş etmesine dayandırılan, dede'nin huzurunda iki ayrı ailenin söz vererek kardeş olmasına .... denir.

10. Türkler arasında İslam'ın yayılmasında önemli rol oynamıştır. Onun yetiştirdiği öğrenciler, Türk illerine dağılarak insanlara İslam'ı anlatmışlardır. Divan-ı Hikmet adlı kitabın sahibi ....dir.

11. Alevilik-Bektaşilikte Allah'a (c.c.) sığınma, ondan af dileme, dua edip ona yakarma amacıyla okunan dualara .... denir.

Ç. Aşağıdaki soruları metne göre cevaplandırınız.

"Hz. Muhammed (s.a.v.) hem Allah'ın (c.c.) Resulü hem de içinde yaşadığı toplumun devlet başkanıydı. O hayattayken İslamiyet hemen hemen bütün Arabistan Yarımadası'nda yayılmıştı. Ancak Hz. Peygamber siyasi ve toplumsal açıdan önemli bir konuma sahip olduğu hâlde son derece sade bir hayat yaşadı. Onun yaşadığı ev, Mescid-i Nebi'nin bitişiğindeki birkaç odadan ibaretti. Kullandığı eşyalar ise ihtiyacı kadardı."

12. Yukarıdaki metne uygun bir başlık yazınız.

....

13. Yukarıdaki metnin ana konusunu yazınız.

....

D. Aşağıda verilenleri uygun şekilde eşleştiriniz.

1 Abdulkadir Geylânî	A Nakşibendilik
2 Mevlana	B Mevlevilik
3 Bahauddin Nakşibend	C Kadirilik
4 Ahmet Yesevi	D Dede
5 Cem törenini yöneten kişi	E Bektaşilik
	F Yesevilik

4. ÜNİTE

HELAL

HARAM

حلال

حرام

GÜNCEL DİNÎ MESELELER

Bu ünitede,

1. **Dinî meselelerin çözümüyle ilgili temel ilke ve yöntemleri öğreneceğiz.**
2. **İslam'ın ekonomik hayatla ilgili ahlaki ölçülerini öğreneceğiz.**
3. **Gıda maddeleri ve bağımlılık konusundaki dinî ve ahlaki ilkeleri öğreneceğiz.**
4. **Dinî ve ahlaki ölçüler çerçevesinde sağlık ve tıpla ilgili (otopsi, ötenazi vb.) meseleleri öğreneceğiz.**
5. **En'âm suresi 151-152. ayetlerinden mesajlar çıkaracağız.**

Ünite Kavramları

- ☑ helal
- ☑ haram
- ☑ icma
- ☑ mekruh
- ☑ mübah

Ünitemize Hazırlanalım

1. Hüküm ve dinî hüküm kavramlarının anlamını araştırınız.
2. Meşru ve gayrimeşru kavramlarının anlamlarını sözlükten bularak defterinize yazınız.
3. Hazır gıdalarda kullanılan katkı maddelerini araştırınız.
4. Genetiği değiştirilmiş besinler (GDO) hakkında neler biliyorsunuz?

1. DİNÎ MESELELERİN ÇÖZÜMÜNDE TEMEL İLKE VE YÖNTEMLER

Günlük yaşamda dinen meşru olduğundan emin olamadığınız durumlarda tavrınızı neye göre belirlersiniz?

İnsan, yeryüzündeki tüm canlılardan farklı olarak yüksek bir idrak kabiliyetine sahip olarak yaratılmıştır. Düşünür, sorgular, araştırır ve üretir. Davranışlarını neticeleriyle birlikte değerlendirip hayatına yön verir. Bu nedenle ilahi hitaba mazhar olmuştur. Din, insanın yaratılıştan sahip olduğu üstün özelliklerini kemale erdiren, onun en şerefli mahluk olmasını sağlayan bilgiler içerir. Bu yönüyle din, insanın tamamlayıcısıdır.

12.1.1. İnsan düşünen, araştıran ve sorgulayan bir varlıktır.

Gelişen ve değişen dünyada, gıda maddelerinden sağlık ve tıp alanına kadar birçok sahada, geçmişte karşılaşılmayan ve bu nedenle hükmüne Kur'an ve sünnette doğrudan rastlanamayan birtakım meseleler ortaya çıkmaktadır. Bu meselelerin çözümlenmesi, Müslümanların dinlerine uygun yaşayabilmeleri için büyük önem taşımaktadır. Dinî meselelerin çözümü yani Müslümanların bireysel ve toplumsal davranışlarının dinle bağlantısı, ictihat yoluyla sağlanmaktadır.

NOT EDELİM

İctihat kelimesi sözlükte herhangi bir işi gerçekleştirme yolunda olanca gücü harcamak anlamına gelmektedir. Terim olarak ise; Kur'an, sünnet ve icma ile hükmü açıkça ortaya konulmamış, dinî bir meselenin hükmüne ulaşmak için müçtehidin elinden gelen çabayı sarf etmesidir. Kur'an ve sünnet gibi delillerden dinî hükümler ortaya koyabilme bilgi ve becerisine sahip kimseye müçtehid denir.

(bk. İbn Manzûr, Lisânu'l-Arab, C 3, s. 133-134.)

Dinî meselelerin çözümü yani Müslümanların bireysel ve toplumsal davranışlarının dinle bağlantısı, ictihat yoluyla sağlanmaktadır. Dinî sorunları çözümleme yöntemi olan ictihat faaliyetlerinde müçtehidlerin (İslam bilginlerinin) haklarında ictihad edilebilecek ve edilemeyecek olan konuları bilmesi gerekmektedir. Zira iman esasları, ahlak ilkeleri, ibadetler gibi zarûrât-ı diniyye adı verilen kesin hükümler ictihada konu olamaz. İctihad daha çok hakkında hüküm bulunmayan konularda yapılır.

Farz, vacib, sünnet, haram, helal, mekruh gibi dinî hükümlerin başlıca kaynakları Kur'an ve sünnettir. İslam alimleri bir meselenin hükmünü öğrenmek için öncelikle Kur'an'a müracaat

etmektedir. Karşılaşılan meselenin hükmü Kur'an'da bulunursa onunla amel edilir. Şayet aranan hüküm Kur'an'da bulunamazsa veya Kur'an'da verilen hüküm yeteri kadar açık değilse sünnete bakılır. Her iki kaynakta da konu ile ilgili hüküm bulunamazsa icmaya başvurulur.

BİLİYOR MUSUNUZ?

Dinî emir ve yasaklara muhatap olan kişinin söz, fiil ve davranışları hüküm bakımından şöyledir:

FARZ: Yapılması kesin olarak gerekli davranışlardır. Yapılması sevaba, özürsüz olarak terki günaha, inkârı ise dinden çıkmaya sebep olur.

VACİP: Yapılması farz seviyesinde olmayan fakat sünnetten daha kuvvetli olan dinî hükümler; farz ile sünnet arasındaki dinî emirlerdir.

SÜNNET: Hz. Peygamber'in sözleri, davranışları ve sahabelerinin yapmış olduğu olumlu davranışları onaylamasıdır.

MÜBAH: Mükellefin yapıp yapmamakta özgür bırakıldığı davranışlardır. Caiz ve helal kavramlarının mübahla yakın anlam ilişkisi vardır.

MEKRUH: Yapılması dinen hoş karşılanmayan fakat kesin ve açık delillerle de yasaklanmayan davranışlardır.

HARAM: Dinen sorumluluk çağına ulaşmış olan herkese, Allah'ın yapılmasını kesin olarak yasakladığı söz ve davranışlardır.

(Zekiyyüddîn Şaban, Usûlü'l Fıkıh, s. 237-254.)

İcma, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) vefatından sonra herhangi bir asırda müctehidlerin bir meselenin dinî hükmü üzerinde ittifak etmeleridir. Müçtehidin ictihad yapabilmesi için Arap dilini, Kur'an'ı ve sünneti iyi bilmesi gerektiği gibi üzerinde icmanın hasıl olduğu konuları da iyi bilmesi gerekir. Çünkü güncel meselelerin çözümü için öne sürülen ilke ve yöntemler zarûrât-ı diniyye adı verilen kesin emir ve yasaklara ayrıca Kur'an'a ve sünnete olduğu gibi İslam âlimlerinin üzerinde icma ettiği esas ve hükümlere de ters düşmemelidir.[1]

İslam alimleri bir mesele hakkında rastgele ve istedikleri gibi hüküm çıkaramazlar. Aksine onların hüküm verirken takip edeceği yollar, faydalanacağı kaideler ve gözetecekleri ölçütler vardır.[2] İşte bu ölçütlerden bir diğeri de dinin gayesini esas almaktır. Âlimlere göre insanın dünyada ve ahirette fayda elde etmesi için koruması gereken beş temel gaye vardır. Bunlar zarûriyyât olarak ifade edilen dinin, hayatın (can), aklın, neslin ve malın korunmasıdır. İslam'ın ortaya koyduğu çözümlerin temel amacı insanların din, hayat, akıl, nesil ve mal emniyetini güvence altına almaktır. Bu kapsamda aklın korunması için alkollü içecekler, canın korunması için adam öldürme; malın korunması için de hırsızlık yasaklanmış ve bu fiilleri işleyenler için birtakım cezalar getirilmiştir.

1 Sabri Erturhan, Fıkıh Usulüne Giriş, s. 152.
2 Abdülkerim Zeydan, Fıkıh Usulü, s. 25.

Bazen daha üstün bir faydanın gerçekleşmesi için diğer faydadan vazgeçilmesi de söz konusudur. Bu bağlamda düşmana teslim olmak bazen faydalı bir çözüm olarak düşünülebilir. Zira bu çözüm, öldürülmeyi ve bazen esir edilmeyi ve malların telef edilmesini önleyen bir yoldur. Fakat Allah Teala bu faydaya rağmen düşmanla savaşılmasını ve ülkenin savunulmasını istemiştir çünkü bu daha üstün bir faydayı sağlamaktadır.[3] Bu nedenle müçtehid, konu ile ilgili ayet ve hadisleri anlamalı, gerekli bilgileri toplamalı ve zarûrât-ı diniyye ile dinî hükümlerin gayesini dikkate almalıdır.

Günümüzde insanların hayatını, sağlığını, beden bütünlüğünü, neslini ve ahlakını riske atan kimi zaman da insanlığa fayda sağlayan ve onların ihtiyaçlarını gideren yeni uygulamalar ve ürünler ortaya çıkmaktadır. Bu konularda fetva verme becerisine sahip olan İslam alimleri fetva vereceği konuyu iyice araştırıp incemeli ve ihtiyaç duyması hâlinde konunun uzmanlarından bilgi almalıdır. Bu gelişmelerin ve uygulamaların dine uygunluğu konusundaki soru ve sorunların çözümünde;

- ☑ Neslin korunması ve Allah'ın (c.c.) koyduğu dengeyi korumak ana gaye olmalıdır.[4]
- ☑ Çözüm önerileri fıtratı (yaratılışta var olan dengeyi) bozmamalı, insan onur ve haysiyetini zedelememelidir.
- ☑ Temel ahlaki değerleri ihlal etmemelidir.
- ☑ Güncel meselelerin dinî hükmünü açıklamak durumunda olan müctehitlerin (İslam bilginlerinin) her hususta yeterli bilgi sahibi olamayacağı göz önünde bulundurulmalıdır.
- ☑ Bireysel fetvalardan ziyade farklı uzmanlık alanlarına sahip âlimlerin kararlarını (şura ictihatı) merkeze almak gerekmektedir.[5]

3 Zekiyyüddin Şa'ban, Usûlü'l Fıkıh, s. 149.
4 bk. Nisâ suresi, 119. ayet.
5 Soner Duman, Günümüz Fıkıh Problemleri, s. 19.

Müslümanlar için İslam, tüm zamanlar ve şartlarda geçerli evrensel bir dindir. Dolayısıyla İslam çağın getirdiği tüm sorunlara cevap verebilecek yapıya sahiptir. Bu konuda bireylere düşen görev öncelikle Kur'an-ı Kerim'i ve Hz. Peygamber'in sünnetini okuyarak anlamaya çalışmaları ve birincil kaynakları esas almalarıdır. Daha sonra şüpheye düştükleri konuyu bir bilene (âlimlere) ve kendi vicdanlarına sormaları en uygun olandır. Hz. Peygamber insanın iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan ayırt edebilme kabiliyetine sahip olduğunu şu sözleriyle ifade etmektedir: *"İyilik, gönlünün huzur bulduğu ve içine sinen şeydir; kötülük ise insanlar ona onay verseler bile gönlünü huzursuz eden ve içinde bir kuşku bırakan şeydir."*[6]

YAZALIM

"Geçim endişesi ile çocuklarınızın canına kıymayın. Biz, onların da sizin de rızkınızı veririz. Onları öldürmek gerçekten büyük bir günahtır. Zinaya yaklaşmayın. Zira o, bir hayâsızlıktır ve çok kötü bir yoldur. Haklı bir sebep olmadıkça Allah'ın muhterem kıldığı cana kıymayın... Yetimin malına, rüşdüne erinceye kadar, ancak en güzel bir niyetle yaklaşın. Verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü verilen söz, sorumluluğu gerektirir. Ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün ve doğru terazi ile tartın. Bu, hem daha iyidir hem de neticesi bakımından daha güzeldir. Hakkında bilgin bulunmayan şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi ondan sorumludur. Yeryüzünde böbürlenerek dolaşma. Çünkü sen (ağırlık ve azametinle) ne yeri yarabilir ne de dağlarla ululuk yarışına girebilirsin. Bütün bu sayılanların kötü olanları, Rabb'inin katında sevimsizdir."

(İsrâ suresi, 31-38. ayetler.)

"Zarar vermek ve zarara zararla karşılık vermek yoktur." (İbn Mâce, Ahkâm, 17.)

Yukarıda verilen ayetleri ve hadisi inceleyerek yasaklanan hususları yazınız.

Zarûriyyâta dair hükümleri belirleyerek yazınız.

6 İbn Hanbel, Müsned, C 4, s. 227.

2. İKTİSADİ HAYATLA İLGİLİ MESELELER

İnsanların tükenmek bilmeyen maddi ihtiyaçları dinî yaşantılarını nasıl etkilemektedir?

12.1.2. el-Melik: Mülkün yegane sahibi.

12.1.3. İslam meşru kazanca önem verir.

Bir kimsenin sahip olduğu ve üzerinde her türlü tasarrufta bulunabildiği şeylere mülk denir. Mülk sahibine ise malik denir. Mülkiyet, malike malın kendisinden yahut kirasından yararlanma, bu malı devrettiği takdirde karşılığını alma yetki ve hakkını verir. Mülkiyet insanın yaratılışına uygun olduğu gibi toplumda adalet ve dengeyi kurabilmek açısından da önemlidir. Bu nedenle İslam dini özel mülkiyeti kabul eder ve bu konuda emeğe öncelikli bir önem verir.

Diğer konularda olduğu gibi mülkiyet konusunda da İslam, helal ve meşru yollardan kazanca büyük önem verir. Temelinde emek olmayan mülkiyeti, hibe, hediye ve miras gibi durumlar dışında meşru saymaz. Dolayısıyla İslam'da hırsızlık, gasp, yağma, faiz, kumar, karaborsacılık gibi yollarla mülk edinmek yasaklanmıştır. Ayrıca başkasının mülküne zarar vermek de suç olarak görülmüştür. Bu suçlulara yönelik cezai tedbirler öngörülmüştür. İslam'da malın korunması temel esas olduğu gibi kişinin malını korumak uğruna mücadele etmesi de onurlu bir davranıştır.[7]

Diğer yandan kişinin sahip olduğu mal varlığı ile başkalarına zarar verecek girişimlerde bulunması da yasaklanmıştır. Bir kimsenin mülkiyet hakkının sınırı diğer insanların ve kamunun haklarının başladığı yerde sona erer. Bu gibi durumlarda devletin özel mülkiyete müdahale etme ve sınırlama getirme hakkı vardır.

İslam'a göre insanlar mal ve çocuklarla uğraşırken kulluk görevlerini terk etmemelidirler. Bu konuda Yüce Allah, **"Doğrusu mallarınız ve çocuklarınız sizin için bir imtihandır. Büyük mükâfat ise Allah'ın yanındadır."**[8] buyurarak, insanlar için en hayırlı olanın mal edinme hırsına kapılmamak ve kulluk görevlerini ihmal etmemek olduğunu vurgulamıştır. Dolayısıyla İslam dini her şeyin madde ile ölçüldüğü, her şeyin sadece parayla satın alınabildiği, ibadetlerin ihmal edildiği bir hayatı insana yaraşır görmez. Müslüman için mülk edinmenin bir amaç

7 bk. Buhârî, Mezâlim, 33.
8 Teğabun suresi, 15. ayet.

değil; paylaşma, yardımlaşma, birlik, beraberlik ve Allah'ın (c.c.) rızasına ulaşmak için sadece bir araç olması gerektiğini vurgular. Bu konu Kur'an-ı Kerim'de şöyle açıklanmaktadır: **"Mallarını gece gündüz, gizli ve açık Allah yolunda harcayanlar var ya, onların Rableri katında mükâfatları vardır. Onlara korku yoktur. Onlar mahzun da olmayacaklardır."**[9]

12.1.4. En hayırlı kazanç kişinin el emeğidir.

Allah Teâlâ, **"İnsan için ancak çalıştığı vardır."**[10] buyurarak fakirliğin bir istismar aracı olarak kullanılmasını yasaklamıştır. Hz. Peygamber de,*"Sizden birinizin sırtında odun küfesi taşıması dilenmesinden hayırlıdır."*[11] sözleriyle insanları alın teri dökerek rızkını temin etmeye yönlendirmiştir. Alın teri, kazancı bereketli kılar. Bunun yanında Allah Teâlâ, bazen varlığı ve yokluğu kulları için imtihan vesilesi kıldığını ve bu nedenle bazı kullarına dünya nimetlerini bol, bazılarına da az verdiğini bildirmektedir.[12] Fakat dünyada bolluk içinde yaşamak, mal ve servet sahibi olmak; Allah (c.c.) katında üstün tutulmanın bir göstergesi değildir. Bu konuda üstünlük erdemli davranışlar sergileyenlere aittir.

TARTIŞALIM

"İşte sizler, Allah yolunda harcamaya çağrılıyorsunuz. Ama içinizden cimrilik yapanlar var. Kim cimrilik yaparsa ancak kendi zararına cimrilik yapmış olur. Allah, her bakımdan sınırsız zengindir, siz ise fakirsiniz. Eğer O'ndan yüz çevirecek olursanız, yerinize başka bir toplum getirir de onlar sizin gibi olmazlar."

(Muhammed suresi, 38. ayet.)

"Fakirlik şahsın muhtaç olduğu şeyin yokluğundan ibarettir. İhtiyaç olmayan şeyin yokluğuna ise fakirlik denilmez. Eğer ihtiyaç olan şey var ve gücü yettiği şekilde ise kişi fakir sayılmaz. Bu hakikati anladığın zaman, Allah'tan başka her varlığın fakir olduğuna şüphen kalmaz. Varlık âleminde bir zenginden başkası yoktur. O'ndan başka herkes O'na muhtaçtır."

(Gazzâlî, İhyâ-u Ulûm'id-Dîn, C 4, s. 403.)

Yukarıdaki ayet ve sözde verilen ahlaki ilkeleri bularak arkadaşlarınızla tartışınız.

9 Bakara suresi, 274. ayet.
10 Necm suresi, 39. ayet.
11 Buhârî, Büyû, 15.
12 bk. Zümer suresi, 52. ayet.

İslam dini, zengini daha zengin, fakiri daha da fakir yapan ve doyumsuzca mal elde etme hırsıyla güçlünün zayıfı ezmesine neden olan bir sisteme karşılık sosyal adaleti esas alır. Zenginlere paylaşmayı, yoksulu görüp gözetmeyi, helal kazanç elde etmeyi ve kazancı helal yolda harcamayı tavsiye edip; fakirlere çalışmayı, rızkı temin etmek için çaba sarf etmeyi tavsiye etmiştir. Kişilerin sahip oldukları malları cimrilik ederek sırf kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmaları ve yığmaları ağır ifadelerle eleştirilirken saçıp savurmalar da kınanmıştır. Cimrilikle ilgili Kur'an-ı Kerim'de **"Allah'ın kendilerine lütfundan verdiği nimetlerde cimrilik edenler, bunun, kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Hayır! O kendileri için bir şerdir…"**[13] buyrulurken malı biriktirip yığanlar hakkında da şöyle buyrulur: **"… Altın ve gümüşü biriktirip de onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele."**[14]

İslam'ın Müslümanlardan istediği, **"Eli sıkı olma; büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır, (kaybettiklerinin) hasretini çeker durursun."**[15] ayetinde de belirtildiği gibi israfla cimrilik arasında dengeli bir yol tutmaları, her şeye sahip olma hırsına kapılarak insanlık ve kulluk görevlerini unutmamalarıdır. Cömertlikte israf derecesine varıp kendilerini ve ailelerini mağdur etmemeleridir.

TARTIŞALIM

"Allah'ın kendilerine lütfundan verdiği nimetlerde cimrilik edenler, bunun, kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Hayır! O kendileri için bir şerdir…"

(bk. Âl-i İmrân suresi, 180. ayet.)

"Andolsun ki sizi biraz korku ve açlık; mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz azaltma (fakirlik) ile deneriz. (Ey Peygamber!) Sabredenleri müjdele!."

(Bakara suresi, 155. ayet.)

Medine'ye hicretten sonra Hz. Peygamber muhacirler ile ensarı kardeş ilan etmişti. Kardeş ilan edilenler arasında Abdurrahman b. Avf (r.a.) ve Sa'd b. Rebi' (r.a.) vardı. Sa'd b. Rebi' (r.a.) ensarın en zenginlerinden biriydi. Hz. Peygamber onları kardeş ilan ettiğini açıklayınca Sa'd (r.a.), Abdurrahman b. Avf'ı (r.a.) evine götürdü, tüm servetini ortaya koydu ve "Bunların yarısı senin, yarısı benim; istediğin gibi harcayabilirsin." dedi. Sa'd'ın (r.a.) bu fedakârca ve cömertçe davranışına karşılık Abdurrahman b. Avf (r.a.) bu teklifi kabul etmedi, "Hayır kardeşim! Allah malında mülkünde, çoluk ve çocuğunda sana hayır ve bereket versin! Sen bana ticaret yapılan çarşınızın yerini göster, yeter!" dedi. İlk başta küçük şeyler alıp satan Abdurrahman b. Avf (r.a.) kısa sürede Medine'nin sayılı zenginlerinden biri oldu.

(bk. Buhârî, Büyû, 98.)

Yukarıda verilen ayetler ve örnek olay çerçevesinde İslam'ın fakirliğe bakış açısını tartışınız.

13 bk. Âl-i İmrân suresi, 180. ayet.
14 bk. Tevbe suresi, 34. ayet.
15 İsra suresi, 29. ayet.

İslam, mülkiyet konusunda dengeyi gözetir. Bu nedenle fakirliği önleyecek çözüm yollarını üretmiş; faiz, rüşvet, karaborsa, emek sömürüsü ve israfı yasaklamıştır. İnfak ve cömertlik övülmüş; zekât, sadaka, infak, komşu hakkı gibi yollar sunulmuştur. Ayrıca, Hz. Peygamber'in *"Kim insanların mallarını geri ödeme niyetiyle alırsa Allah onun ödemesini kolaylaştırır. Kim de bir malı tüketip (geri ödememek) niyetiyle alırsa Allah da onun malını telef eder."*[16] hadisinde açıklandığı gibi borcunu ödemeyi geciktirmek de İslam'a göre malın korunması ilkesine aykırıdır. Dolayısıyla başkasının mal varlığına zarar vermek zulüm, israf, kul hakkı ve fakirlik sebebidir.

İslam'da İşçi ve İşveren Hakları

Başkasına ait bir işi veya hizmeti bir bedel karşılığında yapmayı üstlenen kimseye işçi denir. İşçi, emeğini kiraya verendir. Buna göre zanaatkâr, sanayici, usta, kalfa gibi serbest meslek sahipleri bu vasıflarıyla işçidirler; işlerini yaparken başkalarının emeğinden de istifade ediyor, yani işçi kullanıyorsa, bu vasıflarıyla da işverendirler.[17] İşçi ve işverenin birbirlerine karşı birtakım hakları, görev ve sorumlulukları vardır.

12.1.5. İşçi, sağlığını ve güvenliğini riske atmamalıdır.

İşveren işçinin dinine, rengine, ırkına, içerisinde bulunduğu sosyal gruba değil kabiliyet ve liyakatine önem vermelidir. Ayrıca çalışmaya başlamadan önce işveren işçiyi nasıl bir işte çalıştıracağını, işin süresini, vereceği ücreti de bildirerek karşılıklı mutabakata varmalıdır.[18]

İşçiye, iş sözleşmesi sırasında kararlaştırılan ücret, geciktirilmeden verilmelidir. Bu konuda Hz. Muhammed (s.a.v.) *"İşçiye ücretini alın teri kurumadan ödeyiniz."*[19] buyurmuştur. Bir başka hadisinde *"Üç kişi vardır ki, kıyamet günü beni karşılarında bulacaklardır... (Bunlardan biri de) işçinin ücretini vermeyendir."*[20] buyurması bu konunun önemini ortaya koymaktadır.

İşçinin işveren üzerinde maddi hakları yanında birtakım manevi hakları da vardır. Hiçbir iş, işçinin hayatından ve sağlığından önemli olamaz. Bu bakımdan çalışma şartları insanın şeref ve haysiyetine uygun bir biçimde düzenlenmelidir. Günümüzde insanların yaralandığı ve öldüğü birçok iş kazası meydana gelmektedir. Bu iş kazalarının pek çoğuna iş güvenliği kurallarının ihlali ve tedbirsizlik neden olmaktadır. Bu tür durumlara düşmemek ve güvenli yaşamı temin etmek için işçi, iş sağlığı ve güvenliği konusunda verilen eğitimi almalı; hayatını riske atacak iş ve iş ortamlarından uzak durmalı; sağlık kontrollerini ihmal etmemelidir. İşveren de işçinin sosyal güvenliğini sağlamalı, işçinin emniyeti için gereken tedbirleri almalıdır.

16 Buhârî, İstikrâz, 2.
17 bk. http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0301.htm 18.02.2018
18 Hamdi Döndüren, Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali, 455-457.
19 İbn Mâce, Rühûn, 4.
20 Buhârî, İcâre, 10.

Kişilerin sağlığı açısından güvenli iş ve ortamlarda çalışması dinin ve insan haklarının bir gereğidir. Ayrıca bu husus ailelerin ve toplumun huzuru için çok önemlidir. Çünkü iş kazaları ve meslek hastalıkları başta işçiler ve yakınları olmak üzere tüm toplumu olumsuz etkileyen sorunlardan biridir.

İşçinin de işverene karşı yerine getirmesi gereken bazı sorumlulukları vardır. İşçi gücü oranında elindeki işi en iyi şekilde yapmaya gayret etmeli ve dürüst davranmalıdır. Hz. Muhammed (s.a.v.) *"Müminler işlerini en güzel şekilde yaparlar."*[21] buyurarak, işlerini güzel, düzgün ve özenle yapmanın Müslümanların bir özelliği olduğuna işaret etmiştir.

İşçi, kendisine teslim edilen her türlü eşya ve malzemeyi emanet bilmeli ve onlara zarar vermemelidir. Ayrıca o, müminlerin en önemli özelliklerinin emanete riayet etmek ve verilen sözleri yerine getirmek[22] olduğunu unutmamalıdır.

12.1.6. İşçi, kendisine verilen görevi emanet bilmeli ve ona sahip çıkmalıdır.

Toplumların ekonomik olarak kalkınması ve güçlenmesi noktasında iş ahlakı, dürüst çalışmak ve düzgün iş yapmak çok önemlidir. Tüm bunların yanında işçi sağlığı ve güvenliği de dikkat edilmesi gereken konular arasındadır. Bunlar gözetildiğinde toplum refaha kavuşur, bireyler huzurlu ve mutlu olur.

21 Müslim, Sayd, 57.
22 bk. Mü'minûn, 8. ayet.

İŞVERENLER

- ✔ İşçisinin beden ve ruh sağlığını önemsemeli,
- ✔ Güvenli bir iş ortamı hazırlamalı,
- ✔ İşçinin hakkını geciktirmeden vermelidir.

İŞÇİLER

- ✔ İşini ciddiyetle ve özenle yerine getirmeli,
- ✔ Sorumlu olduğu iş alanını kendine emanet olarak görmeli ve korumalı,
- ✔ Kendine verilen sorumlulukları yerine getirmelidir.

DEĞERLENDİRELİM

İslam'a göre kişi;

1. Maddi ihtiyaçlarını sağlayacak ve ailesini geçindirecek bir iş sahibi olmalıdır.

2. İmkanı varsa hayır faaliyetlerine katılmak için kazancından pay ayırmalıdır.

3. İşini dürüstçe ve en güzel şekilde yapmalı, hem kazancıyla hem de ürettiği mal ve hizmetle toplum refahına katkıda bulunmalıdır.

4. Mesleki bilgi ve ehliyete sahip olmalıdır.

5. Haramdan korunmak ve helal kazanç sağlamak için gerekli dinî ve ahlaki bilgileri öğrenmelidir."

(Mustafa Çağrıcı, "İş Ahlakı", İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, C 2, s. 473-474.)

Yukarıda verilen bilgileri analiz ederek iş ve kazanma faaliyetlerinde iyi niyetin ve iş ahlakının bireye ve topluma kazandıracaklarını değerlendiriniz.

Gıda Maddeleri ve Bağımlılıkla İlgili Meseleler

"Mü'min bal arısı gibidir. Temiz olanı yer, temiz olanı (balı) üretir, bir çiçeğe konduğunda onu kırıp bozmaz."

(Ahmed b. Hanbel, Müsned, C 2, s. 199.)

HELAL

HARAM

حلال

حرام

Müslümanların sağlıklı ve ahlaklı bir nesil yetiştirmeleri ve ibadetlerinden lezzet almaları için helal gıda ile beslenme konusuna titizlik göstermeleri gerekmektedir. Çünkü vücut aldığı gıdalarla geliştiği gibi kişinin ruhî-vicdanî dünyası da bu gıdaların etkisiyle şekillenmektedir.[23] Bu nedenle **helal** ve **haram** gıdaların neler olduğu ayrıca beslenmede dikkat edilmesi gereken temel ölçütlerin bilinmesi tercihlerimize yön vermek açısından önemlidir.

Dinin meşru kıldığı, serbest bıraktığı şeylere helal; yaklaşılmamasını ve terk edilmesini istediği şeylere ise haram denir. İslam dinine göre, bir şeye "haram" demek "helal" demekten daha zordur: "Eşyada aslolan helal ve serbest oluştur."[24] Dolayısıyla aksi yönde dinî bir hüküm bulunmadıkça her şey helal kabul edilir.

12.1.7. Helal gıda insan neslini korur.

Kur'an-ı Kerimde yeryüzünde ne varsa hepsinin insanın yararına yaratıldığı ve emrine verildiği belirtilmiştir.[25] Dolayısıyla yiyecekler ve içecekler konusunda asıl olan helalliktir. Yiyecekler konusundaki yasaklar en başta insanın beden ve ruh sağlığının (hayatın ve aklın) korunmasını amaçlamaktadır. Beden ve ruh sağlığına zararlı olduğu sabit olan maddelerin yenilip içilmesi dinen yasaklanmıştır.[26] Zehirli ve uyuşturucu maddeler, sarhoşluk veren katı, sıvı ve uçucu maddeler insan sağlığı açısından tehlike arz etmesi nedeniyle dinen haram kabul edilmiştir. Genel ölçüt olarak da temiz ve faydalı olanların yenebileceği, zararlı ve pis olanların yasaklandığı vurgulanmıştır.[27] Kur'an'da denizden elde edilen yiyecekler ve deniz avının helal olduğu bildirilmiştir.[28]

23 Sabri Erturhan, "Fıkhî Açıdan At Eti", CÜİFD, C 11/2, s. 143.
24 Ömer Nasuhi Bilmen, Istılahatı Fıkhiyye Kamusu, C 1, s. 298.
25 Bakara suresi, 29. ayet.
26 TDV, İslam ve Toplum İlmihal, C 2 s. 33.
27 bk. Mâide suresi, 4-5. ayetler; A'râf suresi, 157. ayet; Nisâ suresi, 2. ayet; Mâide suresi, 10. ayet.
28 Mâide suresi, 96. ayet; Fâtır suresi, 12. ayet.

Haram Kılınan Hayvanlar ve Hayvansal Gıdalar

- Domuz eti.
- Her ne sebeple olursa olsun kesilmeksizin ölen hayvanlar.

(Mâide suresi, 3. ayet.)

- Akıtılmış kan.
- Allah'tan (c.c.) başkası adına kesilen hayvanlar.

(Bakara suresi, 173. ayet.)

- *Dişleriyle avlanıp kendisini bu yolla savunan yırtıcı hayvanlar.*
- *Avını pençesiyle parçalayan yırtıcı kuşlar.*

(Müslim, Sayd, 16.)

- Tabiatı itibariyle iğrenç sayılan hayvanlar. (Fare, yılan, akrep vb.)

Haram Kılınan Bitkisel Gıdalar

- Alkollü içkiler,
- Uyuşturucular,
- Zehirli maddeler,
- Uyuşturucularla temas etmiş keyif verici maddeler yasaklanmıştır.

"Sarhoşluk veren bütün içkiler haramdır."

(Buhârî, Vudû, 71; Edeb, 80; Müslim, Eşribe, 7.)

"Çoğu sarhoşluk veren şeyin azı da haramdır."

(Ebû Dâvud, Eşribe, 5; Tirmizî, Eşribe, 3.)

Helal ve Haramlarda Temel Ölçütler

- Helal ve haramlar konusundaki fetvalar Kur'an, sünnet ve icmaya aykırı olamaz.
- İyi niyet, haramı helal yapmaz.
- Haramı helalleştirmek için hile yapmak haramdır.
- Şüpheli şeylerden sakınmak gerekir.
- Miktarın azlığı ve çokluğu haram hükmünü değiştirmez.
- Temiz, akıl ve beden sağlığına faydalı gıdalar yenilebilir.
- Pis olan ve akıl ve beden sağlığına zararlı gıdalar yenilemez.
- İsraftan sakınmak gereklidir.
- Eti yenilen hayvanların beslenme ve kesim usullerine dikkat edilmelidir.
- Harama yaklaştıran şeylerin de haram olduğu unutulmamalıdır.

Gıda üretimi konusunda teknolojinin geliştiği günümüzde ortaya çıkan meseleler, gıdaların dinî hükümlerinin tam olarak bilinememesiyle ilgili değildir.Daha çok gıda maddelerinin günümüzde İslami kurallara göre elde edilip edilmediği, katkı maddeleri kullanılıp kullanılmadığı, genetiği ve öz niteliği değiştirilmiş yiyecek ve içecek olup olmadığıyla ilgilidir. Hayvansal gıdaların İslami kurallara uygunluğu konusundaki hükümler kısaca şöyledir:

1. Eti yenen hayvanların beslenme şekli önemlidir. Dinen temiz ve helal olmayan şey hayvanlara yem olarak verilemez. Hayvanların kesim işleminin kolaylığı açısından uygulanan elektroşok ve benzeri sersemletme yöntemleri, hayvanın boğazlanmadan önce ölmesine sebep olmamalıdır.

2. Seri kesim için düğmeye basan kişinin Müslüman veya ehli kitaptan olması, Allah'tan (c.c.) başkası adına kesmeye niyetlenmemesi, kesim için düğmeye basarken Allah'ın (c.c.) adını anmayı kasten terk etmemiş olması gerekmektedir. Ehli kitabın kestikleri İslami kurallara uygun olursa yenilebilir.

3. Kümes hayvanlarının tüylerinin yolumunda iki şekilde uygulama vardır. Birincisi kuru yolumdur ki bu uygulamada hayvanların ıslatılmadan tüylerinin yolunması söz konusudur. İkincisi sulu yolum, kesilen kümes hayvanlarının iç organları ve pislikleri çıkarılmadan belirli bir sıcaklıktaki suyun içinde birkaç dakika bekletilmeleri biçiminde uygulanmaktadır. Günümüz İslam bilginlerinden bir kısmı bu yöntemi necis (kirli, pis) suyun ete geçmesi ihtimali olduğu için caiz görmemişlerdir. Bu görüşün aksini savunan âlimler de bulunmaktadır. İslami kurallar bakımından sulu yolumu sakıncalı görmeyenler, dış kısmı pislenen etin pişmeden önce yıkanarak temizlenmesi düşüncesini savunmaktadırlar.[29]

YAZALIM

Bir gün Abdullah b. Mes'ud'a pek çok hususta görüşü sorulduğunda o şöyle demiştir: "Bir zamanlar biz hiç hüküm veremezdik, daha sonraları Allah takdir buyurdu da bu gördüğünüz seviyeye ulaştık. Bundan sonra sizden biriniz, hüküm verilmesi gereken bir sorunla karşılaşırsa, Allah'ın Kitabı'ndaki hükümlere göre karar versin. Allah'ın Kitabı'nda bulunmayan bir işle karşılaşırsa, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hükümleriyle meseleyi çözmeye çalışsın. Allah'ın Kitabı'nda ve Resulullah'ın (s.a.v.) hükümlerinde söz konusu edilmeyen bir mesele ile karşılaşırsa, salih insanların verdiği hükümlere göre cevap versin. Allah'ın Kitabı'nda, Hz. Peygamberin (s.a.v.) hükümlerinde ve salih insanların fetvalarında bulunmayan bir durumda ise, kendi görüşüne göre ictihat etsin. 'İctihat etmekten korkuyorum. Ben korkuyorum.' demesin. Çünkü helal bellidir. Haram da bellidir, bu ikisinin arasında ise (helal mi haram mı olduğu belli olmayan) şüpheli meseleler vardır. Seni şüpheye düşüren şeyleri bırak, şüphe duymadığın şeylere bak." (Nesâî, Âdâb-ı Kudât, 11.)

Yukarıdaki örnek olaydan hareketle dinî hüküm verilirken Abdullah b. Mes'ud'un (r.a.) tavsiye ettiği sıra nasıl olmalıdır? Yazınız.

1).. **2)**..

3).. **4)**..

29 TDV, İslam ve Toplum İlmihal, C 2, s. 45-50.

12.1.8. Helal ve sağlıklı beslenmeliyiz.

Hazır gıdalarda kullanılan jelatin gibi katkı maddeleri zihinleri meşgul eden sorular arasında yer almaktadır. Söz konusu maddeler bitkisel ve hayvansal ürünlerden elde edilmektedir. Bu konuda kullanılan katkı maddesinin helal mi yoksa haram mı olduğu belirleyicidir. Buna göre dinen pis kabul edilen maddelerin katkı maddesi olarak kullanımı haram, dinen temiz kabul edilenlerin kullanımı ise helaldir.

Günümüz İslam âlimlerinden bir kısmı, katkı maddelerinde bazen kimyasal bir değişimin meydana geldiğini (istihale), bu tür bir değişim olduğu tespit edildiğinde gıda maddesinin tüketiminin helal olacağı görüşündedir. Bu konuda domuzdan elde edilen katkı maddeleri istisnadır. Çünkü domuz ayet ve hadislerle açıkça haram kılınmıştır. Haram hükmünün değişmesinde istihalenin bir rolü yoktur.[30] Bu katkı maddelerini meşru saymak, onları elde etmek için domuz üretimi ve ticaretini de dolaylı olarak meşru hâle getirmiş olacaktır. Bu nedenle tüketimi zorunlu olmayan, içeriği tartışma konusu olan gıdaları yememeye özen göstermek, şüpheli şeylerden sakınmak ve hazır gıdaların üretiminde dinî kurallara uygunluğunun sağlanması gerekmektedir.[31] Tüketicinin talep ve tercihlerinin üretime yön verdiği de unutulmamalıdır.

Gıda maddeleriyle ilgili güncel meselelerden biri de bitki ve hayvanların genetiğinde veya özniteliğinde değişiklik yapılması ve bunların gıda maddesi olarak tüketimiyle ilgilidir. Kur'an ve sünnet genetik değişikliğini yaratılışa bir müdahale olarak değerlendirmekte ve bu tür müdahaleleri yasaklamaktadır.[32]

YORUMLAYALIM

"Temiz şeylerden yiyiniz ve iyi ameller işleyiniz."

(Mü'minun suresi 51. ayet.)

"Eğer yasaklandığınız büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi şerefli bir yere sokarız."

(Nisâ suresi, 31. ayet.)

Yukarıdaki ayetleri arkadaşlarınızla yorumlayınız.

30 bk. Buhârî,, "Büyû", 102, 112; Ebu Dâvud, "Büyû", 64; Orhan Çeker, Güncel Meseleler İstişare Toplantısı IV, s. 132.
31 Muhlis Akar, Güncel Meseleler İstişare Toplantısı IV, s. 458.
32 bk. Nisâ suresi, 119. ayet; Buhârî, Libâs, 85,87; Müslim, Libâs, 33.

DERS DIŞI ETKİNLİK

Helal gıda sertifikası hakkında bir araştırma yaparak sunu hazırlayınız.

Helal olmayan usullerle elde edilen gıdaların tüketilmesi Müslümanların ibadetini, duasını, sağlığını, ahlakını, bireysel ve toplumsal hayatını ve ahiret hayatını olumsuz yönde etkiler. İslam dini, bir yiyeceğin dinen helal sayılabilmesi için onun meşru yollarla elde edilmesini şart koştuğu gibi, özü ve doğal yapısı itibariyle de helal, temiz, faydalı ve zararsız olmasını şart koşar.[33]

İslam dinine göre ayet ve hadislerde yasaklanmayan, temiz olan ve sağlığa zararlı olmayan her canlı yenebilir.[34] Yiyecek ve içecek tercihlerinde haramı gözetmek ve harama yaklaştıran şeylerden de uzak durmak gerekir. Dinen içki içmek haramdır. Ayrıca içki içilen ortamlarda bulunmak uygun görülmemiştir. Unutulmamalıdır ki İslam dininde yasaklar sınırlı iken helallerin kapsamı oldukça geniştir. Haram ve gayrimeşru olarak belirlenen şeyler kişiyi mahrumiyet içerisinde bırakacak bir niteliğe sahip değildir. Aksine her yasağın meşru zeminde bir alternatifi, daha iyisi ve daha temizi gösterilmiştir. Çirkin ve kötü yasaklanmış, iyi ve temiz olan helal kılınmıştır. Öte yandan zaruretler, beklenmedik şartlar, zorlamalar ve hayati tehlikeler karşısında bazı yasakların geçici olarak ve ihtiyaç miktarınca kullanılmasına izin verilmiştir.[35]

Bağımlılıklar

PAYLAŞALIM

"Bağımlı olma özgür ol. Bağımlılık tutsaklıktır."

Yukarıdaki sözden anladıklarınızı arkadaşlarınızla paylaşınız.

İnsana verilen üstün özelliklerin en önemlisi akıldır. İnsan akıl sahibi olduğu için dinin buyruklarına muhatap olmuştur. Dinin gayesi ise insanların faydasını gözetmek ve onlardan zararı savmaktır. Bu gayenin gerçekleşmesi de ancak dinî hükümlerin anlaşılması, hayata geçirilmesi ve aklın korunmasıyla mümkündür. Bu nedenle İslam dini aklın korunmasını ve kullanılmasını emretmiş, aklın kullanılamaz hâle gelmesine neden olan bağımlılıkları yasaklamıştır.[36]

Bağımlılık yapan maddeler insanın akıl melekesi, zihnî ölçüleri, karakter ve davranışlarının bozulmasına sebep olur. Bu durum kişinin sadece kendisine değil nesline de zarar verir. Ayrıca bağımlılıklar iş verimliliğinin düşmesi yönüyle ülke ekonomisini, bağımlı olunan madde alımı ve bağımlılıkların yol açtığı hastalıkların tedavi masrafları nedeniyle aile ekonomisini zarara uğratır.[37]

33 Muhlis Akar, Güncel Meseleler İstişare Toplantısı IV, s. 458.
34 bk. Müslim, Sayd, 15; Ebu Davud, Et'ime, 32.
35 TDV, İman ve İbadetler İlmihali, C 1, 177.
36 bk. Rad suresi, 4,19. ayetler.
37 Alparslan Özyazıcı, Alkollü İçkiler Sigara Ve Madde Bağımlılığı s. 97, 159.

Trafik kazalarının en önde gelen sebeplerinden biri alkollü araç kullanmaktır. Bu kazalarda yaralanma ve ölümlere sebep olan kişiler ömür boyu vicdan azabı çekerler. Ayrıca alkol ve uyuşturucu bağımlılığı aile ilişkilerini de olumsuz etkiler. Ailenin bir üyesinin alkol ve uyuşturucu madde kullanması, aile içinde ciddi sorunlara ve çatışmalara neden olur. Bağımlılık hâline dönüşen bu alışkanlıklar çeşitli nedenlerle ailede yalanı, baskıyı, saldırganlığı ve şiddeti doğurur. Bu durum bir yandan aile içinde derin yaralar açarken diğer taraftan bireyin toplumla ilişkilerinin bozulmasına sebebiyet verir.[38]

İslam'da akıl, can, nesil, mal ve din korunması gereken temel değerlerdir. Bu değerleri ortadan kaldıracak veya onlara zarar verecek tüm fiiller İslam dinince haram kılınmıştır. Şansa bağlı, emeğe dayanmayan veya bir başkasının malını haksız bir şekilde elde etmeyi içeren oyun ve eğlence anlayışları, kumar oynama, şans oyunları ve canlılara zarar veren tehlikeli eğlence faaliyetleri haramdır. Bu konu Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde ifade edilir: **"Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan, içki ve kumar yoluyla ancak aranıza düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçtiniz değil mi?"**[39]

Sigara içmek; içene, onunla aynı ortamı paylaşanlara ve çevreye zarar vermesi, ayrıca israfa yol açması ve hak ihlâllerine neden olması nedeniyle dinen "harama yakın mekruh" (tahrimen mekruh) sayılmıştır.[40] Alkollü içki, uyuşturucu ve kumar ise her yönden bireye ve topluma büyük zararlar verir. İslam'da yasak olan şeyleri yapmak günah olduğu gibi, böyle şeylerin yapılmasına rıza göstermek ve yardımcı olmak da günahtır. Hz. Peygamber, haram bir maddeyi kullanan ile onu imal eden, taşıyan, aracılığını ve sunumunu yapan kişilerin de aynı günaha girdiğini bildirmiştir.[41]

OKUMA PARÇASI

Sevgili gençler! Vatanımızı batırmak için bekleyenlerin oyunlarına gelmeyelim. Hepsi de zehir olan bu maddelerden uzak duralım. Manevi sıkıntı ve problemlerimizi inançla, ibadetteki huzurla telafi edelim. Hem kendi sıhhatimizi, hem ahiretimizi hem de ülkemizin geleceğini muhafazaya çalışalım.

Şüphesiz hiç kimse sigara tiryakisi olacağım diye sigaraya başlamamıştır. Kimse de alkolik olacağım diye içkiye başlamamıştır. Bu gibi zararlı maddelere hep küçük heveslerle başlanmış; bir, üç, beş, yedi derken, şahıs günün birinde sigara, alkol ya da uyuşturucu bağımlısı olmuştur. Alışmış, müptela olmuş insanların bu maddeleri bırakması zordur. En tesirli çare ise bu maddelere hiç başlamamak, hiç heves etmemek, baştan uzak durmaktır. Herhangi bir maddenin şayet yüzlerce zararı var, hiçbir faydası yoksa ve alışan insan da bu maddelerden çok zor vazgeçiyorsa, herhâlde akıllı olmanın gereği bu maddelere hiç başlamamak, bunlara hiç yanaşmamaktır.

(Alparslan Özyazıcı, Alkollü İçkiler Sigara Ve Madde Bağımlılığı, s. 185.)

38 TDV, İman ve İbadetler İlmihal, C 1, s. 178.
39 Mâide suresi, 90. ayet.
40 bk. TDV, İslam ve Toplum İlmihal, C 2, s. 68.
41 bk. Ebû Dâvûd, Eşribe 2; İbn Mâce, Eşribe 6; https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/1022/alkol-ve-diger-haram-urunlerin-satildigi-bir-is-yerinde-calismak-caiz-midir- (26.02.2018)

3. SAĞLIK VE TIPLA İLGİLİ MESELELER

Hastalık insanın beden ve ruh hâlini olumsuz etkileyen bir durumdur. Tedavi ise bu durumun giderilmesidir. İslam dini hastalıklara yakalanmamak için her türlü tedbiri almayı, hasta olunduğunda iyileşmek için çare aramayı tavsiye eder.

12.1.9. İslam'da sağlık emanettir.

Tüm çabalara rağmen iyileştirilemeyen hastalıkları metanetle karşılamak, ardında büyük mükafatların gizli olduğu bir kapıyı açmaktır. Bu konu hakkında Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: *"...Sevabın çokluğu, belanın büyüklüğüyle beraberdir..."*[42]

Günümüzde tıp teknolojisi ve sağlık alanında büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu durum olumlu gelişmelerin yanında dinî, hukuki ve ahlaki yönlerden de birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Sağlık gibi hastalığın da bir imtihan olduğu bilinciyle Müslümanlar sağlıklarına Allah'ın (c.c.) razı olduğu yollardan kavuşmayı arzulamaktadır. Bu bağlamda otopsi, ötenazi, organ nakli, kan bağışı, haram maddelerle tedavi ve intihar konuları son zamanlarda yoğun olarak tartışılmaktadır.

Otopsi

Otopsi, ceset üzerinde yapılan tıbbi bir incelemedir. Ölüm ve hastalık sebebinin tespiti için bazen cesedin iç organlarının açılması ve hatta incelenmek üzere vücudundan parça alınması yoluyla gerçekleştirilmektedir.

İslam'a göre insanların gerek hayatta ve gerekse vefatlarından sonra dokunulmazlıkları vardır. Ancak bu dokunulmazlığın sınırları vardır. Tıpkı ameliyat olmak gibi gerekli durumlarda bu dokunulmazlık kalkabilir. Otopsi sayesinde ölüm sebebi anlaşılmakta, bulaşıcı hastalıklarla mücadele edilebilmektedir. Gereklilik hâlinde ve zaruret ölçüsünde otopsi yapmanın caiz olduğu hükmünü açıklamıştır.[43]

Ötenazi

Ötenazi sözlükte kolay ölüm, hızlı ölüm gibi anlamlara gelir. Terim olarak ise, tıbben tedavisi olmayan ve sürekli acı veren bir hastalığa yakalanmış kimsenin hayatına kendisinin ya da hukuki temsilcisinin izni ile son verilmesidir. Ötenazi, hastanın yaşamına kasıtlı olarak son vermektir. Bugün ülkemizde yasak olan bu uygulamanın dinen haram ve hatta cinayet olduğu konusunda İslam âlimleri hemfikirdir. Çünkü İslam dininde "ölüm hakkı" değil "yaşama hakkı" vardır. Ötenazi, kişinin hakkı olmayan bir şeyi talep etmesidir.

Hastanın aldığı tıbbi desteğin sona erdirilmesi konusu, beyin ölümü gerçekleşmiş kişiyle bitkisel hayattaki kişilerin tedavisinin durdurulması şeklinde iki kısımda değerlendirilir. İslam âlimlerinin çoğuna göre, hastanın veya kanuni temsilcisinin izni ile bitkisel hayattaki kimse tıbben ölü sayılamayacağı için bu kimsenin aldığı tedaviyi durdurmak ötenazi kapsamında

42 İbn Mâce, Fiten, 23.
43 Ahmet Ekşi, İslam Tıp Hukuku, s. 83-85.

değerlendirilmektedir. Beyin ölümü gerçekleşmiş kimse ise artık ölüdür ve kendisinden yaşam destek ünitesinin çekilmesi ötenazi olarak değerlendirilmez.[44]

Organ Nakli

Günümüzde organ nakli, bazı hastalıkların tedavisinde tek çaredir. Organı veren ve alan iki tarafın da insan olması ve insan organı üzerinde tasarruf yapılmasını gerektirmesi sebebiyle konu tıbbın dışında din, hukuk ve ahlak alanlarını da ilgilendirmektedir.

Kur'an ve sünnet, gerekli gördüğü bazı konularda ayrıntılı hükümler koymakla birlikte, her olay hakkında ayrıntıya inmeyip bütün dönemlerde ortaya çıkabilecek problemler için genel ilke ve kurallar bildirmekle yetinmiştir. Güncel bir mesele olması nedeniyle organ nakli hakkında klasik fıkıh kaynaklarında açık ifadelere rastlanmamaktadır. Günümüzde organ naklinin İslam prensipleri ve amaçlarıyla ilişkisini kurarken farklı açılardan incelenip araştırılması gerekmektedir. Ayrıca İslam, ölüye önem vermekle birlikte hayata ve insana daha çok önem vermiş, hayatı korumayı beş temel esastan biri saymıştır. Bu nedenle günümüz İslam bilginleri ve fetva kuruluşları, tedavi maksatlı organ naklinin bazı şartlarla caiz olduğunu açıklamışlardır.

12.1.10. İslam âlimlerine göre belirli şartlarla organ nakli caizdir.

Ülkemizin dinî görüş açıklama yetkisini taşıyan en üst kurumu olan Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu, Suudi Arabistan'da bulunan Büyük Âlimler Kurulu, İslam Konferansı Örgütüne bağlı İslam Fıkıh Akademisinin kararı ve 1990 yılındaki altıncı dönem toplantılarına göre organ nakli konusunda ulaşılan bazı sonuçlar şöyledir:[45]

44 Ahmet Ekşi, İslam Tıp Hukuku, s. 117-124.
45 Ali Bardakoğlu, "Organ Nakli", İslamda İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, C 3, s. 512.

1. Organ naklinin zaruret olması ve naklin olumlu sonuç vereceği konusunda güçlü kanaatin bulunması durumunda organ nakli caizdir.

2. Dinen aranan şartların gerçekleşmiş ve organı alınacak kimsenin kendisinin veya kanuni temsilcisinin izninin olması hâlinde organ nakli caizdir.

3. Kalp gibi hayatın kendisine bağlı bulunduğu tek organların canlı bir insandan bir başkasına nakli haramdır.

4. Canlı bir insandan, temel bir hayati fonksiyonunu devre dışı bırakan organ nakli haramdır.

5. Açıklanan durumlarda organ naklinin ittifakla caiz görülmesi, organın satım konusu yapılmaması şartına bağlıdır.

Kan Bağışı

Tıbbi bir zaruret olan kan nakli dinen sakıncalı olmayan bir uygulamadır. Kişi başkası için kan bağışında bulunabileceği gibi kendi tedavisi için de kan aldırabilir.[46] Konunun istismara ve mağduriyetlere sebebiyet vermemesi açısından kan bağışında bulunan kişinin insani ve ahlaki bir görev olarak bağışta bulunması ve ücret talep etmemesi en doğru olandır.

Haram Maddelerle Tedavi

Hastalıklara çare aramak hem fıtri hem dinî bir gerekliliktir. Günümüzde sorulan sorulardan biri de yenilmesi içilmesi haram olan maddelerin tedavi amaçlı kullanımıdır. İslam bilginleri, uzman ve dinine bağlı bir doktorun hayati tehlike arz eden bir hastalığın şifasının ancak bu maddeler olduğunu ve başka seçeneğin olmadığını bildirmesi hâlinde kullanımını caiz görmüşlerdir.[47]

İntihar

İnsan dünyaya yaradanını tanıma ve O'nun gösterdiği çizgide hayatını sürdürme gayesiyle gönderilmiştir. Hayatta kalma insan için en güçlü güdüdür. İnsanın tüm eylemleri bu gayeye dönüktür. İntihar ise şiddet içeren kasıtlı bir fiille veya tedaviyi, yeme içmeyi kesmek gibi dolaylı eylemlerle kişinin hayatına son vermesidir. Fıtratta olan yaşama güdüsünün ve Allah'ın (c.c.) belirlediği yolda yürüme gayesinin ortadan kalkmasıdır.

Hayat, Allah'ın (c.c.) kullarına bahşettiği, korunmasını emrettiği bir emanettir. Ayet ve hadislerde canı korumak büyük bir değer olarak vurgulanmıştır. İnsana bahşedilen her nimet gibi en önemli emanet olan canın, Allah'ın takdiri dışında insanın kendi müdahalesi ile sonlandırılması yasaklanmıştır.

46 Ali Bardakoğlu, "Kan", İslamda İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, C 2, s. 529.
47 Menderes Gürkan, "Tedavi", İslamda İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, C 4, s. 313.

Kur'an-ı Kerimde Allah Teâlâ, **"...kendinizi öldürmeyiniz!..."**[48], **"...kendinizi tehlikeye atmayınız..."**[49] buyurarak, kullarına canları üzerinde tasarruf hakkı vermediğini bildirmiş ve intiharı yasaklamıştır. **"...Kim, bir insanı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse, o sanki bütün insanları öldürmüştür. Her kim de birini (hayatını kurtararak) yaşatırsa, sanki bütün insanları yaşatmıştır. Andolsun ki, onlara peygamberlerimiz, apaçık deliller (mucize ve âyetler) getirdiler. Ama onlardan birçoğu bundan sonra da (hâlâ) yeryüzünde aşırı gitmektedir."**[50] buyurarak da hayatı sonlandırmaya yönelik girişimler yasaklanmıştır.

12.1.11. (İnnallahe maa's-sabirin) "Allah sabredenlerle beraberdir." (Bakara suresi, 153. ayet.)

Yaşamak insanın en büyük hakkıdır ve dinen koruma altına alınmıştır. Cana yönelik her türlü saldırı dinen büyük bir günahtır. İntihar, bir 'hak' değil 'haksızlıktır' ve aşırı gitmektir. Aynı zamanda sosyal bir suç olarak kabul edilir. Zira insan sadece kendisi için değil toplum için de yaşar; topluma faydalı olmak onun bir görevidir. Bu anlamda intihar görevden kaçmaktır. Dinen haramdır ve büyük günahlar arasındadır.[51]

BİLİYOR MUSUNUZ?

Kişinin hayatını sürdürecek ölçüde yeme ve içmesi farz olup, bundan kaçınarak "ölüm orucu" tutması intihar hükmünde görülmüştür. Çünkü ölüme yol açabilecek bir açlık tehlikesinde İslâm, haram gıdaların bile yenilip içilmesine müsaade ederek insan hayatını korumayı ve kurtarmayı esas almıştır.

(TDV, İslam ve Toplum, C 2, s. 182-183.)

DERS DIŞI ETKİNLİK

Zorluklara karşı sabırlı olmakla ilgili ayet ve hadisler bularak sunu hazırlayınız

48 bk. Nisâ suresi, 29. ayet.
49 bk. Bakara suresi, 195. ayet.
50 Mâide suresi, 32. ayet.
51 Hayati Hökelekli, "İntihar", TDV İslam Ansiklopedisi, C 22, s. 351.

4. KUR’AN’DAN MESAJLAR: EN’ÂM SURESİ 151 VE 152. AYETLER

قُلْ تَعَالَوْا اَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ اَلَّا تُشْرِكُوا بِه۪ شَيْـًٔا وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًاۚ وَلَا
تَقْتُلُٓوا اَوْلَادَكُمْ مِنْ اِمْلَاقٍۜ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَاِيَّاهُمْۚ وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ
مِنْهَا وَمَا بَطَنَۚ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّت۪ي حَرَّمَ اللّٰهُ اِلَّا بِالْحَقِّۜ ذٰلِكُمْ وَصّٰيكُمْ بِه۪
لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١٥١﴾ وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَت۪يمِ اِلَّا بِالَّت۪ي هِيَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهُۚ وَاَوْفُوا
الْكَيْلَ وَالْم۪يزَانَ بِالْقِسْطِۚ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَاۚ وَاِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا
قُرْبٰىۚ وَبِعَهْدِ اللّٰهِ اَوْفُواۜ ذٰلِكُمْ وَصّٰيكُمْ بِه۪ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَۙ ﴿١٥٢﴾

"De ki: Gelin, Rabb'inizin size haram kıldığı şeyleri okuyayım: O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anaya babaya iyi davranın. Fakirlik endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin. Sizi de onları da biz rızıklandırırız. (Zina ve benzeri) çirkinliklere, bunların açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Meşru bir hak karşılığı olmadıkça, Allah’ın haram (dokunulmaz) kıldığı canı öldürmeyin. İşte size Allah bunu emretti ki aklınızı kullanasınız.”

“Yetim malına, erginlik çağına erişene kadar en iyi şeklin dışında yaklaşmayın; ölçüyü ve tartıyı doğru yapın. Biz kişiye ancak gücünün yeteceği kadar yükleriz. Konuştuğunuzda, akraba bile olsa sözünüzde adil olun. Allah’a olan sözünüzü yerine getirin. Allah size bunları öğüt almanız için buyurmaktadır.”

BULALIM

En’âm suresi 151 ve 152. ayetlerde Allah Teâlâ’nın insanlardan yapmaları ve uzak durmalarını istediği şeyleri bularak uygun yerlere yazalım.

Yapılması İstenenler	Uzak Durulması İstenenler
1) Anne ve babaya iyi davranın.	1) Allah’a hiçbir şeyi ortak koşmayın.
2) Ölçüyü ve tartıyı doğru yapın.	2)............................
3)............................	3)............................
4)............................	4)............................
5)............................	5)............................
6)............................	6)............................

Sure Hakkında

Tamamına yakınının Mekke'de toptan indiği ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) *"Bu sure, ufku kaplayacak kadar çok melek tarafından yeryüzüne uğurlandı... Allah Teâlâ bununla bana ve size büyük bir ikramda bulundu..."*[52] sözleriyle insanlara tanıttığı En'âm suresi 165 ayettir. Sure ismini 136, 138, 139. ayetlerde geçen ve "deve, sığır, koyun ve keçi" anlamına gelen en'âm (tekili ne'am) kelimesinden alır. Allah'ın birliği ve Hz. Muhammed'in hak peygamber olduğuna dair kesin belgeler, puta tapıcılığı reddeden delil ve hüccetler ihtiva etmesinden dolayı (ayet 83,149) Hüccet suresi adıyla da anılır.[53] 151 ve 152. ayetler hakkında İbn Mes'ud (r.a.) "Kim Resulullah'ın mühürlü vasiyetini görmek isterse bu ayetleri okusun." demiştir.[54] Söz konusu ayetler toplum düzeninin sağlanmasına yönelik hükümler içerir. Bu bağlamda zarûrât-ı diniyye'den olan canın, malın, neslin ve dinin dokunulmazlığı ve aklı kullanmanın önemi açıkça vurgulanır.

YAZALIM

En'âm suresi 151 ve 152. ayetleri doğrultusunda aşağıdaki boşlukları doldurunuz.

Dinin korunmasını bildiren ifadeler:

....

Canın korunmasını bildiren ifadeler:

....

Malın korunmasını bildiren ifadeler:

....

Neslin korunmasını bildiren ifadeler:

....

Aklın korunmasını bildiren ifadeler:

....

Ayetin Açıklamaları

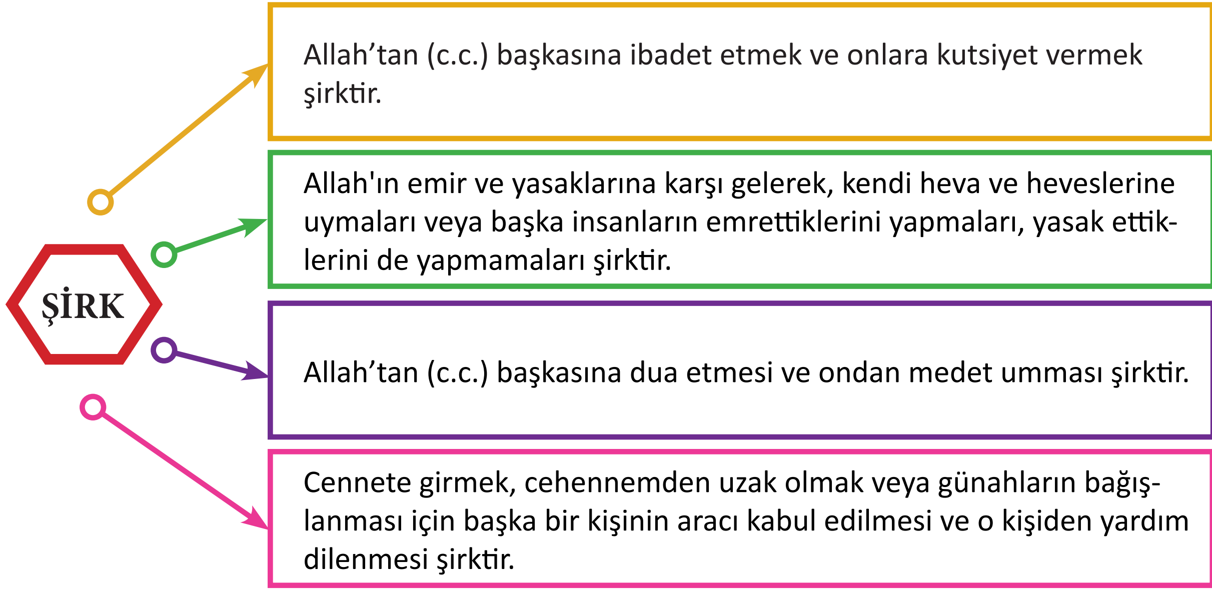
En'âm suresi 151. ayet, **"Gelin, Rabb'inizin size haram kıldığı şeyleri okuyayım..."** ifadesi ile başlamakta ve içeriğinde yasaklarla birlikte birtakım emirlerin de bulunduğu görülmektedir. Bu durum, emirler ile yasakların arasındaki bağı ortaya koymaktadır. Haramlar yalnız yasaklarla değil emirlerle de anlaşılır. **"...Anaya babaya iyi davranın..."** emri **"anne ve babanızı incitmeyiniz."** yasağını da içine alır. İslam dininde Allah'a (c.c.) ve O'nun Peygamberine (s.a.v.) saygı ve itaatten sonra anne-babaya saygı ve itaat üçüncü sırada gelmektedir.

Allah Teâlâ **"...O'na (Allah'a) hiçbir şeyi ortak koşmayın..."** buyurarak zarûrât-ı diniyye'de yer alan, dinin korunması ilkesinin ihlalini, haram kılınanların en başında zikretmektedir. Aynı ilke önemine binaen 152. ayette farklı yönüyle tekrar ifade edilmektedir: **"...Allah'a olan sözünüzü yerine getirin..."**

52 M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, C 3, s. 374-375.
53 Emin Işık, "En'âm Suresi", TDV İslam Ansiklopedisi, C 11, s. 169.
54 İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ Hâfız ed-Dimeşkî, Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azim, C 4, s. 50.

Dinin korunması öncelikle Allah'a (c.c.) teslim olmak ve yalnızca O'na kulluk edip yalnızca O'ndan yardım dilemekle başlar. Kişi Müslüman olmakla Allah'a (c.c.) bu yönde bir söz vermiş olur. 152. ayette de belirtildiği gibi Allah Teâlâ kullarından bu sözlerini yerine getirmelerini yani dinin hükümlerini hayata geçirmelerini emretmektedir. Bunun için, aklı kullanmanın önemi büyüktür. Zira; şirkten uzak durmak, ölçü ve tartıda adaleti gözetmek, kimsenin yaşama hakkına müdahale etmemek, haksızlık yaparak başkalarının malını yememek, çirkin işlerden uzak durmak gibi işlerin faydası akılla kavranabilecek düzeydedir. Bu hakikat **"...İşte size Allah bunu emretti ki aklınızı kullanasınız."** şeklinde ifade edilerek insanları düşünmeye teşvik etmiştir.

En'âm suresi 151. ayette geçen "şirk" kavramının doğru anlaşılması çok önemlidir. Çünkü İslam dini tevhid inancı üzerine bina edilmiştir ve şirk, Allah'ın (c.c.) asla affetmeyeceği en büyük günahtır. Açık örneği İslamiyet'ten önceki Arap toplumunda puta tapıcılık olarak görülen şirkin birçok çeşidi vardır.

"...Fakirlik endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin..." emri, günümüzde de dikkat edilmesi gereken bir husustur. Zira günümüzde aileleler çocuklarına kaliteli ve lüks bir yaşam sunamama endişesiyle gebelikleri sonlandırmakta ve olabildiğince az sayıda çocuk sahibi olmaya çalışmaktadırlar. Bu durum İslam'ın canın ve neslin korunması ilkesi ile çelişmektedir. Allah Resulü (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: **"Nikâh benim sünnetimdir. Kim benim sünnetime uygun davranmazsa benden değildir. Evlenin. Çünkü ben (kıyamet günü diğer) ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla iftihar edeceğim..."**[55]

İslam dini harama yaklaştıran işleri de haram saymıştır. Allah Teâlâ, **"...(Zina ve benzeri) çirkinliklere, bunların açığına da gizlisine de yaklaşmayın..."** buyurarak, harama giden tüm yolların terk edilmesini emretmiştir. Bu bağlamda zina haram olduğu gibi bu fiile insanları yaklaştıracak ölçüsüz, çirkin davranışlar da haramdır. Haramlar konusunda iyi niyetli amaçlardan da sakınmak gerekir. Kumar haram ise kumarla kazanılan parayı hayır kuruluşuna vermeyi amaçlamak dinen kumarı meşru kılmaz. İslam dini, sınırlı sayıda koyduğu yasaklarla insanların mutluluğunu hedeflemektedir. En'âm suresi 152. ayete Allah Teâlâ bu gerçeği insanlara bildirerek son veriyor: **"...Allah size bunları öğüt almanız için buyurmaktadır."**

55 İbn Mâce, Nikâh, 1.

ÜNİTEMİZİ DEĞERLENDİRELİM

A. Aşağıda verilen açık uçlu soruları cevaplayınız.

1. İcma, mübah ve mekruh kavramlarını açıklayınız.

....

....

....

2. İslam'ın helal ve haramı belirlemedeki ölçütlerini yazınız.

....

....

....

3. İslam'ın fakirliği önlemeye yönelik aldığı tedbirleri yazınız.

....

....

4. İşçinin haklarını ve görevlerini yazınız.

....

....

B. Aşağıda verilen çoktan seçmeli soruları uygun şekilde cevaplayınız.

5. İslam dini ortaya koyduğu ilkelerle yeryüzünde güven ve huzur ortamı oluşturmayı amaçlamıştır. Bu amacı gerçekleştirmek için canın korunmasının üzerinde ısrarla durur.

Yukarıdaki paragrafı en güzel şekilde destekleyen ayet aşağıdakilerden hangisidir?

A) "Ey iman edenler! Şarap, kumar, putlar, fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir..."
(Mâide suresi, 90. ayet.)

B) "...Kim bir kimseyi... öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur..."
(Mâide suresi, 32. ayet.)

C) "İnsanlardan öyleleri vardır ki: "Biz Allah'a ve ahiret gününe iman ettik." derler; oysa inanmış değillerdir." (Bakara suresi, 8. ayet.)

D) "Rabb'in O'ndan başkasına kulluk etmemenizi, anneye babaya iyilikle muamele etmenizi emretti..." (İsra suresi, 23. ayet.)

E) "Onlar, 'Ey Rabb'imiz! Eşlerimizi ve çocuklarımızı bize göz aydınlığı kıl ve bizi Allah'a karşı gelmekten sakınanlara önder eyle' diyenlerdir." (Furkân suresi, 74. ayet.)

6. “Allah size ancak ölüyü (leşi), kanı, domuz etini ve Allah’tan başkası adına kesileni haram kıldı. Her kim bunlardan yemeye mecbur kalırsa, başkasının hakkına saldırmadan ve haddi aşmadan bir miktar yemesinde günah yoktur.” (Nahl suresi, 115. ayet.)

Yukarıdaki ayete göre aşağıda verilenlerden hangisi yanlıştır?

A) Yenilmesi haram kılınanlar dört tanedir.

B) Haddi aşmadan her şey yenebilir.

C) Zaruretler haramları mübah kılar.

D) Kendiliğinden ölmüş hayvanlar yenilemez.

E) Allah'tan başkası adına kesilen hayvanlar haram kılınmıştır.

7. Yenilmesi aslen helal olan gıdaların elde ediliş yöntemi de önemlidir. Buna göre aşağıdaki bilgilerden hangisi yanlıştır?

A) Yenilmesi helal olan hayvanlar helal yiyeceklerle beslenmelidir.

B) Hayvan kesiminde Allah'ın (c.c.) adının anılması gerekmektedir.

C) Yenilmesi helal olan gıdalara katılan maddeler de helal olmalıdır.

D) İstihale yöntemi tüm gıdaları helal hâle çevirmektedir.

E) Genetik değişiklikle gıdalar sağlığa zararlı hâle gelirse yenilmesi caiz olmaz.

8. Aşağıda verilen ayet ve hadislerden hangisi ekonomik hayatla ilgili değildir?

A) *"Kişi kendi emeğiyle kazandığından daha hayırlı bir yiyecek yememiştir..."* (Buhârî, Buyû, 15.)

B) “…Ana babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşa, yolcuya, elinizin altındakilere iyilik edin…” (Nisâ suresi 36. ayet.)

C) “…Fakirlik endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin…” (En'âm suresi 151. ayet.)

D) *"Bakmakla yükümlü olduğu kimseleri ihmal etmesi, kişiye günah olarak yeter."* (Ebû Dâvûd, Zekat, 45.)

E) "...ölçüyü ve tartıyı doğru yapın..." (En'âm suresi 152. ayet.)

“ Haram, Allah’ın kitabında haram kıldıklarıdır. Helal, Allah’ın kitabında helal kıldıklarıdır. Hakkında açıklama bulunmayanlar ise sizleri serbest bıraktıklarıdır.” (Tirmizi, Libâs, 6.)

9. Yukarıdaki hadis-i şerifte “serbest bırakılanlar” olarak tanımlanan kavram aşağıdaki seçeneklerin hangisinde doğru olarak verilmiştir.

A) Haram **B)** Müfsit **C)** Farz

D) Mendup **E)** Mübah

C. Aşağıdaki soruları ayetlere göre cevaplayınız.

"Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de mürekkep olsa, arkasından yedi deniz daha ona katılsa, Allah'ın sözleri (yazmakla) yine de tükenmez. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir." (Lokmân suresi 27. ayet.)

"İnsanların bizzat kendi işledikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu..." (Rûm suresi, 41. ayet.)

10. Rum suresi 41. ayeti genetiği değiştirilmiş ürünler ve insan sağlığı üzerindeki etkileri bağlamında değerlendiriniz.

....

....

....

11. Birey ve toplum olarak yeryüzünde Allah'ın (c.c.) var ettiği dengeyi korumak için neler yapılabilir? Yazınız.

....

....

....

12. Dinin, canın, aklın, neslin ve malın korunmamasını yeryüzünde düzenin bozulması açısından değerlendirerek yazınız.

....

....

....

Ç. Aşağıda verilenleri uygun şekilde eşleştiriniz.

1 Tedavi maksatlı tıbbi bir işlemdir. Günümüz İslam âlimleri onun bazı şartlarla caiz olduğunu açıklamışlardır.

2 Ötenazinin dinen hükmüdür.

3 Dinin içtihada konu olmayan kesin emir ve yasaklarıdır.

4 Ceset üzerinde yapılan tıbbi inceleme.

5 Allah'a inanmakla birlikte başka varlıkları da tanrı kabul etme.

A Otopsi

B Organ nakli

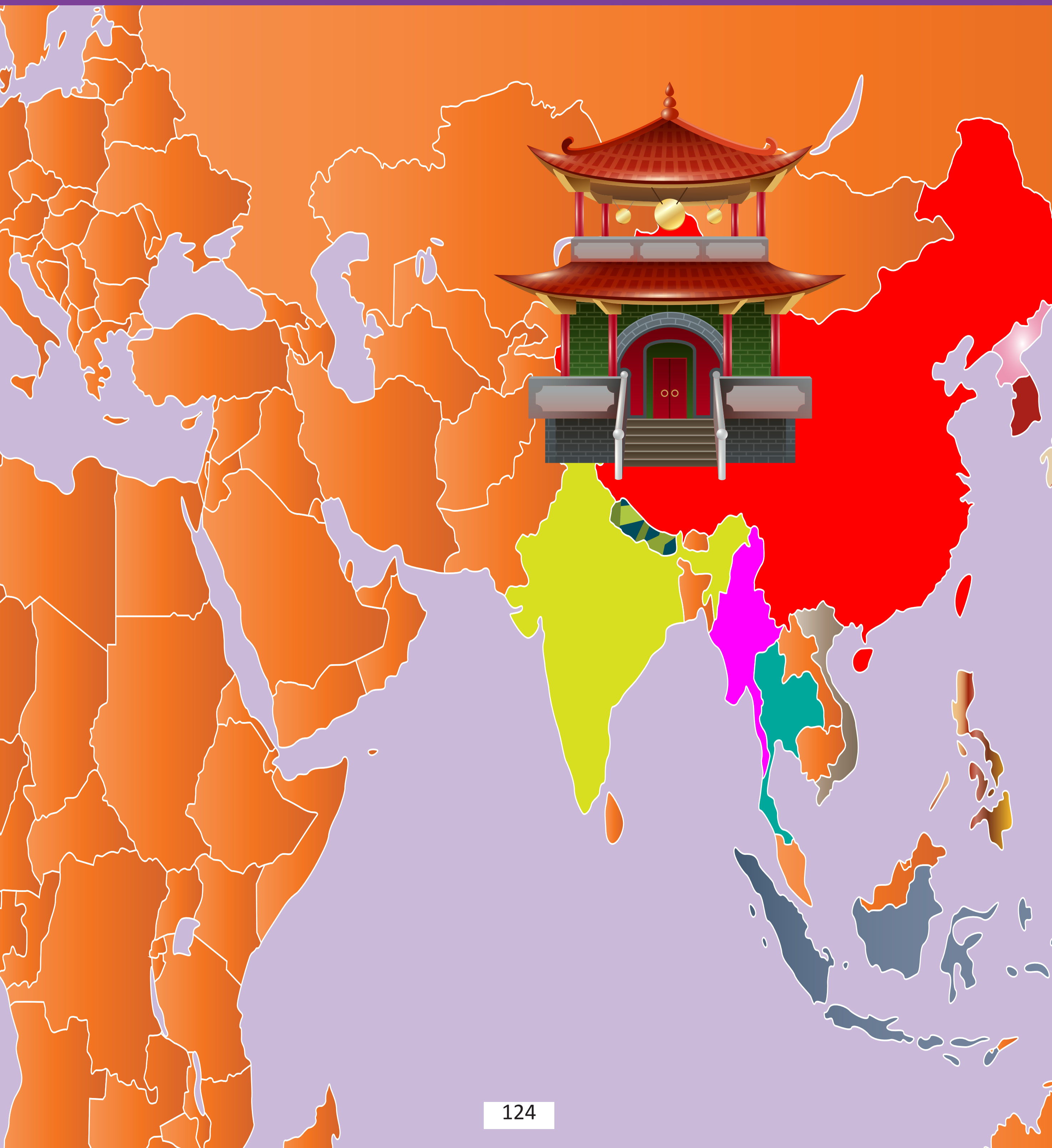
C Zarûrât-ı dîniyye

D Haram

E Şirk

F Farz

5. ÜNİTE

HİNT VE ÇİN DİNLERİ

Bu ünitede,

1. **Karma, tenasüh ve reenkarnasyon kavramlarını tanımlayacağız.**
2. **Hint ve Çin dinlerinin tarihçesini, doğduğu ve yayıldığı ülkeleri açıklayacağız.**
3. **Hint ve Çin dinlerinin inanç esaslarını, dinî ritüellerini, sembollerini ve kutsal mekânlarını öğreneceğiz.**

Anahtar Kavramlar

- ☑ karma
- ☑ tenasüh
- ☑ reenkarnasyon

Ünitemize Hazırlanalım

1- Hint ve Çin dinleri denilince aklınıza neler geliyor? Arkadaşlarınıza paylaşınız.

2- Reenkarnasyon ve nirvana kavramları hakkında bilgi edininiz.

3- Yoga ve meditasyon terimlerini araştırınız.

4- Hinduizm ve Budizm dinlerinin kutsal sembolleri nelerdir. Araştırınız.

1. HİNDUİZM

Hinduizm'in inançları ve ritüelleri hakkında neler biliyorsunuz?

Hinduizm, Hint Yarımadası'nda yaşayan halkın çoğunluğunun dinî inançlarını ve geleneklerini ifade etmek üzere kullanılan bir kavramdır. Hint alt kıtasında ortaya çıkan inanç sistemleri arasında tarihî bakımdan en eski gelenek Hinduizm'dir.[1] "Hindu" ve "Indıa" terimleri ırmak anlamına gelen Sanskritçe "Sindhu" sözcüğünden türetilmiş Farsça bir kelimedir. Hinduizm'e göre dharma, daha dünyanın yaratılışı esnasında bu bölgede yaşayan insanların huzurlu bir yaşam sürebilmesi için tanrı Brahma tarafından önerilen bir kurtuluş yoludur.[2]

Hindistan, yaklaşık 1 milyar 340 milyon nüfusuyla Çin'den sonra, dünyanın en kalabalık ikinci ülkesidir. Ülke nüfusunun yaklaşık %80'i Hindu, %14'ü ise Müslümanlardan oluşmaktadır. Nüfusun geri kalanını sırasıyla Hıristiyanlar, Sihler, Budistler, Caynistler ve diğer dinî gruplar oluşturur. Hindistan birbirinden farklı dinlerin bir arada yaşadığı ve çok tanrılı inanışların en yaygın olduğu coğrafyadır.

Günümüzde Hindistan'ın dışında, Sri Lanka, Pakistan, Endonezya ve Bangladeş gibi bazı ülkelerde de Hinduizm'in mensupları bulunmaktadır. Ayrıca Hinduizm'i resmi din kabul eden tek ülke ise Nepal'dir.

12.5.1. Hinduizm'in bulunduğu bölgeleri gösteren harita.

BİLİYOR MUSUNUZ?

Hindistan'da Hinduizm'den sonra en yaygın din İslamiyet'tir. Dünya genelinde ise en fazla Müslümanın yaşadığı üçüncü ülke Hindistan'dır. Hindistan'da var olan birçok dinî, mimari ve kültürel eser Müslüman Türk devletleri döneminde yapılmıştır. Ülkenin en önemli eserlerinden ve dünyanın yedi harikasından biri olan Tac Mahal Müslüman bir imparator olan Şah Cihan tarafından, vefat eden eşi Mümtaz Mahal adına XVII. yüzyılda inşa edilmiştir. Tac Mahal İslam türbe mimarisinin en başta gelen eseridir.

(A. Engin Beksaç , "Tac Mahal", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 39, s. 337.)

1 Ali İhsan Yitik, "Hinduizm", Yaşayan Dünya Dinleri, s. 277.
2 Mahmut Aydın, Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi, s. 93.

Hinduizm’in Tarihçesi

Hinduizm, yaşayan en eski dinlerden biridir ve herhangi bir kurucuya dayandırılmamıştır.

MÖ 2000'li yılların ortalarında Doğu Avrupa steplerinden gelen, göçebe ve savaşçı bir toplum olan Ariler Hindistan'ı istila etmişlerdir. Onların Hint Yarımadası'nı yavaş yavaş istila ettikleri bu dönem, aynı zamanda farklı kültürlerin birbiriyle karşılaştığı ve kaynaştığı bir devredir. Aslında Hinduizm, Ari dinî inanç ve gelenekleriyle yerli halkın dünya görüşlerinin bu dönemdeki karışımı sonucu ortaya çıkan yeni bir dinî sistemin adıdır.[3] Hinduizm, Hint Yarımadası'nda yaşayan Hindu ırkıyla sınırlı bir din olması itibarıyla etnik (millî) bir dindir. Bu bölgede yaşayan insanların bütün inançlarını ifade eder.[4]

12.5.2. Hinduizm'in Sembolü

Hinduizm’in tarihsel süreci; Klasik Dönem, Orta Çağ Dönemi ve Modern Dönem olmak üzere üç ana bölümde incelenmektedir. Klasik Dönem Hinduizm, başlangıcından itibaren MS 9. yüzyıla kadar kendi içerisindeki değişimleri içeren özellikleri taşımaktadır. Orta Çağ Dönemi Hinduizm’i, İslam dini ile tanışıldığı ve ondan etkilenildiği dönemdir. Modern Dönem Hinduizm 19. yüzyıldan sonra Hıristiyanlığın etkisinin görüldüğü 1830 yılından günümüze kadar olan dönemi ifade etmektedir.[5]

Hinduizm’de İnanç Sistemi

Hinduizm’de çok çeşitli tanrılar topluluğu vardır. Sadece belli bir tanrıya tapılmaz. Neredeyse her gücün ilahlaştırıldığı ve kutsal sayıldığı görülmektedir. Tanrıların sayısını hesaplamak imkânsızdır. Çok tanrılı bir yapısı olmasına rağmen zamanla bazı tanrılar ön plana çıkmış ve önem kazanmıştır.[6]

Hindu inanç sisteminde öne çıkan tanrısal varlıklar; Brahma, Vişnu ve Şiva’dır. Brahma’ya, yaratıcı tanrı olarak saygı gösterilir. Brahma, Hindu inancının en eski tanrılarından biri olmasına rağmen günümüzde en az saygı gösterilen tanrısal varlıktır. Vişnu (koruyucu), dünya düzeninde ortaya çıkan bozulmaları gidermek için çeşitli şekillerde bedenleşerek yeryüzüne gelir. Tanrı Vişnu’nun bir bedende veya doğrudan yeryüzüne gelmesine “avatar” adı verilmektedir. Şiva (yok edici), tanrıdır. Ölümün, hastalığın tanrısı olarak bilinir.

12.5.3. Brahma — Vişnu — Şiva — Devi

3 Ali İhsan Yitik, "Hinduizm", Yaşayan Dünya Dinleri, s. 278.
4 Mahmut Aydın, Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi, s. 63.
5 Abdurrahman Küçük; Günay Tümer; M. Alpaslan Küçük, Dinler Tarihi, s. 173.
6 Günay Tümer, “Brahmanizm”, TDV İslam Ansiklopedisi, C 6, s. 329.

Hindu inanç sisteminde eril olarak betimlenen bu tanrısal varlıklarla birlikte, bir de dişi tanrısal varlık olan "Devi" bulunmaktadır. Bu tanrıça yaratılmışlara hayat veren güç olarak kabul edildiğinden ona "Anne" diye de hitap edilmektedir. Devi, erkek tanrısal varlıkların silahlarını elinde tutan sayısız kollara sahip, güzel bir kadın olarak betimlenmektedir.[7]

Hindular her ne kadar pratikte farklı isimlerdeki tanrılara ibadet eder görünseler de çoğu zaman aynı tanrıya ibadet ettiklerini düşünürler. Zira mutlak hakikat çoğu zaman güneş, ay, rüzgar, yağmur ve fırtına gibi doğa olaylarıyla özdeşleştirilir ve özellikle tanrı güneş formunda iken, sabahleyin Brahma, öğleyin Vişnu, akşamleyin de Şiva şeklinde tezahür ettiği fikri hindular arasında çok yaygındır.[8]

Hinduizm'in en belirgin özelliklerinden biri kast sistemidir. Hindulara göre kast sistemi dinî bir inanç meselesidir. Kast; aynı işle meşgul olan, atadan miras kalan hakları, vazifeleri ve âdetleri ile birbirine sımsıkı bağlanan şahıslar grubunu ifade etmektedir. Kast kişinin iradesi ile seçilemez ve değiştirilemez. Aynı kast üyeleri yalnızca birbirleri ile evlenebilir ve ancak birbirleriyle aynı sofraya oturabilir. Kast sistemine karşı gelinmesi kişinin kasttan çıkarılmasına, dolayısıyla o kimsenin varlığının son bulmasına sebep olur.[9]

12.5.4. Hinduizmdeki Kast Sistemi

Kastlar, Tanrı Brahma'nın insan şeklinde tasavvur edilen vücudunun farklı yerlerinden yaratılmıştır. Buna göre brahmanlar (rahipler) ağzından, kşatriyalar (hükümdar sülalesi ve savaşçılar) kollarından, vaisyalar (tüccar, esnaf ve çiftçi) midesinden, sudralar (işçiler) da ayaklarından yaratılmışlardır. Ayrıca , mensup olduğu kastın kurallarını çiğneme gibi nedenlerle kast dışına itilmiş ve bugun sayıları yüz milyonlara varan paryalar (dokunulmazlar) sınıfı da mevcuttur.[10] Paryalar insan dahi kabul edilmezler, onlardan mikroptan kaçar gibi kaçılır ve onlara yaklaşan kimse pis ve düşük sayılır.[11] Bunların, çarşılara ve pazarlara girmesi yasaktır. Tapınaklara girmelerine izin verilmez, kamuya açık çeşmelerden su içmeleri dahi yasaktır.[12]

Hinduizm'de önemli inanç konularından biri de tenasühtür. Tenasüh, ruh göçü, reenkarnasyon gibi kelimelerle ifade edilen **"samsara"** dünyadaki doğum-ölüm-yeniden doğuş döngüsünü ifade etmektedir. Bu inanç sistemine göre, ferdin bu hayatındaki yapıp etmelerine bağlı olarak, ölümden sonra yine bu dünyada yeniden bedenleşmesi anlamına gelir. Bu yeniden bedenleşmelerin insan formunda meydana gelmeleri mümkün olduğu gibi, bitki, hayvan veya geçici bir süre de olsa cansız varlık formunda olmaları da söz konusudur. **Karma** ise, ruhun bu döngüsel süreçteki durumunu belirleyen sebep sonuç yasasıdır. Ruhun bu döngüden kurtulmasına da **Nirvana (Mokşa)** denilmektedir. Kişinin doğum-ölüm girdabından, dolayısıyla bunun neden olduğu her türlü acı ve kederden kurtulup mutlak aydınlanmaya kavuşması demektir.[13]

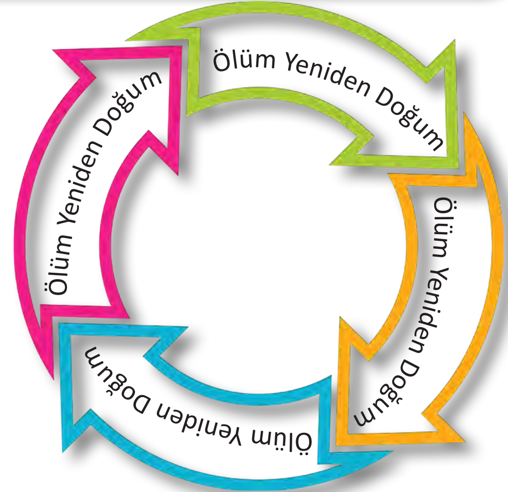
7 Mahmut Aydın, Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi, s. 103-105.
8 Ali İhsan Yitik, "Hinduizm", Yaşayan Dünya Dinleri, s. 286.
9 Ekrem Sarıkçıoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, s. 174.
10 Ali İhsan Yitik, "Hinduizm", Yaşayan Dünya Dinleri, s. 288.
11 Ahmet Karaman, Mukayeseli Dinler Tarihi, s. 85.
12 Mahmut Aydın, Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi, s. 112.
13 Ali İhsan Yitik, "Hinduizm", Yaşayan Dünya Dinleri, s. 281-287.

BİLGİ KUTUSU

İslam âlimleri ve filozofları tarafından Hinduizm'deki **tenasüh, ruh göçü, reenkarnasyon** inançları İslam'daki ahiret inancıyla çelişmesi, cennet cehennem ve kıyameti inkâra götürmesi ayrıca ruhun birliği ve sorumluluk ilkesine aykırı olması sebebiyle reddedilir.

(Adnan Bülent Baloğlu, Mehmet Bulğen, "Tenâsüh", TDV İslam Ansiklopedisi, C 40, s. 444.)

Hinduizm'de insan yaptıklarına göre, hayvan, bitki veya insan şeklinde tekrar doğmaktadır. Bu nedenle her Hintli, tekrar dünyaya geleceği hayatının daha iyi olması için, güzel davranışlar sergilemeye gayret eder. İşlediği kötülükler sebebiyle bitki veya hayvan olarak dünyaya gelmekten çekinir. Onlara göre içinde bulundukları kast, yaptıklarının bir sonucudur.[14] Buna göre kişinin hangi kasttan dünyaya geleceği şeklindeki sosyal statüsü, cinsiyetinin ne olacağı, bahtının nasıl olacağı ve diğer insanlarla ilişkisi gibi tüm hususlar onun önceki yaşamındaki davranışlarının sonucu olarak karma tarafından belirlenir.[15]

12.5.5. Samsara (Ruh Göçü Döngüsü)

Hinduizm'in Ritüelleri

Hindular için ibadet, temelde bireysel bir faaliyettir. Tapınaklarda görevli brahminler liderliğinde okunan ilahiler dışında ibadetler çoğunlukla bireysel olarak yapılır. Hindu ibadetleri evde yapılan, özel durumlarda yapılan törenler ve yılın belli günlerinde yapılan ibadetler olarak gruplara ayrılır. İbadet yapılan yerlere "mandır" denir.[16]

Hindistan'da mabetler, Hindu tanrıların ikamet yerleridir. Aynı zamanda insanların tanrılarla buluşma, onları ziyaret etme ve çeşitli takdimlerde bulunma yerleridir. Her tanrının bir mabedi vardır ve o mabette, tanrının bir tasviri veya heykeli bulunur. İbadet etme yerleri sadece mabetlerle sınırlı değildir, nehir kenarları, mağaralar, kutsal ziyaret yerleri, dağların zirveleri, kendi evi gibi birçok yerde ibadet edilebilir.[17]

İbadet etme hakkı sadece Brahman, Kşatriya ve Vaisya kastlarına mahsustur. Kast dışında kalanlar ve et yiyenler mabetlere giremezler. Kadınlar, ibadetlere katılma hakkına sahip değildirler. Onlar, sadece ibadet maksadıyla yenilen yemekleri hazırlama ve tabakları temizlemekle görevlidirler.

12.5.6. Hindu Tapınağı

14 Ekrem Sarıkçıoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, s. 168-169.
15 Mahmut Aydın, Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi, s. 110.
16 Ali İhsan Yitik, "Hinduizm", Yaşayan Dünya Dinleri, s. 298.
17 Ahmet Güç, Dinlerde Mabed ve İbadet, s. 60-61.

Hindular, sabahleyin güneş doğmadan önce, öğle vaktinde ve güneş battıktan sonra olmak üzere günde üç defa ibadet ederler. Şafak vaktinde kalkan bir kimse, öncelikle kutsal "Om" hecesini okuyarak ibadete başlar. Om; ilahi kuvvetle dolu, kutsal sırlı bir kelime olarak kabul edilir. Uzun, özel bir tarzda nefes alarak söylenir. Bu kelimenin harfleri, Brahma-Vişnu-Şiva üçlemesini ifade eder. Evlerin özel olarak ayrılan bölümlerinde, tanrılarını sembolize eden heykellerin önünde yapılan ayine "puja" denilir.[18]

Mabetlerde ise, rahipler tarafından tanrılarını tasvir eden heykel uyumakta olduğu yatak odasından gün ağarırken uyandırılır ve törenle kutsal odasındaki tahtına götürülür. Yıkanıp kurulanır, elbiseleri giydirilir, süslenerek güzel kokular sürülür. Daha sonra çiçeklerle, buhurla ve parlak ışıklar ile karşılanır. Kutsal metinler okunurken tanrının heykeli yağlanır. Taze meyvelerden oluşan yemeği ikram edilir. O, yemeğin maddi olmayan kısmını yer, geri kalanı ise ibadete katılanlara dağıtılır. Çeşitli şekillerde eğlendirildikten sonra yatağına götürülür. Böylece tanrılarının hoşnutluğunu kazanacaklarına inanılır.[19]

12.5.7. Ganj Nehri

Mabet ve ev dışında uygulanan temel ibadet, "kozmik su"dan geldiğine inanılan Ganj Nehri'nde yıkanmaktır. Bu ibadetin, insanı günahlardan arındırdığına inanılmaktadır.[20] Hindular, ruhun ölmezliğine inandıkları için ölülerini gömmezler. Ölenlerin cesetlerini yakarak küllerini kutsal kabul edilen Ganj Nehri'ne dökerler. 20. yüzyıla kadar kadın, ölen kocasıyla birlikte yakılırken şimdi bu âdetten vazgeçilmiştir.[21] Cenaze törenlerinde ceset yakıldıktan sonra cenazeye katılanlara tatlı ikram edilir ve bu törenin başarıyla tamamlandığı anlamına gelir. Ölü adına yapılan bu ikramların amacı, bedenden ayrılan ruhun yeni bir ruhsal bedene girmesine yardımcı olmaktır. Gerek yakma eyleminin gerekse sonraki ikramların ölenin oğlu veya bir erkek akrabası tarafından eksiksiz gerçekleştirilmesi, ölenin iyi bir durumda yeniden bedenleşmesinin garantisi sayılır. Bundan dolayı Hindistan'da erkek bir evlada sahip olmak, hem dünyevi hayat hem de ölüm sonrası için büyük önem arz eder.[22]

Yoga ve meditasyon Hinduizm'de önemli dinî ritüellerdendir. Hinduizm'de yoga yapan (yogi) nefesine hâkim olur ve zihnini bir noktada toplamaya çalışır. Böylece onun, beden ile ruh, hareket ile zihin, his ile sezgi arasındaki ahengi sağlayarak ezelîye, kâinatın değişmez özüne ulaşmaya ve tabiatüstü güçlerle temas kurmaya çalıştığına inanılır. Ruhun yoga sayesinde bedenden ayrılıp ölümsüzlüğe ulaştığı kabul edilir.[23]

18 Abdurrahman Küçük; Günay Tümer; M. Alpaslan Küçük, Dinler Tarihi, s. 187-188.
19 Ahmet Güç, Dinlerde Mabed ve İbadet, s. 62-63.
20 Kürşat Demirci, "Hinduizm", TDV İslam Ansiklopedisi, C 18, s. 116.
21 Abdurrahman Küçük; Günay Tümer; M. Alpaslan Küçük, Dinler Tarihi, s. 190.
22 Ali İhsan Yitik, "Hinduizm", Yaşayan Dünya Dinleri, s. 300.
23 Abdurrahman Küçük; Günay Tümer; M. Alpaslan Küçük, Dinler Tarihi, s. 182.

Hinduizm'in Kutsalları ve Sembolleri

Hinduizm'in dinsel metinlerinin başında Sanskritçe yazılmış **"Vedalar"** gelmektedir. Veda, kelime olarak "ilahi bilgi" anlamındadır.[24] Vedalar, uzun bir süre şifahi olarak nakledildikten sonra yazıya geçirilmiş metinlerdir. İnsanlık tarihinin bize kadar gelen en eski dinî metinleri olarak kabul edilirler. Tanrılar için söylenilen ilahiler, hastalıkları iyileştirme, yağmur, maddi refah ve düşmanlara boyun eğdirmeye yönelik büyülü olduğuna inanılan sözler içerir.[25]

BİLGİ KUTUSU

Hinduizmin Kutsal Metinleri

Şruti: İlham edildiğine inanılan kutsal kitaplar (Vedalar).

Smriti: Beşeri kaynaklı olduğu kabul edilen kutsal kitaplar (Mahabharata ve Ramayana)

(Abdurrahman Küçük; Günay Tümer; M. Alparslan Küçük., Dinler Tarihi, s. 183.)

Hinduizm'de inek, yılan, maymun, fare gibi bazı hayvanlar kutsal kabul edilir. Yine Ganj Nehri ve Meru Dağı kutsal olarak kabul edilmektedir.[26] İnekler; yer, gök ve hava âleminin anası olarak görülür. İnekler, caddelerde, alışveriş ve iş yerleri gibi bazı mekânlarda serbestçe dolaşır. Trafik ineklerin hareket durumuna göre düzenlenir. Hinduizm'de ayrıca ineklerin kesilmesi ve yenilmesi kesinlikle yasaktır.[27]

12.5.8. Hinduzim'de kutsal sayılan hayvanların başında inek gelir.

Hindistan'da ziyaret edilen birçok kutsal yer vardır. Tanrı Şiva'nın evi olarak görülen Beranes bunlardan en meşhurudur. Burayı ziyaret etmek bütün Hinduların temel arzusudur.

YAZALIM

Aşağıdaki boşluklara Hinduizm'le ilgili istenen bilgileri yazınız.			
Kutsal Kitap	Tanrı İnancı	İbadet Yeri	Din Adamı
....	....	....	....

24 Ekrem Sarıkçıoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, s. 164.
25 Şinasi Gündüz, Din ve İnanç Sözlüğü, s. 183.
26 Kürşat Demirci, "Hinduizm", TDV İslam Ansiklopedisi, C18, s. 113.
27 Abdurrahman Küçük; Günay Tümer; M. Alpaslan Küçük, Dinler Tarihi, s. 180.

2. BUDİZM

Budist rahipler neden saçlarını kazıtır ve turuncu elbise giyerler?

Budizm'in Tarihçesi

Budizm, MÖ 6. yüzyılda Kuzey Hindistan'da Himalayalar'ın eteklerindeki bir krallıkta dünyaya gelen ve gerçeği olduğu gibi gördüğü için kendisine aydınlanmış, uyanmış anlamında "Buda" adı verilen Siddharta Gautama Sakyamuni'nin öğretilerine dayalı olarak gelişen bir dinsel gelenektir. Hindu dinsel geleneği içerisinden ortaya çıkmasına rağmen Hinduizm'in çok tanrıcılığına, Brahmanlar denilen din adamlarının otoritelerine ve kast sistemine tepki olarak gelişmiştir.[28]

12.5.9. Budizm'in bulunduğu bölgeleri gösteren harita.

Hindistan'da doğmuş olmasına rağmen bu dinin mensupları daha çok Çin, Moğolistan, Sri Lanka, Tayland, Myanmar, Vietnam, Singapur, Malezya, Tayvan, Tibet, Kore, Japonya, Endonezya, Laos gibi Güney Asya ve Uzak Doğu ülkelerinde bulunmaktadır. Bunun yanında bazı Batı Avrupa, ABD ve Avustralya ülkelerinde de yeni bir Budist mezhep olan Zen Budizm ilgi görmüş ve taraftar bulmuştur. Hızlı bir gelişme gösteren bu dinî hareket, 400-450 milyon civarındaki mensubu ile yaşayan büyük dünya dinleri arasına girmiştir.[29]

Buda'nın hayatı ve geliştirdiği öğreti, yaklaşık dört asır, mensupları ile sözlü olarak nesilden nesile nakledildikten sonra MÖ 1. ilâ MS 1. yüzyılları arasında Pali dilinde yazıya geçirilerek **Tripitaka** (Üç Cevher) adı altında bir araya toplanmıştır.[30]

Budizm'in kurucusu Gautama, Hindistan'ın kuzeydoğusunda Nepal'in bulunduğu bölgedeki Sakya kabilesi yöneticisinin çocuğu olarak MÖ 563'te doğmuştur. Sarayda yaşarken yirmi dokuz yaşına geldiğinde acılar karşısında ruh sükûnetini yitirmeyen bir keşişten etkilenerek gerçek hayatın saraydakinden farklı olduğunu anlamıştır. Sarayı, karısını ve oğlunu terk ederek altı yıl boyunca tek başına çileli bir hayat yaşamayı seçmiştir.

12.5.10. Bodhi ağacı/Aydınlanan Buda Görseli

28 Mahmut Aydın, Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi, s. 133.
29 Günay Tümer, "Budizm", TDV İslam Ansiklopedisi, C 6, s. 352.
30 Mahmut Aydın, Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi, s. 133.

Ardından, aşırı zevk düşkünlüğü gibi dünyadan uzak bir hayat yaşamanın da insanı gerçeğe ulaştıramayacağını anlamıştır. Bodhi ağacı denilen bir tür incir ağacının altında düşünce hâlinde iken aydınlanmaya erişmiştir.[31] Bu iki hayat dışında başka bir yol "orta yol" olabileceği kanaatine ulaştı. Vardığı bu orta yolu da "Sekiz Dilimli Yol" olarak açıklamış ve kişinin Nirvana'ya bu yol ile ulaşacağını belirtmiştir. Nirvana'ya ulaşmak kötü huylara sahip benliği, arzu ve ihtirası yok etmekle mümkündür.[32]

12.5.11. Budizm'in Sembolü

Budizm'in İnanç Sistemi

Budizm'in bilhassa ilk dönemlerinde Yaratıcı Tanrı fikri yoktur. Ayrıca varlığın kendiliğinden veya tesadüfi bir biçimde varoluşu da kabul edilmez. Her şey görecelidir, bir şeyin varlık dünyasına çıkışı bazı ön şartlara ve diğer faktörlere bağlıdır. Yani, her durum ve her yeni varoluş kendinden öncekinin bir sonucu, daha sonraki durumun ise sebebidir.[33]

Buda, içinde dünyaya geldiği ve yetiştiği Hindu tanrı ve tanrıça inançlarına ve kutsal kitaplarına hiçbir değer vermemiştir. Budistler Buda'nın aydınlanmaya ulaştıktan sonra Tanrı hâline geldiğine inanmaktadırlar.[34]

12.5.12. Buda Görseli

Budizm'de "iman ikrarı" üç temele dayanmakta ve "Tripitaka" (üç cevher) olarak nitelendirilmektedir. "Buda'ya sığınırım, Dharma'ya (Buda Öğretisi) sığınırım, Sangha'ya (Rahipler Topluluğu) sığınırım" cümlesi her Budist'in söylemesi gereken bir ifadedir. Bu üç esastan birini kabul etmeyen Budist olamaz.[35]

Buda'ya göre bireysel ruh ve ego anlamında bir öz mevcut değildir. Kişinin içinde metafizik olarak bir gerçeklik olmadığını iddia etmektedir.[36] Canlı cansız bütün varlıklar ve evrendeki her şey geçicidir. Her şey birbiri ile bağlantılıdır ve varlıklar birbirlerinin var olmasına bağlıdır. Çevreden bağımsız ve sonsuza kadar değişmeden kalacak bir varlık yoktur.[37]

DEĞERLENDİRELİM

"Bir şey, sadece geçici bir süre için bir 'şey'dir ve belirli bir süre sonra başka bir 'şey' olur."

(Abdurrahman Küçük; Günay Tümer; M. Alparslan Küçük, Dinler Tarihi, s. 260.)

Buda'nın yukarıdaki sözünü değerlendiriniz.

31 Günay Tümer, "Budizm", TDV İslam Ansiklopedisi, C 6, s. 352.
32 Abdurrahman Küçük; Günay Tümer; M. Alpaslan Küçük, Dinler Tarihi, s. 257.
33 Ali İhsan Yitik, "Budizm", Yaşayan Dünya Dinleri, s. 319.
34 Mahmut Aydın, Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi, s. 150.
35 Ali İhsan Yitik, "Budizm", Yaşayan Dünya Dinleri, s. 308.
36 Mahmut Aydın, Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi, s. 149.
37 Abdurrahman Küçük; Günay Tümer; M. Alpaslan Küçük, Dinler Tarihi, s. 260.

Budistlere göre insan, nefsinin esiridir. O, her zaman mutluluk, servet, güvenlik, başarı, uzun ömür ve haz peşinde koşar. Ama ilginçtir ki her zaman şansına acı, ıstırap, hastalık ve başarısızlık düşer. Ayrıca ölüm de herkesi bekleyen kaçınılmaz sondur. Aslında biz hayata sarılmakla kendimizi, acı, ıstırap deryasına atmış oluruz. Dolayısıyla bütün sıkıntılardan kurtulmanın yolu her türlü arzuyu bırakmaktır.[38]

Buda'ya göre insanoğlu şu beş unsurdan oluşmaktadır. Bunlar; vücut, duyular, idrakler, eğilimler ve bilinçliliktir. Buda'nın öğretisinin odak noktası, kişiye bu dünyada acı ve ıstırap veren her şeyden kurtararak Nirvana'ya ulaşmasını sağlamaktır. Nirvana'ya ulaşmaları için ise "sekiz dilimli yolu" takip etmeleri gerekir.[39]

BİLGİ KUTUSU

Sekiz Dilimli Yol

(Hammet Arslan, "Budizm", Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni, C 1, s. 690-692.)

Budizm'in Ritüelleri

Budizm'de ferdî ibadet esastır. Mabetlerde bu amaca yönelik olarak yapılmış küçük bölümler bulunmaktadır. İbadet amacıyla gelenler bu bölümlerde ibadetini dilediği şekilde yerine getirir. Budist dinî yapıları için yaygın şekilde kullanılan terim **"Vihara"**dır.[40] Budist dilinde mesken veya ikamet yeri anlamına gelen vihara, hem Budist rahiplerin ikamet ettiği geniş bir bina, hem de Budist dindarlar için kutsal mekân anlamına gelir. Budizm'de ibadet, sadece mabede bağlı olmayıp evde de yapılabilir. Bu yüzden her Budist'in evinde zihnini odaklaştırıp ibadet edeceği Buda'nın heykeli veya resmi bulunur. Ayrıca evde Buda'nın tasvirlerinin konulduğu raflar vardır.[41]

38 Ali İhsan Yitik, "Budizm", Yaşayan Dünya Dinleri, s. 321.
39 Mahmut Aydın, Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi, s. 149.
40 Ali İhsan Yitik, "Budizm", Yaşayan Dünya Dinleri, s. 329.
41 Ahmet Güç, Dinlerde Mabed ve İbadet, s. 67-69.

İbadetin ana ilkesi karma-tenasüh çemberinden kurtulmaktır. “Yüce Varlığa” karşı belirli bir ibadet ve duanın söz konusu olmadığı Budizm’de, Buda tanrılaştırılmış ve ibadetin ana merkezine oturtulmuştur. Buda’ya dua edilmekte ve ondan bir şeyler istenmektedir.[42] Tapınağa giden Budistler, her şeyden önce ayakkabılarını çıkararak kutsal mekâna saygılarını gösterirler. Tapınağa girince, önce Buda heykeli selamlanır ve ardından tapınağın bir köşesine çekilerek meditasyon yapılır. Eller göğüsler seviyesinde birleştirilip, alnını yere koyarak tazimde bulunulur ve bu hareket üç defa uzunca bir süre devam eder. Budistler mabetlerine çiçek, tütsü, meyve, sebze sunar, ışık, ateş ve mum yakıp düşünceye dalarak ibadetini yerine getirmiş olur.[43]

12.5.13. Budist ritüelleri

BİLİYOR MUSUNUZ?

Sangha teşkilatı dünyanın en eski rahipler topluluğudur. Rahipler, manastırda bir köşeye çekilip insanlardan uzak yaşarlar. Budizm’de ruhban hayatı; fakirlik, bekârlık ve sessizliğe dayanır. Rahiplik teşkilatına giren saç ve sakalını keser, sarı elbiseler giyer, yetkili rahibin önünde üç defa “iman ikrarında” bulunur.

(Abdurrahman Küçük; Günay Tümer; M. Alparslan Küçük., Dinler Tarihi, s. 251.)

Budist rahipler erken kalkar ve kısa bir duadan sonra günlük yiyeceğini toplamak için dilenciliğe çıkarlar ve iki öğünlük yiyeceği sadaka tasına biriktirdikten sonra manastırlarına geri dönerler. Rahipler günlerini genel olarak kutsal kitap okuma, meditasyon ve dua ile geçirirler.[44] Meditasyon, Hint dinî hayatının en önemli unsurlarından ve bu bölgede ortaya çıkan bütün dinlerde var olan dinî bir ögedir. Tıpkı diğerleri gibi Budist meditasyonunun amacı da bireyi öncelikle zihinsel sükûnete kavuşturmaktır. Böylelikle zihni rahatsız eden her şey ortadan kaldırılmış olur.[45]

12.5.14. Budist rahip

42 Abdurrahman Küçük; Günay Tümer; M. Alpaslan Küçük, Dinler Tarihi, s. 266-268.
43 Ali İhsan Yitik, “Budizm”, Yaşayan Dünya Dinleri, s. 331.
44 Mahmut Aydın, Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi, s. 159.
45 Ali İhsan Yitik, “Budizm”, Yaşayan Dünya Dinleri, s. 334.

Budizm'in kurallarına uymayan rahip geçici veya sürekli olarak Sangha'dan çıkarılabilir, aynı zamanda kendi isteğiyle de ayrılabilir. Rahipler evlenebilir ancak rahip ve rahibe iken evlenme yasaktır. Budistler arasında en büyük ayrılık, rahipler ile rahip olmayanlar arasındadır. Önceki hayatında rahip olanlar hariç kimse Nirvana'ya eremez.[46]

Budistler dua ederken "dua tekerleği veya tespih" kullanırlar. Bu tekerleklere çakra adı verilir. Tespih, Budist ibadetinde büyük bir yer tutmaktadır. Rahipler sol bileklerine 108'lik tespih takmakta ve ibadet esnasında bu tespihleri ellerine alarak Buda ile bağlantı kurmaktadırlar.[47]

Budistler ölülerini yakarlar. Ancak bu genel bir uygulama değildir. Çocuklar ve fakir kimselerin cesetleri gömülür, zengin aileler ise ölülerini yakarlar. Yakılmayan cesetler açık alanlara konularak bunların vahşi hayvanlarca parçalanmasından veya bozulmasından rahiplerin ibret almaları istenir.[48]

Budistlerin Kutsalları ve Sembolleri

Buda'nın sözleri olan ve en eski Budist kutsal kitabı sayılan Tripitaka (Üç Sepet) üç bölümden oluşmaktadır. Bunlar; Viyana Pitaka (Disiplinler Sepeti), Sutta Pitaka (Vaazlar Sepeti), Abhidhamma Pitaka'dır (Doktrinler Sepeti).[49]

Buda'nın heykelleri, Buda'nın külleri ve diğer hatıraları, Budist azizlerin cesetlerini ve kişisel eşyalarını ihtiva eden mabetler (stupa veya pagoda) budistler tarafından kutsal kabul edilmektedir.[50] Dharma çakra (yasa tekerleği), üç mücevher, lotus çiçeği ve mandala (renkli tefekkür tekerleği) bu dinin sembollerindendir.[51]

12.5.15. Budist sembolleri

Budizm inancında en çok kullanılan kutsal söz "Om! Lotus'taki mücevher! Hum!"dur. Buda'nın doğduğu yer (Lumbuni), aydınlanmaya ulaştığı incir ağacının altı (Bodhgaya), ilk vaazını verdiği yer (Sarnath) ve öldüğü yer (Kushinagar) kutsal kabul edilmekte ve buralara ziyaretin kişinin Nirvana'ya ulaşmasına yardımcı olacağına inanılmaktadır.[52]

YAZALIM

Aşağıdaki boşluklara Budizm'le ilgili istenen bilgileri yazınız.			
Kurucu	Kutsal Kitap	Tanrı İnancı	İbadet Yeri
....	....	....	....

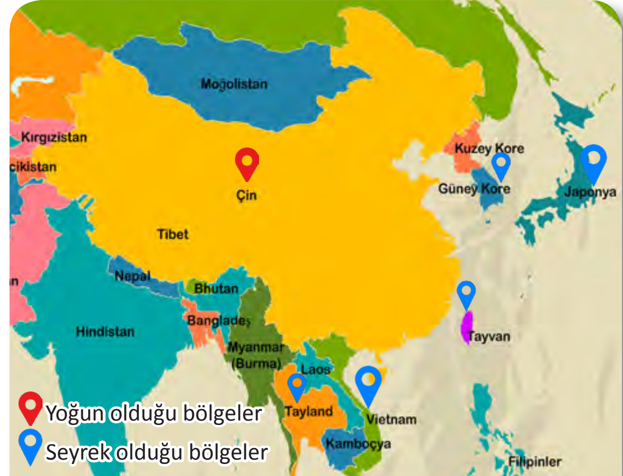
46 Abdurrahman Küçük; Günay Tümer; M. Alpaslan Küçük, Dinler Tarihi, s. 251.
47 Ali İhsan Yitik, "Budizm", Yaşayan Dünya Dinleri, s. 334.
48 Günay Tümer, "Budizm", TDV İslam Ansiklopedisi, C 6, s. 357.
49 Mehmet Aydın, Dinler Tarihine Giriş, s. 121.
50 Şinasi Gündüz, Din ve İnanç Sözlüğü, s. 345-346.
51 Günay Tümer, "Budizm", TDV İslam Ansiklopedisi, C 6, s. 357.
52 Ali İhsan Yitik, "Budizm", Yaşayan Dünya Dinleri, s. 334-336.

3. KONFÜÇYANİZM

"Her şeyin kökü göklerdedir. İnsanın kökü ise atalarındadır." Çin atasözünden ne anlıyorsunuz?

Konfüçyanizm'in Tarihçesi

Çin'in yerli ve millî dinlerinden biri olan Konfüçyanizm, **Konfüçyüs**'ün öğretilerine dayanır. Konfüçyanizm, "önceki dönemlerden beri Çin'de var olan milli dinin üzerine perçinlenmiş bir ahlak sistemi" olarak da tanımlanmıştır. Konfüçyüs, MÖ 551'de, Çin'in Tsou şehrinde dünyaya gelmiştir. Ona verilen Konfüçyüs ismi, Kung Fu-Tzu'nun (Üstad veya Filozof Kung) Latincesidir.[53]

12.5.16. Konfüçyanizm'in bulunduğu bölgeleri gösteren harita.

Konfüçyüs tarafından kurulan Konfüçyanizm; Çin'de, âlimlerin, ediplerin, bürokratların, prenslerin ve imparatorluk ailesinin dini kabul edilmiştir. Bu din, Vu-ti (MÖ 140-87) döneminden 1912 yılına kadar "devlet dini" olarak tanınmıştır. İmparator, başrahip sıfatı ile, ahlaki, siyasi kültü, gelenekleri, dinî tören ve âdetleri devam ettirmiştir.[54]

Günümüzde 350 milyon civarında Konfüçyanizm dininin mensubu bulunmaktadır. Bunların büyük bir kısmı Çin'de geri kalanları ise Kore, Vietnam, Tayland, Tayvan ve Japonya'da yaşamaktadır.

12.5.17. Konfüçyüs heykeli

Konfüçyüs'ün hayatı yoksulluk içinde geçmiştir. On beş yaşından itibaren kendini ilme vermiş ve yirmi yaşında iken açtığı okulda öğrenci yetiştirmeye başlamıştı. Onun hedefi yeni görüşler ortaya koymak değil, eskilerin hikmetli sözlerini aktarmaktı. Konfüçyüs, eski bilgelerin erdemlerini yeni nesillere aktarmak suretiyle geçmişin seçkin idarecilerinin, Çin'e barış ve huzuru nasıl getirdiğini göstermeyi amaçlamıştır.[55]

Bunun gerçekleşmesinin ise, ancak erdemli ve ahlaki örneklikle yönetilen iyi bir devlet ve hiyerarşik bir toplum anlayışı ile mümkün olduğunu savunmaktaydı. Bu yapının tepesinde imparator, ortasında bakanlar ve en altında halk bulunmaktadır. Buna denk bir hiyerarşik yapı da ailedir. Bu yapıda baba-oğul, koca-eş, büyük kardeş-küçük kardeş, hoca-öğrenci ve arkadaş-arkadaş ilişkileri yer almaktadır.[56]

53 Ahmet Güç, "Taoizm", Dinler Tarihi El Kitabı, s. 432.
54 Abdurrahman Küçük; Günay Tümer; M. Alpaslan Küçük, Dinler Tarihi, s. 74.
55 Ahmet Güç, "Konfüçyüsçülük", TDV İslam Ansiklopedisi, C 26, s. 167.
56 Fuat Aydın, "Konfüçyanizm", Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni, C 1, s. 564.

DEĞERLENDİRELİM

Kral, halkın ihtiyaçlarını yerine getirecek; bakanlar ona bu hususta yardım edecek, sıradan halk ise, üstündekilere itaat edecektir. Ailede babanın görevi, ailenin geçimini temin etmek, eşinin görevi, ev işlerini çekip çevirmek ve kardeşlerin görevleri hem birbirlerini sevmek hem de kendisinden büyüklere itaat etmektir.

(Fuat Aydın, "Konfüçyanizm", Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni, C 1, s. 564.)

Konfüçyüs'e göre erdemli ve ahlaki örneklikle yönetilen, hiyerarşik toplum anlayışını değerlendiriniz.

Konfüçyüs'ün etkisi, öğrencisi Tseng-Tzu, torunu Tzu-Ssu, en büyük takipçisi Mensiyüs'ün öğretileri sayesinde, ölümünden kısa bir süre sonra artmaya başlamıştır. Konfüçyüs'ün, ahlaki ve politik etkileri, Han Hanedanlığı Dönemi'nde (MÖ 206-MS 225) giderek artmaya başlamıştır. Daha sonra Konfüçyüs'ün öğretileri, imparatorluk törenleri ve imparator tarafından Gök'e (T'ien) yapılan ibadetle irtibatlandırılmaya başlanmıştır. Çin yönetimine bağlı bütün bölgelerde Konfüçyüs'e de ibadet edilmesi emredilmiştir. Böylece Konfüçyanizm, Çin'in millî dini hâline gelmiştir. Bunun sebebi ise Konfüçyüs'ün, Çin imparatorunu "Göğün Oğlu" olduğu şeklindeki tasavvurunu dinin merkezine yerleştirmesidir.[57]

Konfüçyanizm'in İnanç Sistemi

Konfüçyüs, öğretilerini bir tanrı fikrine dayandırmamış, ancak zamanındaki yaygın inanca da saygılı olmuştur. Çin'de yaygın olan ve **"Şangti"** diye adlandırılan yüce Tanrı inancı Konfüçyanizm'de de devam etmiştir. Konfüçyüs bu yüce varlığı ifade etmek için **"T'ien"** kelimesini kullanmayı tercih etmiştir. Ona göre T'ien, tabiat düzeninin yöneticisi, her şeyin üstündeki varlık ve yaratıcı kudrettir. T'ien'e iyiliğin kaynağı olarak saygı göstermiş, emrini öğrenmiş, onun da kendisini anladığına inanmıştır.[58]

12.5.18. Konfüçyanizm'in Sembolü

Konfüçyanizm'de Tanrı, düşkünleri korumak için hükümdarlar; Tanrı yolunda insanlara yardımcı olmaları ve ülkenin her yanında huzuru sağlamaları için öğretmenler göndermiştir. O; yücedir, yerdeki insanlara hükmeder, kötüler çoğalınca hükmü amansızdır. Ölüm ve hayat, zenginlik ve şeref Tanrı'nın işidir. Tanrı her şeyi açıkça görür ve bütün işlerde insanlarla beraberdir.[59] İyi insanlara uzun ömür bahşeder, fazilete mükâfat verir. Fazilet ise dört kısımdan meydana gelmektedir. Bunlar: İnsan sevgisi, adalet, emredilen merasime riayet ve bilgidir. İnsan, bu dört asli fazileti bir arada toplayarak onlara göre hareket ederse, bahtiyarlık ve saadet kazanacaktır. İnsan aynı zamanda göğün emrine göre hareket etmelidir.[60]

57 Ahmet Güç, "Konfüçyanizm", Yaşayan Dünya Dinleri, s. 385.
58 Ahmet Güç, "Konfüçyüsçülük", TDV İslam Ansiklopedisi, C 26, s. 168.
59 Abdurrahman Küçük; Günay Tümer; M. Alpaslan Küçük, Dinler Tarihi, s. 75.
60 Ahmet Güç, "Konfüçyanizm", Dinler Tarihi El Kitabı, s. 435.

YORUMLAYALIM

"Gök'ü gücendiren bir kimsenin dua edecek başka yeri olamaz."

Ahmet Güç, "Konfüçyanizm", Dinler Tarihi El Kitabı, s. 435.

Konfüçyüs'ün yukarıdaki sözünü yorumlayınız.

Konfüçyanizm'in Ritüelleri

Çin geleneğinde ibadet, ruhani varlıkları memnun etmek ve insanların dünyevi menfaatlerini sağlamak amacı taşımaktadır. Konfüçyanizm'de en yaygın ibadet şekli atalara dua (ibadet) kabul edilmektedir. Çin'de her devrin dinî özelliği, "Göğün Oğlu" sayılan imparatora ve atalara gösterilen bağlılık ve saygıdır.[61]

Çin'de ataların tamamına tapınmaya yönelik genel bir tavır görülse de zamanla her aile kendi atalarına tapınmayı ön plana çıkarmıştır. Nitekim Konfüçyüs, başkalarının atalarına tapınmanın dalkavukluk olduğunu söylemiştir. Uzun süre bu ibadet, atalara ait mabetlerde yapılmıştır. Daha sonra, ölenlerin isimlerini taşıyan ağaçtan yapılmış tabletlere tapınılmaya başlanmıştır. Bin yıldan fazla bir süre bu törenler mum yakma, kâğıt para bağışlama, tabletlerin önünde buhur yakma, doğum ve ölüm yıl dönümlerinde mezarın yanı başında yiyecek ve içki sunma şeklinde devam etmişti. İbadet esnasında ilahiler söylenir, dinî müzik çalınır ve dans edilirdi. Müzik başlar başlamaz atalarının ruhunun oraya geleceğine inanılırdı.[62]

12.5.19. Konfüçyanizm ritüeli

BİLİYOR MUSUNUZ?

Çinliler, insanın evlenmeden veya geride bir oğul bırakmadan ölmesini büyük günah ve elemli bir azap sayar. Ata ruhlarına ibadeti devam ettirecek bir oğul bırakmadan ölen kişinin felaket getiren acayip bir mahluk şeklinde, uğursuz bir hayat süreceği kabul edilir.

(Abdurrahman Küçük; Günay Tümer; M. Alparslan Küçük, Dinler Tarihi, s. 83.)

Mabet, tanrının hazır bulunduğu yer olarak düşünüldüğünden, ölüm anları yaklaşan yaşlılar ve hastalar mabede götürülür. Çünkü, bir tanrının huzurunda ölmek, bahtiyarlık olarak kabul edilir.

Başlıca mabet şenliği ise, tanrının doğum günü olup her yıl aynı günde kutlanır. Bugünde mabet, gece gündüz insanlarla dolup taşar. Halk davullar, çanlar çalarak ve çeşitli patlayıcılar atarak eğlenir. Yeni yılda mabetler, dinsel tasvirler ve evler temizlenir. Böylece pis ve kötü ruhların kovulmuş ve etkisiz hâle getirilmiş olduğuna inanılır.[63]

61 Abdurrahman Küçük; Günay Tümer; M. Alpaslan Küçük, Dinler Tarihi, s. 83-84.
62 Ahmet Güç, "Konfüçyanizm", Yaşayan Dünya Dinleri, s. 389-390.
63 Ahmet Güç, Dinlerde Mabed ve İbadet, s. 88.

En meşhur Çin ibadet yerleri Pekin'deki imparatorluk mabetleridir. Bunlar, 15. yüzyılda inşa edilmiş modern yapılar olup 1911'de imparatorluğun çöküşünden beri ibadet amacıyla kullanılmamaktadır. Bu yapıların en önemlisi, göğün oğlu olarak telakki edilen imparatorlar tarafından kurban takdim ettikleri Gök Mabet'tir. Geçmişte ülkenin her tarafında yaygın olarak görülen Konfüçyüs mabetlerinin ve dua salonlarının pek çoğu günümüzde ya harap olmuş yahut okul, kışla ve halkevlerine dönüştürülmüştür.[64]

12.5.20. Konfüçyanizm mabedi

Konfüçyanizm'in Kutsalları ve Sembolleri

Konfüçyüs, yönetim, sosyal hayat ve törenlerle ilgili bilgileri bir araya getirerek, ahlak ve geleneklerin devamını sağlamak için bütün eski Çin metinlerini öğrencileriyle birlikte yeniden düzenleyip yorumlamıştır. Konfüçyüs'e büyük bir bağlılık gösteren öğrencileri onun ölümünden sonra sözlerini toplamış, böylece kutsal metinleri oluşturmuşlardır. Bunlar, "Beş Klasik" ve "Dört Kitap" adı verilen iki koleksiyonda toplanmıştır.

BİLGİ KUTUSU

Konfüçyanizm'in Kutsal Kitapları:

Beş Klasik:

1-Değişiklikler Kitabı, 2-Tarih Kitabı, 3-Şiirler ve Şarkılar Kitabı, 4- Ayinler Kitabı, 5-İlkbahar ve Sonbahar Vakayinameleri.

Dört Kitap:

1-Konuşmalar, 2-Büyük Bilgi, 3-Orta Yol Doktrini, 4- Mensiyüs'ün Kitabı.

(Abdurrahman Küçük vd., Dinler Tarihi, s. 80.)

Konuşmalar (Lün Yu), başka metinlerde ona ait ifadeler bulunsa da Konfüçyüs'ün kendisi ve düşüncesi hakkında en doğru bilginin elde edilebileceği metinlerdir.[65]

YAZALIM

Aşağıdaki boşluklara Konfüçyanizm'le ilgili istenen bilgileri yazınız.

Kurucu	Kutsal Kitap	İbadet Yeri	Tanrı İnancı
....	....	....	....

64 Ahmet Güç, "Mâbed", TDV İslam Ansiklopedisi, C 27, s. 278.
65 Fuat Aydın, "Konfüçyanizm", Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni, C 1, s. 563.

4. TAOİZM

Taoizm, kendine has yoga ve meditasyon teknikleriyle dünya hayatında ölümsüzlüğü arayan bir dindir.

Taoizm'in Tarihçesi

Taoizm, Çin'de **Lao Tzu** (MÖ 604) tarafından kurulmuştur. Çin filozofu olan Lao-Tzu'nun hayatı hakkında fazla bir şey bilinmemektedir. Çin'in Honan eyaletinde doğduğu ileri sürülen Lao-Tzu'nun asıl adı Li Tan'dır. Lao-Tzu (ihtiyar bilgin) ona lakap olarak verilmiştir.

Taoizm, Çin, Japonya, Kore'de yaygın bir dindir. Bu ülkelerin dışında uzak Asya ülkelerinde ve ABD'de inananları bulunmaktadır.[66] Bu gün Taoizm'in toplam inanan sayısı 95 milyon civarındadır.

12.5.21. Taoizm'in bulunduğu bölgeleri gösteren harita.

Taoizm, ismini kısaca "Yol" anlamına gelen Çince kelime Tao'dan almıştır. Eski Çinliler Taoizm'den, "T'ien Tao" (Göğün Yolu) diye söz etmişler ve onu "Jen Tao" (İnsanın Yolu) ile karşılaştırmışlardır. Onlara göre Göğün Yolu parlak, kutsal ve doğrudur; İnsanın Yolu ise karanlık ve Göğün Yolunun tersidir.[67]

Taoizm'in İnanç Sistemi

Lao-Tzu'ya göre Tao, yaratıcı prensip olmasına rağmen, yaratıcı değildir. O, Tao'yu somut bir varlık olarak düşünmemiştir. Tao'yu, gizemlerin gizemi ve tanımlanamaz bir güç olarak ifade etmiştir. O; isimsizdir, görülemez, işitilemez ve kavranılamaz. Yaratılmış ve yaratılmamış her şeyin kaynağıdır. Her şey Tao'dan meydana çıkmasına rağmen o, her şeyin dışındadır. Tao, hem varlığın hem de yokluğun temelini teşkil eden ezelî güçtür.[68]

12.5.22. Taoizm'in Sembolü

Taoizm'de "Tao" ile beraber bir de "Te" kavramı vardır. Tao'nun erdemi veya onun gizli gücü olarak bütün varlıklarda bulunan "Te", "Tao"nun tabiattaki her şeyi değiştiren gücünün kendisidir. "Tao" kaybolduktan sonra "Te" onun ayrılmaz vasfı olur, dünyanın şeklini vücuda getirir. Bütün varlıkları Tao meydana getirir; "Te" ise onları besler, büyütür, madde olarak şekil verir, kuvvetini tamamlar.[69]

Lao Tzu, yaratıcı gücü, yumuşak olmasına rağmen her kuvveti yenen suya benzetmiştir. İnsan da iş yapması yönüyle Tao'ya benzemeye çalışmalıdır. Lao Tzu bu düşüncesini, Çince

66 Abdurrahman Küçük; Günay Tümer; M. Alpaslan Küçük, Dinler Tarihi, s. 88.
67 Ahmet Güç, "Taoizm", Dinler Tarihi El Kitabı, s. 454.
68 Mahmut Aydın, Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi, s. 241.
69 Abdurrahman Küçük; Günay Tümer; M. Alpaslan Küçük, Dinler Tarihi, s. 88-89.

bir terim olan ve Taoizm'in ülküsü hâline gelen "wu wei", yani "iş yapmamak" prensibi ile açıklamıştır. Buna göre insan dünya nizamına uyarak yaşamalı, gayret sarf etmeksizin Tao'nun kanunlarına tabi olmalıdır.[70]

YORUMLAYALIM

Lao-Tzu'ya göre "iş yapmamak" anlamına gelen "wu wei" prensibine göre insan hedeflerine ulaşabilir mi? Yorumlayınız.

Tao'nun "büyük fazileti", her şeyi yapması fakat hiçbir şey istememesidir. O "boşluktur", başka güçlerle rekabet etmez, kendi kendine yetinir. İnsanlar bu aynı hoşnutluk faziletini gösterdiklerinde iyi hayat sürerler. Lao Tzu'nun davranış hakkındaki öğretisinin temeli insan hayatındaki üç kuralda kendini göstermiştir: 1. Tabiatta Hareketsizlik, 2. Boşlukta Rekabet Etmemek 3. Mevcutla Yetinmek.[71]

Taoizm'e göre, iyi kötü, doğru yanlış, güzellik çirkinlik, kuvvet zayıflık, zafer yenilgi gibi birbirine zıt gibi görünen şeyler aslında zaman ve mekâna göre görecelik arz etmektedir. Buna göre bir şeyin doğru veya yanlış olduğu yargısı bu yargıda bulunanın kişisel durumuna ve ihtiyacına göre değişmektedir. Yani zıtların aslında birbirine özdeş olduğunu ifade etmektedir. Evrendeki her şey negatif ve pozitif zıtlıkların birleşmesi sonucu meydana gelmektedir.[72]

12.5.23. Lao-Tzu heykeli

Lao-Tzu'ya göre, insanların bu dünyada acı, yoksulluk, üzüntü içerisinde olmasının sebebi yaptıklarının karşılığıdır. O, insan ömrünün giderek kısalmasını, insanın kötülüklerinden dolayı yıldızlar tarafından saldırıya uğramasına bağlamaktadır. İnsanın kendini kurtarabilmesi herkese ve her şeye kayıtsız kalması ve hiçbir şey yapmaması ile mümkündür. Akıllı insan, bencilliği reddeden, maddi isteklerden ve boş şeylerden kaçınandır. Zenginlik, başarı, şöhret gibi şeyler, insanın Tao'yu takip etmesine ve kurtuluşa ulaşmasına engel teşkil etmekte ve felaketini hazırlamaktadır.[73]

Taoizm'in Ritüelleri

Çin terminolojisinde Taoist mabetleri için "kung" (manastır veya saray), "kuan" (manastır mabedi) ve "miao" (mabet) kelimeleri kullanılır. Tao mabetlerinin avluları çok amaçlı salonlardan oluşur. Çoğu, sayısız tanrı ve tanrılaştırılmış kahraman tasvirlerini koymak için yapılmıştır. Mabet duvarları, Taoist öğretilerde önemle tasvir edilen on cehennemden birine mahkûm edilmiş olanların çektikleri azapları anlatan sahnelerle süslenmiştir.[74]

70 Ahmet Güç, "Taoizm", Yaşayan Dünya Dinleri, s. 402.
71 Ahmet Güç, "Taoizm", Dinler Tarihi El Kitabı, s. 457.
72 Mahmut Aydın, Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi, s. 241.
73 Abdurrahman Küçük; Günay Tümer; M. Alpaslan Küçük, Dinler Tarihi, s. 89.
74 Ahmet Güç, Dinlerde Mabed ve İbadet, s. 85-86.

İlk dönemlerde Taoist ibadetin amacı, gerçek mutluluğun elde edilmesi ve bu dünyada hayatın ebedî olarak sürdürülmesi amaçlanmakta idi. Bu amacın; Tao ile birikte olmakla, 'iş yapmadan çok iş yapmak' olarak tarif edilen 'wu wei' ilkesini tatbik etmekle, şiddet ve kibirden uzak durmakla, sakin ve gösterişsiz bir hayat yaşamakla gerçekleştirilebileceğine inanılmakta idi. Her taoistin kendini yakın hissettiği tanrılar vardır. Bunlar içerisinde en meşhur olanı, savaş tanrısı **Kvan-Ti** ile zenginlik tanrısı **Shin**'dir.[75]

Tanrılar için yapılan ayinlerde trampet ve gong çalınmakta, mabetteki sunak kandiller ile aydınlatılmakta ve tütsüler ile törenler gerçekleştirilmektedir. Yeni yılda mabetler, heykeller ve evler temizlenerek kötü ruhlardan arındırılmakta, kâğıt ve kumaş parçalarından oluşturulmuş ejderha figürleri sokaklarda gezdirilmektedir.[76]

12.5.24. Taoizm ritüeli-şenliği/Tayvan

Kendilerine has ayinlerinde, ilkbahar bayramında ateş yakılır. Taoist rahipler, yarı çıplak durumda, ateşe pirinç ve tuz atıp, yalın ayak koşarak üzerinden geçerler.[77] Rahipler halk arasında dolaşır, dinî fonksiyonlarını icra eder, tılsım ve muskalar satar ve yıldız falına bakarlar. Bunlar vasıtasıyla ruhsal âlemle haberleştiklerine, hastalıkları tedavi ettiklerine ve talihsizliği savuşturduklarına inanırlar. Ölümsüzlüğü elde etme konusunda insanlara yardımcı olması için simya, sade bir hayat, sağlık bilgisi ve perhiz kuralları, Çin'e özgü yoga şekli, büyü ve güçlü ilahlara dua gibi hususlar öğretilir.

Taoizm'in Kutsalları ve Sembolleri

Lao Tzu'nun iki kısımdan ve beş bin kelimeden ibaret bulunan "Tao Te King" (Yol ve Onun Gücü) kitabı bugüne kadar, bütün Taoizm düşüncesinin kaynağı olmuştur. Anlaşılması oldukça zor olan bu kitap, Çin'in büyük klasiklerinden biri olarak kabul edilmiştir.[78]

75 Şinasi Gündüz, "Taoizm", Yaşayan Dünya Dinleri, s. 87.
76 Abdurrahman Küçük; Günay Tümer; M. Alpaslan Küçük, Dinler Tarihi, s. 94.
77 Abdurrahman Küçük; Günay Tümer; M. Alpaslan Küçük, Dinler Tarihi, s. 94.
78 Abdurrahman Küçük; Günay Tümer; M. Alpaslan Küçük, Dinler Tarihi, s. 68.

12.5.25. Taishan dağı ve kutsal mabet

Taoizm'de bazı dağlar, mağaralar kutsal sayılmıştır. Bunların içinde en kutsalı Taishan Dağı'dır. Bu dağların ölümsüzlüğün mekânı olduğuna, kutsal varlıkların ve ataların ruhlarının burada yaşadığına inanılmıştır. Eskiden beri Taoistler için önemli ziyaret yeri ve sığınak olan bu dağların zirvesine tapınaklar inşa edilmiştir.[79]

12.5.26. Taoizm'in Yin-Yang sembolü

Taoizm'in sembolu olan Tai-ji, başlangıçta bir bütün kütle olan evrenin iki ayrı konuma ayrılması ve bunların birbirlerini tamamlamasının sembolik işaretidir. Bu simge birbirine karşıt olan ama kusursuz bir uyum ve denge oluşturan iki zıt öğeden oluşur. Bu ilkeler ışık, erkeklik, sıcak, kuru, yararlı olumlu ilke **Yang**'la onun zıddı, karanlık, dişil, soğuk, nemli, zararlı ve olumsuz ilke **yin**'dir. İkisi bir dairenin yarısını oluşturacak biçimde sonsuza kadar sürecek anı temsil ederken gösterilirler. Yang ve yin her şeyde mevcuttur. Ayrılmazlar, ahlakça iyi veya kötü olarak yargılanmazlar. Sürekli ilişki içinde birlikte faaliyette bulunurlar. Erkeklerde üstün olan yang, kadında yin'dir. Fakat ikisi de iki cinste de bulunur.[80]

YAZALIM

Aşağıdaki boşluklara Taoizm'le ilgili istenen bilgileri yazınız.

Kurucu	Kutsal Kitap	Kutsal Varlık	İbadet Yeri
....	....	....	....

DERS DIŞI ETKİNLİK

Hint ve Çin dinlerininde önemli bir yer tutan ve kutsal sayılan Ganj Nehri ile ilgili görsellerden oluşan sunu hazırlayınız.

79 bk. https://tr.scribd.com/document/54147172/Bir-Din-Olarak-Taoizm-Taoism-as-a-Religion. (26.08.2018)
80 Joseph Campbell, Doğu Mitolojisi, s. 32-33.

ÜNİTEMİZİ DEĞERLENDİRELİM

A. Aşağıdaki açık uçlu soruları cevaplayınız.

1. Hinduizm'in tanrı inancı hakkında bilgi veriniz

....

....

2. Budizm'in dini ritüelleri hakkında bilgi veriniz

....

....

3. Kast sistemini insanın eşitliği prensibine göre yorumlayınız.

....

....

4. Budizm'in kurucusu kimdir? Ortaya çıkış sebepleri nelerdir?

....

....

B. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruların doğru seçeneklerini işaretleyiniz.

5. Aşağıdakilerden hangisi, Hinduizm'deki Tanrı Vişnu'nun bozulan yeryüzünü, eski hâline getirmek için bir bedende dünyaya inişini ifade eder?

A) Parya **B)** Samsara **C)** Devi **D)** Avatar **E)** Şruti

6. Hinduizm'in kutsal kitabının adı nedir?

A) Lün Yu **B)** Ripitaka **C)** Vedalar **D)** Te King **E)** Lumbuni

7. Budizm'in mabetlerine verilen isim aşağıdakilerden hangisidir.

A) Vihara **B)** Sangha **C)** Pitaka **D)** Dharma **E)** Kuan

8. Buda'ya göre insanoğlunun Nirvana'ya ulaşabilmesi için "sekiz dilimli yolu" takip etmesi gerekir. Aşağıdakilerden hangisi bu sekiz dilimli yol arasında bulunmamaktadır?

A) Doğru karar **B)** Doğru konuşma **C)** Doğru hareket
D) Doğru beslenme **E)** Doğru çaba

9. "Yin-Yang" sembolü aşağıdaki dinlerin hangisine aittir?

A) Konfüçyanizm **B)** Budizm **C)** Hinduizm
D) Zerdüştlük **E)** Taoizm

C. Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerleri uygun kelimelerle doldurunuz.

10. Hinduizm'de .... doğurganlık ve bereketin sembolü olarak kutsal kabul edilir.

11. Hinduizm'de kast dışı kabul edilen ve insan yerine konulmayan gruba .... denir.

12. Dünyanın en eski rahipler topluluğuna .... teşkilatı denilmektedir.

13. Hintlilerde ortak ibadet sembolü olan Vedaları okumaya başlamadan önce söylenen kelimeye .... denir.

14. Konfüçyanizm'de, tabiat düzeninin yöneticisi, her şeyin üstündeki yaratıcı kudrete .... denir.

Ç. Aşağıdaki soruları metne göre cevaplayınız.

Konfüçyüs, MÖ 551'de, Çin'de şimdiki Şantung'un bir bölümü olan Lu eyaletinin Tsou şehrinde dünyaya gelmiştir. Ona verilen Konfüçyüs ismi, K'ung Fu-tzu'nun (Üstad veya Filozof Kung) Latince'sidir. Üç yaşında babasını kaybetmiş ve hayatı yoksulluklar içinde geçmiştir. Öğrenmeye olan sevgi ve merakı sebebiyle 15 yaşından itibaren kendisini ilme vermiştir. 19 yaşından itibaren bir okul açmış ve öğrenci yetiştirmeye başlamıştır. Eğitimdeki amacı, zamanın insanlarına geçmişin iyi bir yorumunu yapmaktı. Eski bilgelerin faziletlerini yeni nesillere aktarmak suretiyle, Çin'e barış ve huzuru nasıl getirdiklerini göstermekti. Konfüçyüs'ün gayesi ideal insanlardan meydana gelen bir toplum oluşturmaktı.

15. Konfüçyüs ismi nereden gelmektedir? Açıklayınız.

....

16. Konfüçyüs'ün çocukluk hayatı hakkında bilgi veriniz.

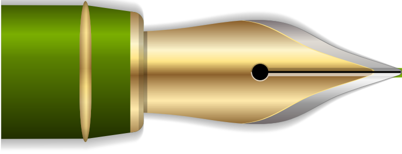
....

17. Konfüçyüs'ün amacı ve ideali nedir? Açıklayınız.

....

D. Aşağıda verilen kavramları uygun şekilde eşleştiriniz.

1 Dharma	A Budizm
2 Jen tao	B Hinduizm
3 Vihara	C Reenkarnasyon
4 T'ien	D Taoizm
5 Tenasüh	E Konfüçyanizm
	F Yoga

SÖZLÜK

A

Aba: 1. Yünün dövülmesiyle yapılan kalın ve kaba kumaş. 2. Bu kumaştan yapılmış yakasız ve uzun üstlük.

Acziyet: Gücü bir işe yetmemek, güçsüzlük.

Ahit: 1. Kendi kendine söz vererek bir işi üzerine alma, ant. Antlaşma. 2. Anlaşma, söz.

Akademi: Yüksekokul.

Akıbet: Bir iş veya durumun sonu, sonuç.

Akli ilimler: İnsanın ihtiyaçlarını gidermek amacı ile eşyayı kullanma ve insanın faydasına hizmet ettirmeyi amaçlayan aklın ürünü olan fizik, kimya, matematik gibi bilimlerdir.

Âlim: Bilgin.

Amel: 1. Davranış, hareket. 2. Çaba, çalışma, didinme. 3. Bir kural veya dinî emrin yerine getirilmesi.

Anonim: Edebiyatta yazanı, yapanı, söyleyeni bilinmeyen eser.

Astronomi: Gök bilimi.

Azamet: Ululuk, büyüklük.

B

Bâciyân-ı Rûm: 13. yüzyılda Anadolu'da kadınların oluşturduğu teşkilât.

Bağlam: Herhangi bir olguda olaylar, durumlar, ilişkiler örgüsü veya bağlantısı.

Beyan: Bildirme.

Bilge: Bilgili, iyi ahlaklı, olgun ve örnek (kimse).

Botanik: Bitki bilimi.

C-Ç

Cem: Toplama, bir araya getirme.

Cenin: Gizli olan şey, anne karnındaki çocuk.

D

Dâr: 1. Yurt, ev. 2. Ağaç. 3. Direk.

Debbağ: Deriyi terbiye eden kösele, meşin, sahtiyan haline getiren kimse, sepici, dabağ.

Didar: 1. Yüz, çehre. 2. Görme, görünme. 3. Açık, meydanda.

Doktrin: İnanç esası, fikir, düşünce, öğreti.

Düstur: Genel kural.

E

Ehl-i kitap: 1. Allah'ın peygamberlerine indirdiği kitaplara iman eden kimselere verilen isim. 2. Kur'an'da Yahudi ve Hristiyanlara verilen isim.

Ekol: Bir bilim ve sanat kolunda ayrı nitelik ve özellikleri bulunan yöntem veya akım, okul.

Elektroşok: Göğüs duvarından çok kısa süreli yüksek elektrik akımı geçirme.

Elem: Acı, üzüntü, dert, keder.

Emre amade: Bir işi veya emri yapmaya hazır.

Ensar: Yardım edenler, koruyanlar, himaye edenler.

Erkân: 1. Rükünler, dayanaklar, temeller, esaslar. 2. Yol, usül, metod, şekil.

Evrensel: 1. Bütün insanlığı ilgilendiren. 2. Dünya ölçüsünde, dünya çapında.

F

Fakih: 1. Dikkatli ve ince anlayışlı, ayrıntılı bir şekilde bilen âlim. 2. Din bilgini, fıkıh âlimi, İslam hukukçusu.

Ferdî: Bireysel.

Feyizli: Verimli, bereketli, bol.

Fonksiyonel: İşlevsel.

G-Ğ

Gaflet: 1. Ne yaptığını bilememek. 2. Bir şeyi bile bile terk etmek. 3. Günah ve sevap konusunda duyarsız davranmak.

Genetik: 1. Kalıtım bilimi. 2. Genlerle ilgili, kalıtımla ilgili.

H

Hakikat: Gerçek, gerçeklik. Var olduğu kesin ve açık olarak bilinen.

Hikmet: 1. Bilgelik. 2. Nedeni kolayca anlaşılamayan amaç. 3. Öğüt verici söz.

Hilm: 1. Sabırlı, akıllı ve ağırbaşlı olmak 2. İnsani ilişkilerde hoşgörülü ve uygarca davranmayı sağlayan ahlaki erdem.

Hitabet: Etkili söz söyleme sanatı.

Hitap: Sözü birine veya birilerine yöneltme, seslenme.

Husus: 1. Konu, madde. 2. Özellik, yön.

Huşu: 1. Mutlak bir teslimiyetle Allah'ın (c.c.) emirlerini yerine getirme. 2. Allah'a duyulan saygı çerçevesinde ibadetlerin yerine getirilmesi.

Hüsnü hat: Güzel yazı sanatı.

I-İ

İcat: Buluş.

İcma: 1. Birleştirmek, derleyip toplamak, fikir birliği etmek. 2. İslam âlimlerinin, dinî bir meselenin hükmü hakkında ittifak etmeleri.

İçtihat: 1. Din bilginlerinin ayet, hadis ve kıyasa uyarak dinî konuları açıklamak için çalışmaları. 2. Çalışıp çabalama, güç işleri yapma.

İdeal: Düşüncenin tasarlayabileceği bütün üstün nitelikleri kendinde toplayan.

İdrak: Anlama yeteneği, anlayış, akıl erdirme.

İfa etmek: Yerine getirmek.

İhlal etmek: 1. Bozma, zarar verme. 2. Yasa ve düzene uymama.

İhlas: İman, ibadet, ahlak, amel gibi her türlü dinî görevleri sırf Allah rızası için yapma.

İkrar: 1. Saklamayıp doğruca söyleme, açıkça söyleme 2. Bildirme 3. Benimseme, onama, kabul, tasdik.

İntikal etmek: 1. Bir yerden başka bir yere geçme, geçiş. 2. Miras olarak babadan çocuğuna kalma.

İrşat: Doğru yolu gösterme, uyarma.

İstihale: 1. Biçim değiştirme 2. Başkalaşma.

İstihdam etmek: Bir görevde, bir işte kullanmak.

İstila etmek: 1. Bir ülkeyi silah gücüyle ele geçirmek. 2. Yayılmak, kaplamak, sarmak, bürümek.

İştirak etmek: 1. Katılmak 2. Ortak olmak.

İzah etmek: Açıklamak, ayrıntılı bilgi vermek.

K

Kadim: Başlangıcı olmayan, eski, ezelî.

Karaborsacılık: Piyasada olmayan bir malı gizlice yüksek fiyatla alıp satan kimse.

Kemale erdirmek: En olgun seviyeye çıkarmak, eriştirmek.

Keşiş: Hristiyanlıkta manastırlarda bir tarikata bağlı olarak hiç evlenmeden ibadetle meşgul olan papazlara verilen isim.

Kıstas: Ölçüt.

Klasik: 1. Üzerinden çok zaman geçtiği hâlde değerini yitirmeyen, türünde örnek olarak görülen eser 2. Alışılmış.

Konsantrasyon: Dikkatin toplanması.

Kov: Çekiştirme, yerme, kötüleme, dedikodu.

Kudret: Güç, erk, iktidar. Maddi güç, zenginlik. Allah'ın ezelî gücü.

Kült: 1. Din. 2. Yerel özellikler taşıyan dinî törenler. 3. Belli bir dönemde aşırı ilgi gören film vb.

L

Literatür: 1. Edebiyat 2. Kaynak.

Liyakat: 1. Bir kimsenin, kendisine iş verilmeye uygunluk, yaraşırlık durumu. 2. Kifayet.

Lütuf: 1. İyilik, yumuşak ve nazik davranma. 2. Allah'ın kullarına olan yardımı, onları başarıya ulaştırması, koruması.

M

Mabet: İbadet edilen yer.

Mahiyet: 1. Nitelik, vasıf, öz, asıl, esas. 2. İçyüz

Mahluk: Yaratılmış.

Mahviyet: Tevazu.

Makam: 1. Menzil, merhale, konak, mertebe. 2. İçinde bir yatan bulunsun bulunmasın, peygamber, veli vb. büyük bir zat adına yaptırılmış olan türbe, mezar, ziyaretgâh. 3. Bir müzik parçasının işleniş biçimi.

Marifet: 1. Ustalık, hüner, uzmanlık. 2. Bilim, bilgi.

Mazhar olmak: İyi bir şeye ermek, ulaşmak.

Mecaz: Bir ilgi veya benzetme sonucu gerçek anlamından başka anlamda kullanılan söz, metafor.

Meditasyon: Kişinin iç huzuru yakalayabilmesi için kullanılan bir odaklanma tekniği.

Melamet: Dervişlikte dış görünüşü bırakarak içe yönelme.

Menkıbe: Din büyüklerinin veya tarihe geçmiş ünlü kimselerin yaşamları ve olağanüstü davranışlarıyla ilgili hikaye.

Mersiye: Divan edebiyatında ölüm konusunu işleyen şiirler.

Mertebe: Aşama, derece, rütbe.

Meşk etmek: Alışmak veya öğrenmek için çalışmak.

Meşru: Yasal.

Metodolojik: Yöntem bilimsel.

Metot: Yöntem.

Meyletmek: 1. Eğilmek 2. Gönül vermek.

Mistik: Gizli, sırlı bir yönü olan.

Mizaç: Huy, yaratılış, tabiat, karakter.

Modernite: Genel anlamda gelenek ile karşıtlık ve ondan kopuşun; bireysel, toplumsal ve politik yaşam alanlarının tamamındaki dönüşümü ya da değişimi.

Mucit: Yeni bir buluş ortaya koyan, icat eden kimse.

Muhacir: 1. Hicret eden kimse. 2. Mekke'den Habeşistan veya Medine'ye hicret eden sahabiden her biri.

Muhaddis: Hadislerin senet ve metinlerini, hadisleri rivayet edenlerin isim ve durumlarını bilen kimse.

Muhatap olmak: 1. Kendisine söz söylenmek, hitap edilmek. 2. Karşılaşmak.

Mukabele: 1. Karşılık verme, karşılama, karşılık. 2. Toplu yerlerde yüksek sesle hatim okunurken Kur'an okumasını bilenlerin gözleriyle Kur'an'ı takip etmesi, bilmeyenlerin dinlemesi.

Musiki: 1. Müzik 2. Kulağa hoş gelen sesler dizisi.

Mutasavvıf: Tasavvuf inançlarını benimseyerek kendini Allah'a adamış kimse, İslam gizemcisi, sufi.

Mücahede: Allah yolunda yapılan her türlü çaba ve gayret.

Müdafaa: Savunma.

Müessese: Kurum, kuruluş.

Müfessir: Tefsir ilmi ile uğraşan, bu konuda uzman kimse.

Mükellef: Yükümlü, sorumlu.

Mürşit: Doğru yolu gösteren, kılavuz.

Müstakil: Kullanış yönünden başka bir yapı ile bağlantısı olmayan, bağımsız.

N

Nafaka: 1. Geçinmek için gerekli olan şeylerin bütünü, geçimlik. 2. Birinin geçindirmekle yükümlü bulunduğu kimselere, mahkeme kararıyla bağlanan aylık.

Nail olmak: Erişmek, ulaşmak, kavuşmak.

Nakli ilimler: Tefsir, kelam, hadis, fıkıh gibi ilimler.

Nefis: Can, öz varlık, benlik, İnsanın yeme içme vb. gereksinimlerinin bütünü.

Nesir: Düzyazı.

Nezaket: Başkalarına karşı saygılı ve incelikle davranma, incelik, naziklik.

Nihai: İşi sona erdiren, işi kesen, son, sonuncu.

Nisyan: Unutma.

Niyaz: Yalvarma, yakarma.

Nobel Ödülü: 27 Kasım 1895 tarihli ve 30 Aralık 1896 tarihinde Stockholm'de açıklanan vasiyetnamesiyle Alfred Nobel tarafından kurulan derneğin verdiği, insanlığa hizmet edenleri ödüllendirmek amacını taşıyan prestijli bir ödül.

O-Ö

Orta Çağ: Avrupa tarihinin geleneksel ve şematik olarak üç bölüme ayrılmasında ortada kalan çağa verilen isimdir. Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşü ile başlayıp Rönesans hareketi ile biten bir dönem içerisinde kademeli olarak son bulur.

P-R

Papirüs: 1. Papirüsgillerden, Nil kıyılarında yetişen, sürüngen, çıplak saplı, otsu bir bitki. 2. Eski Mısırlıların bu bitkinin saplarından yaptıkları kâğıt.

Parşömen: Yazı yazmak, resim yapmak için özel olarak hazırlanan deri, tirşe.

Pozitivizm: Olgularla desteklenen ya da olgularla ilgili verilere dayanan bilginin tek sağlam bilgi türü olduğu görüşü.

Rasyonalizm: Dinî, sosyal ve politik tüm uygulamaları sadece akıl ışığında ve aklı temel alarak oluşturan akım.

Rekabet etmek: Yarışmak.

Riayet etmek: 1. Uyma, boyun eğme. 2. Sayma, saygı, ağırlama, itibar etme.

Riyazet: Nefsin isteklerini kırma.

Rönesans: 15'inci ve 16'ncı yüzyıllarında Avrupa'da sanat, bilim, düşünce ve güzel sanat alanında meydana gelen yeniliklerin genel adı.

Rüşt: 1. Kanunlara göre ergin sayılacak yaşa gelmiş olmak. 2. Herhangi bir konuda yeterli seviyeye geldiğini göstermek.

S-Ş

Safha: Aşama, evre.

Sakin: 1. Hareket etmeyen, kımıldamayan. 2. Durgun, dingin. 3. Sessiz. 4. Kimseyi rahatsız etmeyen, kızgınlık göstermeyen. 5. Huysuzluğu, rahatsızlığı azalmış veya geçmiş. 6. Bir yerde oturan.

Salih: İyi, elverişli, güzel ve faydalı.

Sanayileşme: 18. yüzyılın ikinci yarısından önce İngiltere'de daha sonra Batı Avrupa ülkeleri ve ABD'de sanayinin gelişmesiyle el emeğinin yerini seri üretim yapan makinelerin alması ve kısa zamanda mal üretilmesi.

Seciye: Yaradılış, huy, karakter.

Selatin Cami: Osmanlı Padişahlarının veya eşlerinin yaptırdığı camilerden herbirine denir.

Semah: Alevi ve Bektaşi topluluklarında yaygın olan ve müzik eşliğinde uygulanan tören nitelikli oyun.

Sevk etmek: Göndermek, götürmek.

Seyir: Gidiş, yürüyüş, ilerleyiş.

Seyyah: Gezgin.

Sıddık: Doğruluğun zirvesinde bulunan, sözünü amel ve uygulama ile doğrulayan kimse.

Sıla-ı rahim: 1. Akraba ilişkileri. 2. Akrabalara karşı insani, ahlaki ve sosyal görevlerin tamamı.

Stratejik: Önemli.

Şeriat: Kur'an'daki ayetlere, Hz. Muhammed'in sözlerine dayanan İslam kanunu, İslam hukuku.

Şevk: İstek, heves.

T

Tahsil etmek: 1. Parayı toplamak. 2. Öğrenim yapmak.

Tahsis etmek: Bir şeyi bir kimseye veya bir yere ayırmak.

Takdim: 1. Bir şeyi karşılıksız olarak birine verme, sunma. 2. Tanıtma, tanıştırma. 3. Öne alma, önceye alma.

Takva: Dinin yasak ettiği şeylerden sakınıp buyurduklarını yerine getirme, züht.

Tarikat: Aynı dinin içinde birtakım yorum ve uygulama farklılıklarına dayanan, bazı ilkelerde birbirinden ayrılan Allah'a ulaşma ve onu tanıma yollarından her biri.

Tasavvur etmek: Zihinde canlandırmak, göz önüne getirmek.

Tasdik: Doğrulama, onaylama.

Tasnif: Sınıflandırma, gruplandırma.

Tasvir: 1. Betimleme. 2. Resim.

Tazim: Saygı gösterme, ululama.

Tecelli: 1. Ortaya çıkma, görünme. 2. Tasavvufta Allah'ın isim ve sıfatlarıyla sufinin kalbinde tezahür etmesi.

Tekke: Dervişlerin ve tarikat ehlinin toplanıp şeyh yönetiminde zikir ve ibadet ettikleri, nefis terbiyesi gördükleri yer.

Tefekkür: 1. Düşünme. 2. Allah'ın (c.c.) yarattığı tüm varlıklar üzerinde kafa yorma.

Telef etmek: 1. Hayvanı öldürmek. 2. Mahvetmek, yok etmek.

Teori: Bilgi edinme sürecinin herhangi bir aşamasında ortaya atılan, geçerlilik ve güvenilirliği bilimsel yöntemle saptanmış bir genel bilgi ve açıklama düzeni.

Tercüme: Çeviri.

Tesis etmek: Kurmak, ortaya çıkarmak, oluşturmak.

Teşekkül etmek: 1. Belirmek, belli bir biçim almak, oluşmak. 2. Kuruluş olarak oluşmak.

Teşkil etmek: Belirmek, belli bir biçim almak, oluşmak.

Teşvik etmek: İsteklendirmek, heveslendirmek.

Tevekkül: Herhangi bir işte elinden geleni yapıp daha sonrasını Allah'a bırakmak.

Tevhit: Allah'ın zatını bütün tasavvurlardan, zihinlerdeki hayal ve evhamdan soyutlamak.

Teyit etmek: Onaylamak.

Tezkiye: Tasavvufta nefsi temizlemek, arıtmak.

Trigonometrik: Üçgenleri hesaplamayı konu edinen matematik kolu ile ilgili olan.

U-Ü-V

Uhrevi: Ahiret ile ilgili.

Vasıf: Nitelik, özellik.

Vecd: Sevgi veya heyecandan doğan coşkunluk, kendinden geçme.

Vefa: Sevgiyi sürdürme, sevgi, dostluk bağlılığı.

Vesile olmak: Uygun ortam oluşmak.

Y-Z

Yegâne: Biricik, tek.

Yoga: Ruhsal yaşama ve bedene egemen olmayı amaçlayan Hint felsefe sistemi.

Zahidane: Tasavvufta dünyaya rağbet etmeden, kendini bütünüyle ahirete ve Hakk'a vererek yaşama.

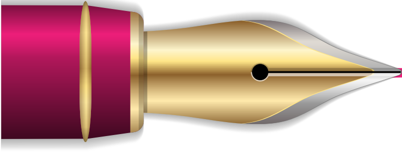
Zanaatkâr: İnsanların maddeye dayanan gereksinimlerini karşılamak amacıyla öğrenimle birlikte deneyim, beceri ve ustalık gerektiren işleri yapan kimse.

Zarafet: Zariflik, incelik, naziklik, güzellik.

Zaviye: 1.Köşe. 2.Küçük tekke. 3.Anlayış, görüş, bakış açısı.

Zikretmek: Söylemek, dile getirmek.

Zooloji: Hayvan bilimi.

KAYNAKÇA

ABDAL, Kaygusuz, **Vücûdnâme**,(haz. Abdurrahman Güzel), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1983.

AÇIKGENÇ, Alparslan, "İslam'da Felsefî Düşüncenin Doğuşu", **Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni**, İnsan Yay., 1-10, İstanbul, 2010.

AÇIKGENÇ, Alparslan, **İslam Medeniyetinde Bilgi ve Bilim**, İsam Yay., 2. Baskı, İstanbul, 2013.

AKAR, Muhlis; ÇEKER, Orhan; KAHRAMAN, Abdullah, **Güncel Meseleler İstişare Toplantısı IV**, DİB Yay., Afyonkarahisar, 2011.

AKSÜT, Hamza, **Aleviler Türkiye İran Irak Suriye Bulgaristan Dede Ocaklarının, Toplulukların ve Yerleşimlerin Tarihi**, Yurt Kitap Yay., Ankara, 2012.

ALTUNTAŞ, Halil; ŞAHİN, Muzaffer, **Kur'an-ı Kerim Meali**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 2001.

APAYDIN, H. Yunus**, İslam ve Toplum İlmihal**, TDV Yay., Ankara, 2006.

APAYDIN, H. Yunus; BARDAKOĞLU, Ali; KARAMAN, Hayreddin, **İlmihal 1-2**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2004.

ATALAN, Mehmet, "Cafer-i Sadık", **Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni**, İnsan Yay., İstanbul 2015.

AYBAKAN, Bilal, "Şafiî", **TDV İslam Ansiklopedisi,** TDV Yay., C 38, İstanbul, 2010.

AYDIN, Mahmut, **Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi,** Ensar Yay., 6. Baskı, İstanbul, 2016.

AYDIN, Mehmet, **Dinler Tarihine Giriş**, NKM Yay., 4. Baskı, Konya, 2008.

AYDIN, Mehmet S., "İnsan-ı Kami*l*", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., C 22, İstanbul, 2000.

AYDIN, Fuat, "Konfüçyanizm", **Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni,** C 1 İstanbul 2015.

AYDÜZ, Salim, "Rasathane*",* **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., C 34, İstanbul, 2007.

AYKUT, Sait*, "*İbn Battûtâ", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., C 19, İstanbul, 1999.

BAKTIR, Mehmet, **İslam Düşüncesinde Akıl**, Turkuaz Matbaa, Sivas, 2013.

BARDAKOĞLU, Ali, "Organ Nakli", **İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, MÜİF Vakfı Yay., C 3, İstanbul, 1997.

BARDAKOĞLU, Ali, "Kan", **İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, MÜİF Vakfı Yay., C 2, İstanbul, 1997.

BAYRAKDAR, Mehmet, **İslâm'da Bilim ve Teknoloji Tarihi,** TDV Yay., 8. Baskı, Ankara, 2017.

BEKSAÇ, A. Engin, "Tac Mahal", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., C 39, İstanbul, 2010.

BİRIŞIK, Abdülhamit, "Tefsir", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., C 40, İstanbul, 2011.

BİLMEN, Ömer Nasuhi, **Istılahatı Fıkhiyye Kamusu**, Bilmen Yay., İstanbul, 1967.

BOZKURT, Fuat, **Buyruk (İmam Cafer-i Sadık Buyruğu),** Kapı Yay., İstanbul, 1982.

BOZKURT, Nebi, "Daru'l-hadis", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., C 8, İstanbul, 1993.

BOZKURT, Nebi, "Daru'l-kurrâ", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., C 8, İstanbul, 1993.

BOZKURT, Nebi, "Medrese", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., C 8, Ankara, 2003.

BOZKURT, Nebi, "Mektep", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., C 29, Ankara, 2003.

BOZKUŞ, Metin**, Anadolu'da İslam ve Mezhepler**, Asitan Yay., Sivas, 2011.

BOZKUŞ, Metin, **Sivas Aleviliği,** Fakülte Kitabevi, Isparta, 2006.

BUCAİLLE, Maurice, **Müspet İlim Yönünden Tevrat, İnciller ve Kur'an**, (çev. Mehmet Ali Sönmez), DİB Yay., Ankara, 1991.

BUDAK, Muhammed Ali, "Batı Kaynaklarına Göre Endülüs Medeniyetinin Eğitim ve Bazı Bilim Alanlarında Avrupa'ya Katkıları", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sos. Bil. Dergisi,** Isparta, 2016.

BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmâîl, **el-Edebu'l-Müfred**, (Tahkik: Muhammed Fuâd Abdulbâkî), Dâru'l-Beşâiru'l-İslâmiyye, Beyrut, 2005.

BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmâîl, **el-Câmiu's-Sahîh**, I-VIII, Mektebetü-t Taberi, Kahire, 2010.

CAMPBELL, Joseph, **Doğu Mitolojisi**, (çev. Kudret Emiroğlu), Islık Yay., İstanbul, 2015.

CANBULAT, Mehmet; KARAGÖZ, İsmail; KARAMAN Fikret; PAÇACI, İbrahim, **Dini Kavramlar Sözlüğü,** MEB Yay., İstanbul, 2009.

CEBECİOĞLU, Ethem, **Hacı Bayram Veli**, TDV Yay., 7. Baskı, Ankara, 2011.

CEBECİOĞLU, Ethem, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü,** Sözlük Yay., 3. Baskı, Ankara, 2009.

COŞAN, M. Esad, **Hacı Bektâş-ı Veli**, Seha Neşriyat, İstanbul, 1995.

ÇAĞRICI, Mustafa, "Ahlak", **TDV İslam Ansiklopedisi,** TDV Yay., C 2, İstanbul, 1989.

ÇAĞRICI, Mustafa, "İş Ahlakı", **İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, MÜİF Vakfı Yay., C 2, İstanbul, 1997.

ÇELEBİ, Evliya, **Seyahatname**, (haz. Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1999.

ÇELEBİ, İlyas, **"Ebu Hanife'nin Hayatı, İlmi Şahsiyeti, Eserleri ve İtikadi Görüşleri"**, (Beyazizâde, İmam-ı Azam Ebû Hanife'nin İtikadi Görüşleri), İFAV Yay., 5. Baskı, İstanbul, 2016.

ÇUBUKÇU, İ. Agâh, **Türk-İslam Kültürü Üzerinde Araştırmalar ve Görüşler,** AÜİF Yay., Ankara, 1987.

DÂRÎMÎ, Ebu Muhammed Abdullah, **Sünen**, Beyrut, 1987.

DEMİR, Abdullah, **Ebu İshak Es-Saffâr'ın Kelam Yöntemi**, İSAM Yay., İstanbul, 2018.

DEMİRCİ, Kürşat, "Hinduizm", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., C 18, İstanbul, 1998.

DİLÇİN, Cem, **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, 6. Baskı, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 2000.

DÖNDÜREN, Hamdi, **Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali**, Erkam Yay., İstanbul, 1993.

DÖNMEZ, İbrahim Kâfi, **İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, MÜİF Vakfi Yay., İstanbul, 1997.

DOĞAN, H. İsmail, **İmam Matüridi'nin Heretik Akımlara Yönelttiği Eleştiriler**, Düzey Kitap, İstanbul, 2016.

Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni, (ed. Bayram Ali Çetinkaya), İnsan Yay., İstanbul, 2015.

DUMAN, Soner, **Günümüz Fıkıh Problemleri**, Beka Yay., İstanbul, 2018.

EBU NASR SERRÂC TÛSÎ, **el-Lüma,** (haz. H. Kâmil Yılmaz), Altınoluk Yay., İstanbul, 1996.

EFENDİ, Seyyid Ahmet R, **Mir'âtü'l- Mekâsıd fi Def'il- Mefâsıd**, İstanbul, 1293.

EKİNCİ, Yusuf, **Ahilik**, Ecdâd Yayım, Ankara, 1989.

EKŞİ, Ahmet**, İslam Tıp Hukuku**, Ensar Yay., İstanbul, 2011.

ERASLAN, Kemal, "Ahmed Yesevî", **TDV İslam Ansiklopedisi,** C 2, İstanbul, 1989.

ERAYDIN, Selçuk, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, İfav Yay., 6. Baskı, İstanbul, 2001.

ERÖZ, Mehmet, **Türkiye'de Alevilik Bektaşilik,** Otag Matbaası, İstanbul, 1977.

ERTURHAN, Sabri, "Fıkhî Açıdan At Eti", **CÜİFD**, C 11/2, Sivas, 2007.

ERTURHAN, Sabri, **Fıkıh Usulüne Giriş**, Asitan Kitap, Sivas, 2014.

ERÜNSAL, İsmail E., "Kütüphane", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., C 27, Ankara, 2002.

FETTÂH, İrfan Abdülhamîd, "Ebu'l-Hasan el-Eş'ari", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., C 11, İstanbul, 1995.

FEYİZLİ, Hasan Tahsin, **Feyzü'l-Furkan,** Server İletişim, İstanbul, 2013.

GAZZÂLİ, **"İhyâu'Ulûmi'd-Din",** (çev. Mehmet A. Müftüoğlu), Pırlanta Yay., İstanbul, 1988.

GÖLPINARLI, Abdulbaki, **"100 Soruda Tasavvuf",** Gerçek Yay., İstanbul, 1969.

GÖRGÜN, Tahsin, "Kitabü'l-Hayevân", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., C 26, Ankara, 2002.

GÜÇ, Ahmet, **Dinlerde Mabed ve İbadet,** Ensar Yay., 2. Baskı, İstanbul, 2005.

GÜÇ, Ahmet, "Konfüçyüsçülük", **TDV İslam Ansiklopedis**i, TDV Yay., C 26, Ankara, 2002.

GÜÇ, Ahmet, "Konfüçyanizm", **Yaşayan Dünya Dinleri,** DİB Yay., 3. Baskı, Ankara, 2010.

GÜÇ, Ahmet, "Konfüçyanizm", Dinler Tarihi El Kitabı, Grafiker Yay., Ankara, 2015.

GÜÇ, Ahmet, "Taoizm", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., C 26, Ankara, 2002.

GÜÇ, Ahmet,"Taoizm", **Yaşayan Dünya Dinleri,** DİB Yay., 3. Baskı, Ankara, 2010.

GÜÇ, Ahmet, "Mabed", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., C 27, Ankara, 2003.

GÜÇ, Ahmet, “Taoizm”, **Dinler Tarihi El Kitabı,** s. 457. Grafiker Yay., Ankara, 2015.

GÜNDÜZ, Şinasi, **Din ve İnanç Sözlüğü**, Vadi Yay., Ankara, 1998.

GÜNDÜZ, Şinasi, “Taoizm”, **Yaşayan Dünya Dinleri**, DİB Yay., 3. Baskı, Ankara, 2010.

GÜNER, Ahmet, **Tarikatlar Ansiklopedisi**, Milliyet Yay., İstanbul, 1991.

GÜRER, Dilaver, **Düşünce ve Kültürde Tasavvuf,** Ensar Yay., İstanbul, 2007.

GÜRKAN, Menderes, “Tedavi”, **İslam’da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, MÜİF Vakfı Yay., C 4, İstanbul, 1997.

GÜL, Kemal Vehbi, **Anadolu’nun Türkleştirilmesi ve İslamlaştırılması**, Toker Yay., İstanbul, 1996.

GÜLLÜLÜ, Sabahattin, **Ahi Birlikleri**, Ötüken Yay., İstanbul, 1977.

HATUN, Hacı Mahmut, **Dünyaya Yön Veren Müslüman Bilim Adamları**, Yeşil Elma Yay., İstanbul, 2012.

HEKİM, Mustafa, **Büyük İslam ve Tasavvuf Önderleri**, İstanbul, 1993.

HÖKELEKLİ, Hayati, “İntihar”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., C 22, İstanbul, 2000.

IŞIK, Emin, “En’âm Suresi”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., C 11, İstanbul, 1995.

İBN-İ BATTÛTA, **Büyük Dünya Seyahatnamesi**, (çev. Muhammed Şerif Paşa), Yenişafak Yay., İstanbul, 2004.

İBN HANBEL, **Müsned**, 1-6, Beyrut, 1969.

İBN HİŞÂM, Ebu Muhammed Abdülmelik, **es-Sîretü’n-Nebeviyye**, (thk. Muhammed Ali Kutub- Muhammed Balta), 3. Baskı, el-Mektebetü’l Asriyye, Beyrut, 1995.

İBN İSHÂK, Muhammed b. İshâk, **Sîretü İbn İshâk***, (*thk. Muhammed Hamîdullah), Beyrut, 1981.

İBN İSHÂK, Muhammed b. İshâk, **Kitabu’l- Mübtede ve’l-Meb’as, (**thk. Süheyl Zekkâr),: Dârü’l-fikr, Beyrût 1998.

İBN KESÎR, Ebu’l-Fidâ Hâfız ed-Dimeşkî, **Tefsirü’l-Kur’an’il-Azim***,* (çev. Abdülvehhab Öztürk), Kahraman Yay., İstanbul, 2012.

İbn MÂCE, Ebu Abdullah Muhammed el-Kazvini, **Sünen**, Beyrut, 1975.

İBN SA’D, Muhammed b. Sa’d, **et-Tabakâtü’l-Kübrâ***,* Daru’s-Sadr, Beyrut, 1968.

İBNÜ’L-ESÎR, İzzüddin b. Ebi’l-Hasen Ali b. Muhammed, **el-Kamil fi’t-Tarih**, Darü’l-Fikr Beyrut, 1979.

İBNÜ’L-ESÎR, İzzüddin b. Ebi’l-Hasen Ali b. Muhammed, **Üsdü’l-Ğâbe fi Ma’rifeti’s-Sahâbe**, (thk. Ali Muhammed Muavvid-Âdil Ahmed Abdü’l-Mevcûd), Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1996.

İBN MANZUR, Muhammed b. Mukerrem**, Lisanu’l-Arab**, Beyrut, 1990.

İLGÜREL, Mücteba, “Evliya Çelebi”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., C 11, İstanbul, 1995.

İNALCIK, Halil**, Devlet-i ‘Aliyye**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2009.

KANDEMİR, M. Yaşar, “Hadis”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., C 15, İstanbul, 1997.

KARA, Mustafa, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, İletişim Yay., İstanbul, 1992.

KARAKOÇ, Sezai, **Mevlana**, Diriliş Yay., (11. baskı), İstanbul, 2018.

KARAMAN, Ahmet, **Mukayeseli Dinler Tarihi**, İfav Yay., (10. Baskı), İstanbul, 2013.

KARAMAN, Hayreddin, “Caferiyye”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., C 7, İstanbul, 1993.

KARAMAN, Hayrettin; BARDAKOĞLU, Ali; APAYDIN, H. Yunus, **İman ve İbadetler İlmihal**, TDV Yay., Ankara, 2006.

KARAMAN, Hayrettin; ÖZEK, Ali; DÖNMEZ, İbrahim Kafi; ÇAĞRICI, Mustafa; GÜMÜŞ, Sadrettin; TURGUT, Ali, **Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali**, TDV Yay., Ankara, 2000.

KAYA, Mahmut, “Beytü’l-hikme”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., C 6, İstanbul, 1992.

KAYA, Mahmut, “Râzi, Ebû Bekir”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., C 34, İstanbul, 2007.

KAYAOĞLU, İsmet, “İslam Medeniyetinin Batıya Etkileri”, **AÜİFD**, C 29, Ankara, 1987.

KAZICI, Ziya, **İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi**, Kayıhan Yay., İstanbul, 1999.

Ziya Kazıcı, “Ahîlik”, **TDV İslam Ansiklopedisi,** TDV Yay., C 1, İstanbul, 1988.

KELL, Machiel, “Sarı Saltuk”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., C 36, İstanbul, 2009.

KIRCA, Celal, **Kur’an ve Fen Bilimleri**, Marifet Yay., (5. baskı), İstanbul, 1983.

KIZILGÖZ, Mehmet, **Gülbenk (Alevilikte Dua**), Ankara, 1997.

KOCABAŞ, Şakir, “İslam ve Bilim”, **Divan**, İstanbul, sayı 1, 1996.

KOMİSYON**, Örnekleriyle Türkçe Sözlük,** MEB Yay., (2. Baskı), İstanbul, 2000.

KÖPRÜLÜ, Fuad, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, DİB Yay., (5. Baskı), Ankara, 1984.

KÜÇÜK, Abdurrahman; TÜMER, Günay; KÜÇÜK M. Alparslan, **Dinler Tarihi**, Berikan Yay., Ankara, 2009.

KUŞEYRİ, Abdulkerim, **Kuşeyri Risalesi** (çev. Süleyman Uludağ), Dergâh Yay., İstanbul, 1981.

KUTLU, Sönmez, **Türkler ve İslam Tasavvuru**, İSAM Yay., Ankara, 2017.

KUTLUER, İlhan, “Belhî, Ebu Zeyd”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., C 5, İstanbul, 1992.

KUTLUER, İlhan, **Akıl ve İtikad**, İz Yay., İstanbul, 1998.

MAHMUT, Kaşgarlı, **Divan-ı Lügat-it-Türk,** Darü’l-hilafet-i Aliye, Matbaayi Amire, İstanbul, 1333.

MALİK B. ENES, **Muvatta**, (thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), 1-2, Beyrut, 1985.

MEVLANA, Rubailer, (çev. Nuri Gençosman), MEB Yay., Ankara, 1995.

el-MUHEYMİD, Ali b. Salih, “Karahanlılar ve İslam’ın Yayılmasındaki Katkıları”, ‘(çev. Ali Aksu) **CÜİFD**, C 5, Sivas, 2001.

MUSLU, Ramazan, **Anadolu’da Tasavvuf Yolları**, Ensar Yay., İstanbul, 2007.

MÜSLİM bin Haccac, **Sahih-i Müslim**, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

NASR, Seyyid Hüseyin, **İslam'da Bilim ve Medeniyet**, çev. İlhan Kutluer, İnsan Yay., İstanbul, 2006.

NESAİ, Ebu Abdurrahman Ahmed, **Sünen,** 1-2, Kahire, ty.

OCAK, Ahmet Yaşar, "Alevi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., C 2, İstanbul, 1989.

OCAK, Ahmet Yaşar, "Hacı Bektaş-ı Velî", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., C 14, İstanbul, 1996.

ÖKTEN, Sadettin, "Cezerî, İsmâil b. Rezzâz"**, TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., C 7, İstanbul, 1993.

ÖNGÖREN, Reşat, "Tasavvuf", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., C 40, İstanbul, 2011.

ÖNGÖREN, Reşat, "Mevlana Celâleddin-i Rûmî", **TDV İslam Ansiklopedisi,** TDV Yay., C 40, Ankara, 2004.

ÖNKAL, Ahmet; BOZKURT, Nebi, "Cami", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., C 7, İstanbul, 1993.

ÖZ, Mustafa, "Cafer es-Sadık", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., C 7, İstanbul, 1993.

ÖZCAN, Hanifi, **Mâtüridî'de Dinî Çoğulculuk,** İstanbul, 1995.

ÖZCAN, Nuri, "Mevlevî Âyini", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., C 29, Ankara, 2004.

ÖZEMRE, A. Yüksel, **Din, İlim ve Medeniyet (Düşünceler)**, İstanbul, 2001.

ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, "Mâverâünnehir", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., C 28, Ankara, 2003.

ÖZKÖSE, Kadir, **Anadolu Tasavvuf Önderleri**, Ensar Yay., Konya, 2008.

ÖZKÖSE, Kadir, **Tasavvuf ve Gönül Eğitimi**, Nasihat Yay., Ankara, 2002.

ÖZTÜRK, Abdulvehhab, **İslam'da Emek ve İşçi-İşveren Münasebetleri**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1986.

ÖZYAZICI, Alparslan, **Alkollü İçkiler Sigara Ve Madde Bağımlılığı**, DİB Yay., (8. Baskı), Ankara, 2007.

PAKALIN, Mehmet Zeki, **Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, MEB Yay., İstanbul, 1993.

SARIÇAM, İbrahim; ERŞAHİN, Seyfettin, **İslam Medeniyeti Tarihi**, TDV Yay., Ankara, 2006.

SARIKÇIOĞLU, Ekrem, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi,** Fakülte Yay., 5. Baskı, Isparta, 2004.

SAYGI, Hakkı, **Alevi-Bektaşi İnanç Sistemi ve Erkanları**, Dosteli Vakfı Yay., İstanbul, 2015.

SERİNSU, Ahmet Nedim; SÜRMELİ, Mehmet; ALKAN, Arif; AKYÜREK, Ömer; DELİSER, Bilal; BAŞTÜRK, Ayhan; ÇINAR, Ali; MAVİLİ, Yusuf, **Dinî Terimler Sözlüğü**, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., Ankara, 2009.

SEZGİN, Fuat; **İslamda Bilim ve Teknik I-V,** İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yay., İstanbul, 2008.

ŞA'BAN, Zekiyyüddin, **Usulû'l Fıkıh**, (ter. İbrahim Kafi Dönmez), TDV Yay., Ankara, 1999.

ŞAHİN, İlhan, "Ahi Evran", **TDV İslam Ansiklopedisi,** TDV Yay., C 1, İstanbul, 1998.

ŞAHİN, Sami, "Sivas Gök Medrese (Sahibiye Medresesi) ve Kitabelerindeki Rivayetlerin Hadis Değeri", **CÜİFD,** C X/1, Sivas, 2006.

ÖZ, Baki, **Hünkar Bektaş Velî Fevâid**, Can Yay., İstanbul, 1996.

TATCI, Mustafa, "Yunus Emre", **TDV İslam Ansiklopedisi,** TDV Yay., C 43, İstanbul, 2013.

TERZİOĞLU, Arslan, "Bîmâristan", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., C 6, İstanbul, 1992.

TİRMİZÎ, Ebu İsa Muhammed b. İsa, **Sünenü't- Tirmizî Tercümesi**, (thk. Ahmed Muhammed Şakir), Kahire, 1938.

TOPALOĞLU, Bekir, "Maturidi: Kelama Dair Görüşleri", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., C 28, Ankara, 2003.

TOPDEMİR, Hüseyin Gazi, "İbnü'l Heysem", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., C 21, İstanbul, 2000.

TOPDEMİR, Hüseyin Gazi, "Budizm", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., C 6, İstanbul, 1992.

TOPUZOĞLU, Tevfik Rüştü, "Ebü'l-Esved ed-Düelî", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., C 10, İstanbul, 1994.

TÜMER, Günay, "Brahmanizm", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., C 6, İstanbul, 1992.

TÛSÎ, Ebu Nasr Serrâc, **el-Lüma,** (çev. H. Kamil Yılmaz), Erkam Yay., İstanbul, 2012.

TURAN, Ahmet, **İslam Mezhepleri Tarihi**, Sidre Yay., Samsun, 2000.

TÜRER, Osman**, Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi**, Seha Neşriyat, İstanbul, 1995.

TURAN, Osman, **Selçuklular ve İslamiyet,** Ötüken Yay., 5. Baskı, İstanbul, 1999.

ULUÇAY, Ömer, **Alevilikte Dua,** Gözde Yay., Adana, 1996.

ULUDAĞ, Süleyman, "Edep", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., C 10, İstanbul, 1994.

ULUDAĞ, Süleyman, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Marifet Yay., İstanbul, 1977.

UNAT, Yavuz, "Ömer Hayyâm", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., C 34, İstanbul, 2007.

UZUNPOSTALCI, Mustafa, "Ebu Hanife", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., C 10, İstanbul, 1994.

ÜÇER, Cenksu, **Tekke, Zaviye, Dergahtan Cemevi'ne**, TDV Yay., Ankara, 2017.

VÂKIDÎ, Muhammed b. Ömer b. Vâkıd, **Kitabü'l-Megâzi**, (thk. Marsden Joners), Alemü'l-Kütüb Beyrut, 1984.

VELİ, Hacı Bektaş-ı, **Makalat**, (haz. Esad Coşan), Seha Neşriyat, Ankara, ty.

YAKIT, İsmail; DURAK, Necdet, **İslam'da Bilim Tarihi**, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2002.

YAMAN, Ali, "**Alevilerde Dedelik ve Dede Ocakları**", (ed. A. Yaşar Ocak), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 2009.

YAMAN, Mehmet, **Alevilik İnanç- Edep-Erkân**, Demos Yay., İstanbul, 2011.

YARDIM, Ali, "Anadolu Selçukluları ve Osmanlılar'da Daru'l-Hadis", **TDV İslam Ansiklopedisi,** C 8, İstanbul, 1993.

YAVUZ, Yusuf Şevki, "Ebu Hanife: Akaide Dair Görüşleri", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., C 10, İstanbul, 1994.

YAVUZ, Yusuf Şevki, "Maturidiyye", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., C 28, Ankara, 2003.

YAZICI, Nesimi, **Türk-İslam Devletleri Tarihi**, AÜİF Yay., Ankara, 1992.

YAZIR, Hamdi, **Hak Dini Kur'an Dili**, Azim Dağıtım, Sadeleştirenler: İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel, İstanbul, ty.

YESEVİ, Hoca Ahmet, **Divan-ı Hikmet,** (ed. Mustafa Tatcı), Merkez Repro Basım Yay., Ankara, 2016.

YILDIZ, Hakkı Dursun, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, 1- 6, Çağ Yay., İstanbul, 1986.

YILMAZ, Hacı, "Ahmet Sırrı Dedebaba'nın Bektaşî Tarîkatı", **Hacı Bektaş Veli Dergisi**, sayı 10, s. 45-46.

YILMAZ, H. Kâmil, **Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, Ensar Yay., 2. Baskı, İstanbul, 1997.

YILMAZ, Hüseyin, **Alevi-Sünnî Diyalogu**, Asitan Yay., Sivas, 2011.

YİTİK, Ali İhsan, "Hinduizm", **Yaşayan Dünya Dinleri**, (Ed. Şinasi Gündüz), DİB Yay., İstanbul, 2007.

YİTİK, Ali İhsan, "Budizm", **Yaşayan Dünya Dinleri**, (Ed. Şinasi Gündüz), DİB Yay., İstanbul, 2007.

ZEYDAN, Corci, **İslam Uygarlıkları Tarihi**, (çev. Necdet Gök), İletişim Yay., (2. Baskı), İstanbul, 2015.

ZEYDAN, Abdülkerim, **Fıkıh Usulü**, (çev. Rûhi Özcan), MÜİF Vakfı Yay., İstanbul, 1993.

ZUHAYLİ, Vehbe, **et-Tefsirü'l-Münir**, (çev. Ahmet Efe), 1-15, Risale Yay., İstanbul, 2015.

ZUHAYLİ, Vehbe, **Fıkhu'l-İslami: I-VIII**, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1984.

İnternet Kaynakları

http://www.ispartakulturturizm.gov.tr , (Erişim Tarihi: 08.02.2018)
http://www.hadislerleislam.diyanet.gov.tr , (Erişim Tarihi: 18.02.2018)
http://www.diyanet.gov.tr , (Erişim Tarihi: 02.02.2018)
http://www.isamveri.org , (Erişim Tarihi: 18.02.2018)
http://www.tdk.gov.tr , (Erişim Tarihi: 07.02.2018)
http://www.hayrettinkaraman.net , (Erişim Tarihi: 02.02.2018)
http://dergiler.ankara.edu.tr , (Erişim Tarihi: 02.02.2018)
http://kurul.diyanet.gov.tr , (Erişim Tarihi: 26.02.2018)
http://lugatim.com , (Erişim Tarihi: 26.02.2018)
https://tr.scribd.com , (Erişim Tarihi: 22.02.2018)
http://turkoloji.cu.edu.tr , (Erişim Tarihi: 15.02.2018)
http://www.divanihikmet.net , (Erişim Tarihi: 14.08.2018)
http://aregem.kulturturizm.gov.tr , (Erişim Tarihi: 20.09.2018)
http://www.nationalgeographic.com.tr , (Erişim Tarihi: 14.08.2018)

Görsel Kaynakça

12.1.1. https://tr.123rf.com/stok-foto%C4%9Fraf/66917095.html?&sti=lpzeduule5he-a9wd68| , (Erişim Tarihi: 15.05.2019)

12.1.2. https://tr.123rf.com/stok-foto%C4%9Fraf/43959582.html?&sti=o8kflrdgt7hyobl-n1z| , (Erişim Tarihi: 21.05.2019)

12.1.3. https://www.dreamstime.com/stock-photo-old-holy-quran-book-magnifying-glass-image45555862 , (Erişim Tarihi: 21.02.2018)

12.1.4. https://tr.123rf.com/stok-foto%C4%9Fraf/23408858.html?oriSearch=56128213&s-ti=m0brjemzwszvdo9sgp| , (Erişim Tarihi: 15.05.2019)

12.1.5. DÖGM görsel arşivinden alınmıştır.

12.1.6. https://www.shutterstock.com/tr/image-vector/knowledge-supplication-arabic-calligraphy-quote-holy-599283362 , (Erişim Tarihi: 25.06.2018)

12.1.7. http://www.ibttm.gov.tr/TR-84368/fotograflar.html , (Erişim Tarihi: 17.05.2019)

12.1.8. http://www.ibttm.gov.tr/TR-84368/fotograflar.html , (Erişim Tarihi: 17.05.2019)

12.1.9. http://www.ibttm.gov.tr/TR-84344/prof-dr-fuat-sezgin.html , (Erişim Tarihi: 17.05.2019)

12.1.10. DÖGM görsel arşivinden alınmıştır.

12.1.11. https://www.shutterstock.com/tr/image-vector/islamic-calligraphy-name-allahalalim-means-allknowing-1010332045 , (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

12.1.12. https://islamansiklopedisi.org.tr/mektep , (Erişim Tarihi: 31.08.2018)

12.1.13. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/panoramic-view-registan-square-samarkand-uzbekistan-745464373 , (Erişim Tarihi: 06.02.2018)

12.1.14. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/aerial-view-fatih-mosque-istanbul-734416279 , (Erişim Tarihi: 04.02.2018)

12.1.15. DÖGM görsel arşivinden alınmıştır.

12.1.16. http://www.cankiri.gov.tr/tas-mescit-cemaleddin-ferruh-drulhadsi , (Erişim Tarihi: 01.02.2018)

12.1.17. http://www.sivaskulturturizm.gov.tr/TR-76430/medreseler.html , (Erişim Tarihi: 31.01.2018)

12.1.18. http://www.beyazitdevletkutup.gov.tr/Resim/240409,pagepng.png?0 , (Erişim Tarihi: 31.08.2018)

12.1.19. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/siirt-ismail-fakirullah-tomb-rasathane-599715557 , (Erişim Tarihi: 06.02.2018)

12.1.20.https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/sivas/gezilecekyer/dvrg-ulu-cam-ve-darussfasi , (Erişim Tarihi: 20.02.2018)

12.1.21. DÖGM görsel arşivinden alınmıştır.

12.1.22. http://www.diyanetvakfiyayin.com.tr/urunresimler/66.jpg , (Erişim Tarihi: 20.02.2018)

12.1.23. DÖGM görsel arşivinden alınmıştır.

12.1.24. DÖGM görsel arşivinden alınmıştır.

12.1.25. DÖGM görsel arşivinden alınmıştır.

12.1.26. http://www.ibttm.gov.tr/TR-84368/fotograflar.html , (Erişim Tarihi: 03.09.2018)
12.1.27. DÖGM görsel arşivinden alınmıştır.
12.1.28. DÖGM görsel arşivinden alınmıştır.
12.1.29. DÖGM görsel arşivinden alınmıştır.
12.1.30. DÖGM görsel arşivinden alınmıştır.
12.1.31. https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-sina , (Erişim Tarihi: 02.05.2019)
12.2.1. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/chorminor-madrassah-bukhara-uzbekistan-unesco-world-289139663 , (Erişim Tarihi: 28.09.2018)
12.2.2. https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kars/gezilecekyer/ebl-menucehr-cam , (Erişim Tarihi: 16.05.2019)
12.2.3. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/ramparts-ribat-citadel-overlook-old-medina-328014161 , (Erişim Tarihi: 28.09.2018)
12.2.4. DÖGM görsel arşivinden alınmıştır.
12.2.5. DÖGM görsel arşivinden alınmıştır.
12.2.6. DÖGM görsel arşivinden alınmıştır.
12.2.7. DÖGM görsel arşivinden alınmıştır.
12.2.8. DÖGM görsel arşivinden alınmıştır.
12.2.9. DÖGM görsel arşivinden alınmıştır.
12.2.10. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/turkistan-mausoleum-kazakhstan-523676377 , (Erişim Tarihi: 28.09.2018)
12.2.11. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/mevlana-museum-view-konya-celaleddini-rumi-728289784 , (Erişim Tarihi: 28.09.2018)
12.2.12. http://www.kirsehir.gov.tr/ , (Erişim Tarihi: 20.02.2018)
12.2.13. http://www.hacibektas.bel.tr/portal/haci-bektas-veli-anma-torenleri-programi/ , (Erişim Tarihi: 02.05.2019)
12.2.14. DÖGM görsel arşivinden alınmıştır.
12.2.15. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/dervish-house-old-town-blagaj-near-338800952 , (Erişim Tarihi: 28.09.2018)
12.2.16. https://www.dreamstime.com/stock-photo-haji-bayram-mosque-night-ankara-turkey-haci-oldest-maintaining-its-seljuk-way-several-centuries-opened-image55473602 , (Erişim Tarihi: 28.09.2018)
12.3.1. DÖGM görsel arşivinden alınmıştır.
12.3.2. Büşra SÖNMEZ'ın kişisel koleksiyonundan alınmıştır.
12.3.3. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/khoja-ahmed-yasawi-mausoleum-turkestan-kazakhstan-526411468 , (Erişim Tarihi: 28.09.2018)
12.3.4. DÖGM görsel arşivinden alınmıştır.
12.3.5. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/semazen-dervishes-istanbul-711620887 , (Erişim Tarihi: 28.09.2018)
12.3.6. https://www.dreamstime.com/editorial-stock-image-sufi-whirling-dervish-semazen-dances-istanbul-turkey-december-ceremony-greeting-each-other-commemoration-mevlana-jalaluddin-image48912964 , (Erişim Tarihi: 28.09.2018)

12.3.7. DÖGM görsel arşivinden alınmıştır.

12.3.8. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/haci-bektas-mosque-worship-area-nevsehir-355736606 , (Erişim Tarihi: 28.09.2018)

12.3.9. http://www.nilufer.bel.tr/niluferbelediyesi-113-cemevi#PopupGoster[popup]/0 , (Erişim Tarihi: 20.02.2017)

12.3.10. Bu kitap için çekilmiştir.

12.3.11. DÖGM görsel arşivinden alınmıştır.

12.3.12. DÖGM görsel arşivinden alınmıştır.

12.3.13. DÖGM görsel arşivinden alınmıştır.

12.4.1. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/confident-adult-student-library-late-night-484970470 , (Erişim Tarihi: 28.09.2018)

12.4.2. https://www.shutterstock.com/tr/image-vector/islamic-calligraphy-name-allah-almalik-means-1010314690 , (Erişim Tarihi: 28.09.2018)

12.4.3. DÖGM görsel arşivinden alınmıştır.

12.4.4. DÖGM görsel arşivinden alınmıştır.

12.4.5. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/builder-worker-grinder-machine-cutting-metal-86230687 , (Erişim Tarihi: 28.09.2018)

12.4.6. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/hands-farmer-closeup-holding-handful-wheat-488899324 , (Erişim Tarihi: 28.09.2018)

12.4.7. https://tr.123rf.com/stok-foto%C4%9Fraf/38720027.html?&sti=n7k052uw6bkess-zi3c| , (Erişim Tarihi: 28.09.2018)

12.4.8. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/diabetes-monitor-cholesterol-diet-healthy-food-730277116 , (Erişim Tarihi: 28.09.2018)

12.4.9. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/health-medicine-people-heart-disease-hands-476683528 , (Erişim Tarihi: 28.09.2018)

12.4.10. https://dosyasb.saglik.gov.tr/Resim/42794,2jpg.png?0 , (Erişim Tarihi: 03.05.2019)

12.4.11. https://www.shutterstock.com/tr/image-vector/arabic-islamic-calligraphy-quranic-verses-traditional-756080203 , (Erişim Tarihi: 28.09.2018)

12.5.1. https://www.shutterstock.com/tr/image-vector/editable-asia-map-all-countries-vector-147397346 , Düzenlenerek kullanılmıştır, (Erişim Tarihi: 28.09.2018)

12.5.2. https://www.shutterstock.com/tr/image-vector/om-sign-symbol-245563519 , (Erişim Tarihi: 28.09.2018)

12.5.3. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/brahma-image-643886311 , https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/india-karnataka-murdeshwar-shiva-on-kanduka-622235771 , https://www.shutterstock.com/tr/image-vector/lord-shiva-triangulation-vector-643778386 , https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/maa-durga-723571603 , (Erişim Tarihi: 28.09.2018)

12.5.4. Kitap tasarımcısı tarafından tasarlanmıştır.

12.5.5. Kitap tasarımcısı tarafından tasarlanmıştır.

12.5.6. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/hindu-temple-mandira-place-worship-followers-1021326127 , (Erişim Tarihi: 28.09.2018)

12.5.7. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/allahabad-india-february-10-2013-hindu-180149024 , (Erişim Tarihi: 28.09.2018)

12.5.8. DÖGM görsel arşivinden alınmıştır.

12.5.9. https://www.shutterstock.com/tr/image-vector/editable-asia-map-all-countries-vector-147397346 , Düzenlenerek kullanılmıştır, (Erişim Tarihi: 28.09.2018)

12.5.10. Kitap tasarımcısı tarafından tasarlanmıştır.

12.5.11. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/visakha-puja-day-buddha-statue-lotus-637247557 , (Erişim Tarihi: 28.09.2018)

12.5.12. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/tian-tan-buddha-hong-kong-china-93569929 , (Erişim Tarihi: 28.09.2018)

12.5.13. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/monk-buddhist-kneels-down-prayer-temple-579884044 , (Erişim Tarihi: 28.09.2018)

12.5.14. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/routine-buddist-monk-walking-meditation-1016173078 , (Erişim Tarihi: 28.09.2018)

12.5.15. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/dharmachakra-main-buddhist-symbol-on-roof-538933423 , (Erişim Tarihi: 28.09.2018)

12.5.16. https://www.shutterstock.com/tr/image-vector/editable-asia-map-all-countries-vector-147397346 , Düzenlenerek kullanılmıştır, (Erişim Tarihi: 28.09.2018)

12.5.17. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/china-beijing-ancient-confucian-temple-25976590 , (Erişim Tarihi: 28.09.2018)

12.5.18. https://www.shutterstock.com/tr/image-vector/confucian-symbol-icon-cartoon-style-on-465041645 , (Erişim Tarihi: 28.09.2018)

12.5.19. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/1-november-2014-seoul-south-korea-505629391 , (Erişim Tarihi: 28.09.2018)

12.5.20. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/front-view-historic-confucian-temple-ancient-783059089 , (Erişim Tarihi: 28.09.2018)

12.5.21. https://www.shutterstock.com/tr/image-vector/editable-asia-map-all-countries-vector-147397346 , Düzenlenerek kullanılmıştır, (Erişim Tarihi: 28.09.2018)

12.5.22. https://www.shutterstock.com/tr/image-vector/yin-yang-symbol-vector-230605423 , (Erişim Tarihi: 28.09.2018)

12.5.23. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/remains-lao-tzu-taoist-temple-qingdao-734620195 , (Erişim Tarihi: 28.09.2018)

12.5.24. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/tamsuitaiwan-june-21the-dragon-dance-show-295313822 , (Erişim Tarihi: 28.09.2018)

12.5.25. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/temple-sunset-on-summit-taishan-china-602532482 , (Erişim Tarihi: 28.09.2018)

12.5.26. https://www.shutterstock.com/tr/image-vector/feng-shui-yin-yang-468138641 , (Erişim Tarihi: 28.09.2018)

ÜNİTE DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARI CEVAP ANAHTARI

1. ÜNİTE

B Bölümü

5. B 6. A 7. E 8. C

Ç Bölümü

1. B 2. A 3. E 4. F 5. C

2. ÜNİTE

B Bölümü

5. C 6. C 7. A 8. B

Ç Bölümü

1. C 2. E 3. F 4. D 5. A

3. ÜNİTE

B Bölümü

5. B 6. C

C Bölümü

7. Kardeş 8. Mevlana 9. Musahiplik
10. Hoca Ahmet Yesevi 11. Gülbank

D Bölümü

1. C 2. B 3. A 4. F 5. D

4. ÜNİTE

B Bölümü

5. B 6. B 7. D 8. D 9. E

Ç Bölümü

1. B 2. D 3. C 4. A 5. E

5. ÜNİTE

B Bölümü

6. D 7. C 8. A 9. D 10. E

C Bölümü

11. İnek 12. Parya 13. Sangha
14. Om 15. T'ien

D Bölümü

1. B 2. D 3. A 4. E 5. C